

Nr. 1-2 (52) 2024 m.

ISSN 1822-6221

Prie Nemunėlio

ROKIŠKIO KRAŠTO KULTŪROS ŽURNALAS

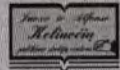

Indrės Gerdvilytės
floristikos darbų paroda
„Meditacija“

LEIDĖJAS

Juozo ir Alfonso Keliuočių
palikimo studijų centras

RĖMĖJAI

Eligijus Daugnora
Vidmantas Kanopa
Venantas Mačiekus
Alicija Matiukienė
Lina Meilutė-Datkūnienė
Eimantas Novikas
Audronė Vainauskaitė
Irena Varnienė
Kunigo švietėjo Jono Katelės
labdaros ir paramos fondas
(valdytojas Leonardas Šablinskas)
UAB Meteka
(vadovas Raimondas Tarvydis)

Rokiškio rajono savivaldybė

VISUOMENINĖ

REDAKcinė KOLEGIJA

Alicija Matiukienė (ats. redaktorė)
Rasa Vingelienė
Algimantas Šablinskas
Nijolė Šniokienė
Rita Viskaitienė

Leidiniui fotografavo
Albinas Kuliešis
prozvilgsnis@yahoo.com

Nepriklausomybės a. 16
LT-42117 Rokiškis
www.keliuociucentras.rvb.lt
El. p. keliuociucentras@gmail.com
Telefonas +370 687 16104

Pirmajame ir ketvirtajame
žurnalo viršeliuose –
Rokiškio Nepriklausomybės aikštė.
Nuotraukos Albino Kuliešio.

Išleido leidykla „Margi raštai“
Laisvės pr. 60, LT-05120 Vilnius.
Spausdino PRINT GROUP Sp. z o.o.

Tiražas 500 egz.
ISSN 1822-6221
ISSN 2783-8188

Turinys

- 3.... GIEDRIUS KUJELIS. Ar Rokiškiui 525-eri metai?
- 8.... REDA KISELYTĖ. Aldona Ruseckaitė: „...kaltinti lengva, suprasti sunku“
- 16.... SIMONA STRUMSKYTĖ. „Mes tarnaujame Lietuvai!“ Rokiškio krašto šauliai pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu
- 22.... ANGELĖ MIKELINSKAITĖ, INDRA DREVINSKAITĖ, ALICIJA MATIUKIENĖ. Penkių kūrėjų kelias – įdomios patirtys, ryšiai, įspūdžiai ir nauji atradimai
- 28.... ALGIRDAS GIRININKAS, EVALDAS TIMUKAS. Parupės – sėlių bendruomenės – keramika
- 33.... IEVA DEVIATNIKOVAITĖ. M. Römeris Hagos tribunole: Panevėžio–Saldutiškio byla (1938–1939 m.)
- 36.... ONA VIGĖLYTĖ. Irena Aleksiejienė: gyvenimas yra nuostabus
- 40.... AUDRONĖ VAINAUSKAITĖ. Kaip mus keičia teatras, arba 40 metų „Vaidiname žemdirbiams“ Rokiškyje
- 44.... VIOLETA ALEKNIENĖ. Siaurasis geležinkelis Skapiškis–Suvainiškis Šiaurės rytų Lietuvoje
- 67.... REDA KISELYTĖ. Kelionė su gabalėliu vitražo...
- 69.... VYTAUTAS ŽEIMANTAS. Algimantas Indriūnas: „Mokslo šviesos siekiau Kamajėlių, Kamajų, Rokiškio mokyklose“
- 74.... AGNĖ ARŽUOLAITĖ. Indrės Gerdvilytės meditacija paveiksluose
- 76.... KOSTAS MALAKAUSKAS. Išmintis šimtmečiu pažymėto Dienoraščio puslapiuose
- 79.... JUSTINAS MALCIUS. Rokiškio pašto veikla 1918–1940 metais
- 84.... IRENA VARNIENĖ. Vaida Rakauskaitė: „Tik asilas iš kelionės negrįžta arkliu.“
- 87.... VILĖ SARULIENĖ. Aukštaitijos žemės dukra
- 93.... RITA VISKAITIENĖ. 2024 metų I pusmetį išleisti rokiškėnų leidiniai

Gerbiami skaitytojai,

šiam Rokiškio krašto kultūros žurnale publikuojami istorinio kultūrinio paveldo pažinimo tekstai, kurie parengti remiantis tyrinėjimais, dokumentų archyvais, moksliniais šaltiniais. Nuo pat įkūrimo pradžios šviesi ir įsimintina Rokiškio krašto šaulių veikla, kuri išsiskiria ne tik tautine-patriotine, karinio pasirengimo misija, bet ir įdomia kultūrine, švietėjiška veikla. Į Nekilnojamojo kultūros vertybių registrą įtrauktas siaurasis geležinkelis, tuo metu suvaidinęs svarbų vaidmenį socialiniame ir ekonominiame Lietuvos gyvenime, sukūrė istorinę, architektūrinę, daugiafunkčę kultūrinę vertę. Jei ne žmonių prisiminimai ir liudijimai, albumuose išlikusios nuotraukos, vargu, ar Violetai Aleknienei būtų pavykę parengti tokių išsamių teminę apžvalgą. Istoriko Giedriaus Kujelio straipsnis šiandien dar neatsako į klausimą, kiek iš tiesų Rokiškiui metų, tačiau suintriguoja naujos miesto įkūrimo datos galimybė. Įžymių žmonių galerijoje spindi kraštiečio teisininko Mykolo Römerio išmintis jo Dienoraščio puslapiuose ir Hagos tribunolo posėdžiuose. Pristatant kultūrinį kelią sutinkame penkis kūrėjus: Joną ir Adolfą Mekus, Juozą Miltinį, Juozą ir Alfonsą Keliuočius – charizmatiškas asmenybes, kultūros ir meno legendas, kurias siejo glaudūs kūrybiniai ryšiai. Skaitytojus kviečiame į susitikimą ir jaukų pokalbį su 2023 m. Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureate rašytoja Aldona Ruseckaite. Iliustracijose žavi jaunos menininkės Indrės Gerdvilytės floristinių darbų režisūra, paveikslų atlikimo technika.

Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras, įgyvendindamas projektą „Romuvos keliais“, nuo 2006 metų leido Rokiškio krašto kultūros žurnalą „Prie Nemunėlio“. Per aštuoniolika leidybos metų išleisti 36 numeriai, kuriuose savo straipsnius publikavo daugiau kaip 300 autorių. Leidybą finansavo Spaudos, radijo ir TV rėmimo fondas, dalinį finansavimą skyrė Rokiškio savivaldybė. Nuo 2024 m. panaikinus Spaudos, radijo ir TV rėmimo fondą, buvo įkurtas Medijų rėmimo fondas, kurio taisyklės reglamentuoja žurnalo leidėjui turėti etatinių darbuotojų. Mūsų atveju leidėjas – J. ir A. Keliuočių palikimo studijų centras – visuomeninė organizacija, etatinių darbuotojų neturi. Dėl biurokratinių taisyklių valstybės parama regioninio kultūros žurnalo leidybai tapo nebeįveikiama. Žurnalą, kurį dabar skaitote, finansiškai parėmė privatūs asmenys, kraštiečiai, žurnalo redakcinės kolegijos nariai, kunigo švietėjo Jono Katelės labdaros ir paramos fondas. Kiekvienam Jų esame dėkingi už palaikymą ir solidarumą. Tačiau geros valios žmonių geranoriškumu ateityje naudotis negarbinga. Aštuoniolika metųėjome keliuotišku Romuvos keliu, sukaupėme ir publikavome daug unikalaus Rokiškio krašto kultūrinio, istorinio, kūrybinio, meninio ir edukacinio turinio medžiagos. Dėkoju žurnalo redakcinės kolegijos nariams Nijolei Šniokienei, Ritai Viskaitienei, Nidai Lungienei, Rasai Vingelienei, Violetai Melvydienei, Arūnui Augučiuui, Algimantui Šablinskui, fotografui Albinui Kuliešiui, leidyklos „Margi raštai“ kolektyvui, straipsnių autoriams, prenumeratoriams ir skaitytojams. Visi mes buvome puikioje Rokiškio krašto pažinimo kelionėje vardu „Prie Nemunėlio“.

Alicija Matiukienė

redaktorė,

Juozo ir Alfonso Keliuočių

palikimo studijų centro pirmininkė

Ar Rokiškiui 525-eri metai?

GIEDRIUS KUJELIS

Istorikas, Rokiškio krašto muziejaus direktoriaus pavaduotojas muziejinei veiklai

Šiomet švenčiame savo mylimo miesto Rokiškio 525-ąjį gimtadienį. Tai yra 525 metų sukaktį nuo pirmojo žinomo Rokiškio vardo paminėjimo istoriniuose šaltiniuose. Neklausime – tai daug ar mažai miestui, tačiau kiti netiesioginiai šaltiniai leidžia iškelti teoriją, kad Rokiškis buvo įkurtas daug anksčiau, nei minima šiame šaltinyje. Tad šiame straipsnyje apžvelgsime, kokie tie šaltiniai, į kokius klausimus jie atsako ir kokius naujus klausimus iškelia.

Rokiškio dvaras pirmą kartą istoriniuose šaltiniuose paminėtas 1499 m. Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio privilegijoje LDK maršalkai¹ Trakų vaivada Jurgiui Astikaičiui dėl girios kirtimo prie Livonijos sienos, pasirašytoje Varėnoje rugsėjo 21 d.² Mus pasiekė tik šio dokumento nuorašas iš Lietuvos metrikos³. Lietuvos valstybės istorijos archyve saugomas šio dokumento mikrofilmą. Lietuvos metrikos knygos po Abiejų Tautų Respublikos padalijimo buvo išvežtos į Rusiją ir šiuo metu saugomos Rusijos valstybiniame senųjų aktų archyve Maskvoje. Dokumentas parašytas rusėnų kalba. Privilegijoje minima Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio valda – Rokiškio dvaras: „<...> от наших земель Ракишских <...> люди наши седять Оникыштенского повета

Ракишъского дворца <...> <...> которыми ж служили къ дворцу нашему Ракишъскам <...>.

Jurgiui Astikaičiui dovanojama giria kirtimui ir žemės su ten gyvenančiais žmonėmis į šiaurę nuo Rokiškio su teise ten statyti pilį, steigti turgų, prekybinius sandėlius, karčiamas su visais tam priklausančiais mokesčiais.

„Privilegija ponui Jurgiui Astikaičiui giriai kirsti prie vokiečių sienos prie Susiejos upės ir kai kuriems arimams, ir žmonėms prie tos girios, visiems laikams.

Pats Aleksandras, Dievo malone didysis Lietuvos kunigaikštis.

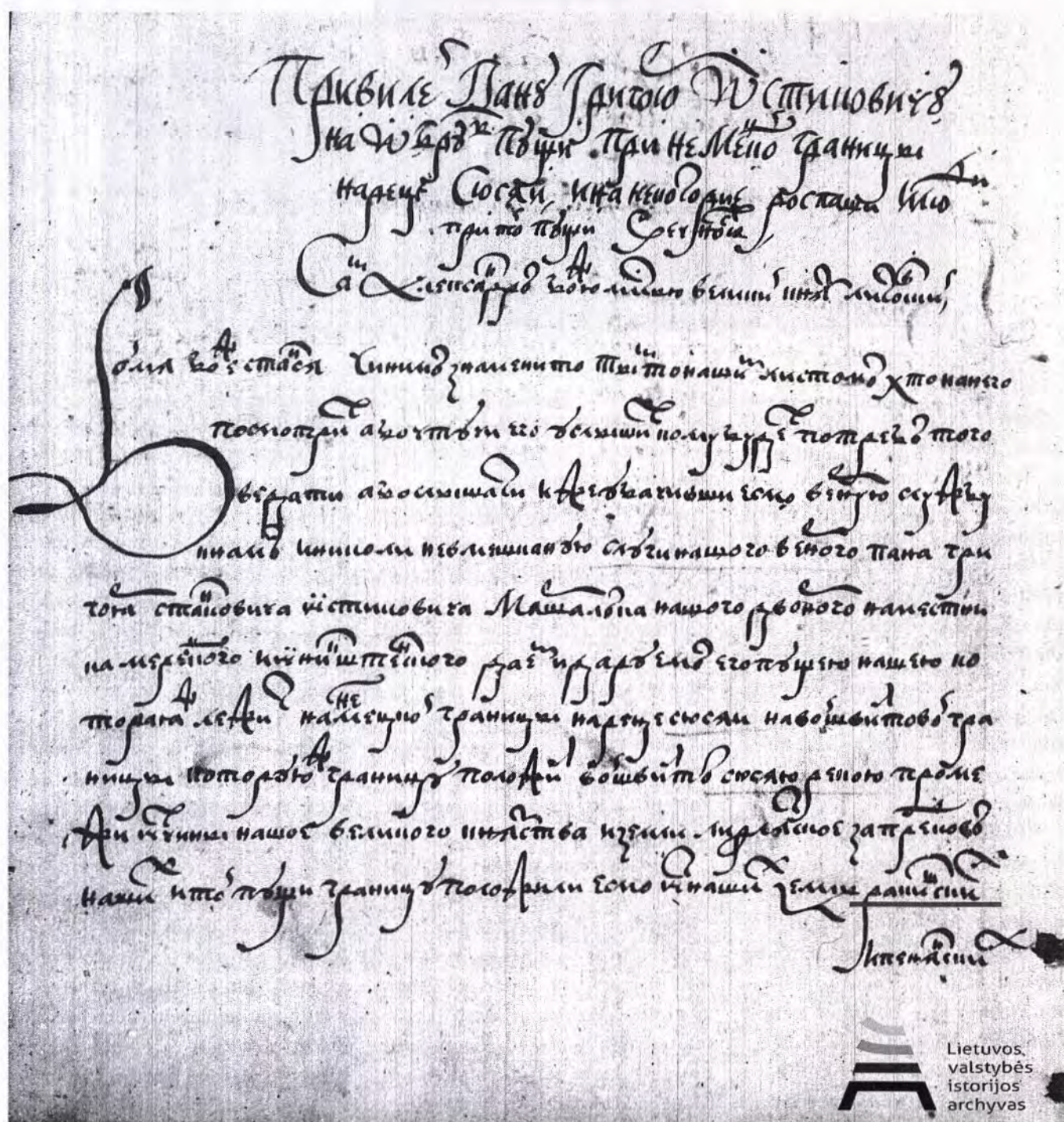
Vardan Dievo tebūnie. Šiuo mūsų raštu skelbiame, kas jį skaitys ir išgirs jį skaitant, kam reikės žinoti ar girdėti. Matydami mums ištikimą tarnystę ir niekada nedelsiamą mūsų ištikimo tarno pono Jurgio Stankaičio Astikaičio, mūsų dvaro maršalkos, Merkinės ir Anykščių vietininko, duodame ir dovanojame jam mūsų girią, kuri yra prie vokiečių sienos, prie Susiejos upės, prie Vaišvilto⁴ sienos, kurią Vaišvilas nutiesė Susiejos upe tarp mūsų tėvonijos Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės ir Livonijos žemių, prie mūsų protėvių, ir ta giria seną nutiesė nuo žemių mūsų Rokiškio ir Pienionių, kur Alsinta upė įteka į Susieją, kuri iš Alsinto ežero išteka prie Prūdų upės, Prūdų iki Serbintos upės iki ten, kur Serbinta

įteka į Juodupės upę, o Juodupės upe iki Vyžuonos upės, o nuo Vyžuonos Kintenio upeliu iki Čedasų ežero, nuo Čedasų ežero Minavos upele, Minavos upele iki Balčios upės, Balčios upe pro mūsų lauką prie Neretos pelkės, o iš Neretos pelkės upeliu Neretėle, Mažąja Neretėle į Skardupio upelį, o Skardupio upeliu į Susieją į Vaišvilto sieną.

Taip pat prie tos girios ir anksčiau mūsų aprašytos sienos žmonės mūsų įsikūrę Anykščių pavieto Rokiškio dvaro ir žmonės Pienionių pavieto, Čedasų dvaro, kurie tarnavo mūsų Rokiškio ir Čedasų dvaruose ir mokėjo mums mokesčius pinigais ir medumi, ir dėkla.

Taip pat prie tos girios mūsų mišką išdirbo Kurklių (pavieto) bajoras Hanusas Galimantaitis su savo sūnum Anykščių (pavieto) bajoru Rimkum ir savo broliu Mackum Jonaičiu be leidimo tėvo mūsų jo malonybės mūsų karaliaus, ir dvarus sau ten įkūrė, ir mes tą dvarą Hanuso su žmonėmis mūsų, kuris juos savavališkai įkurdino, ponui Jurgiui davėme. O kurie žmonės buvo jo valdžioje, tai mes tuos žmones įsakėme iš tos žemės išvesti. <...>⁵

Privilegijoje Jurgiui Astikaičiui minimas Rokiškio dvaras priklausė Anykščių pavietui ir ribojosi su Pienionių⁶ pavietu bei Livonija. Remiantis kitų autorių nuomone ir šaltinių duomenimis Rokiškio valsčius ribojosi su Suvieko, Obelių,

Privilegijos nuorašas iš Lietuvos metrikos, LVIA, LM, ap. 1, b. 6, l. 194v - 196

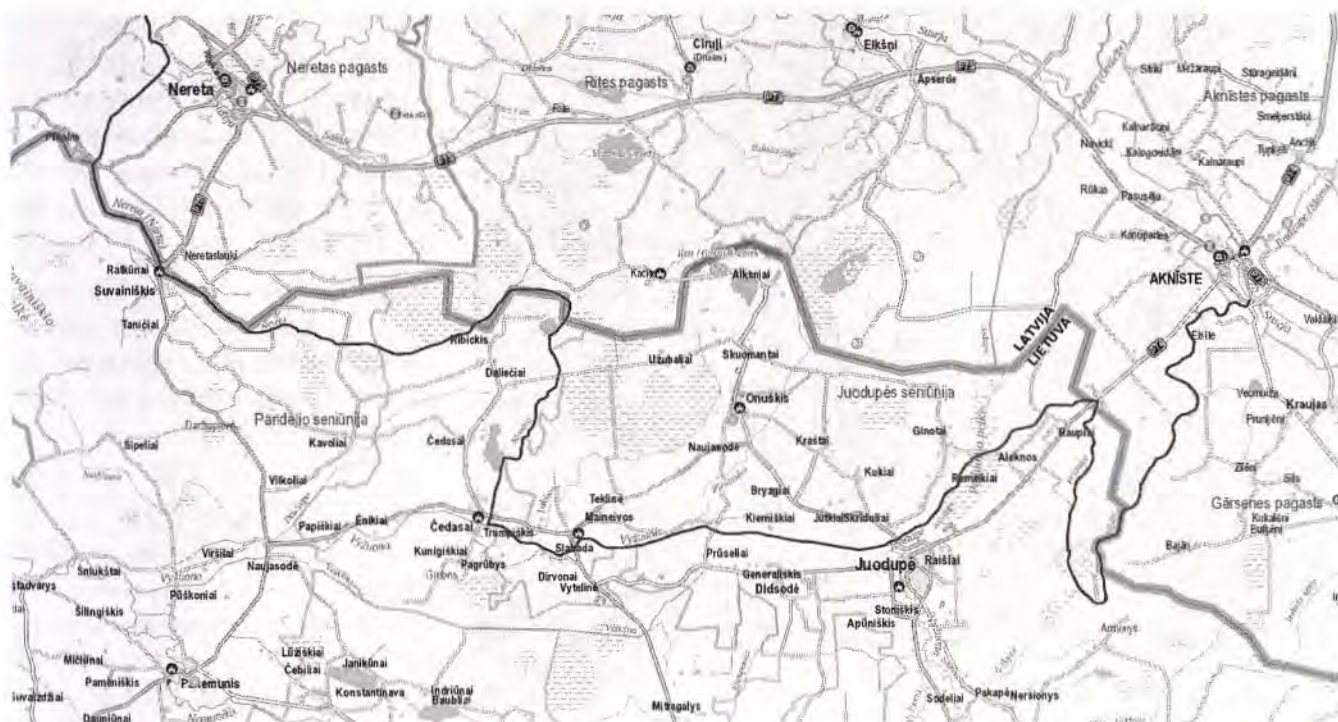
Čedasų, Hanusiškio (dab. Onuškio) ir Pienionių valsčiais⁷.

Privilegijoje minimi vandenvardžiai yra Šiaurės rytų Lietuvoje, Rokiškio rajone, dabartiniame Lietuvos ir Latvijos pasienyje. Alsintos (Elsite LV) upelis išteka iš užpelkėjusio ežerėlio Paduobio miške (Liepinės pelkė), į Susėją upelis įteka ties Aknyste (Latvija). Prūdųpės upelio ištakos taip pat yra

netoli Alsintos ištakų, tekėdamas į šiaurę, ties už Raupių kaimu padaro lankstą ir teka pietvakarių kryptimi iki Juodupės upės, kuri už Juodupės miestelio šiaurės vakarinės dalies įteka į Vyžuonos upę. Ties Čedasais Minavos upelis į Vyžuoną išteka iš Čedasų ežero. Minavos upelio ištakos yra ties Eikiniškio ežeru pelkynuose. Šioje vietoje pasigendame Balčios (Болтю реку) upelio. Taip

pat neberandame Skardupės upės pavadinimo ir upelio, jungiančio Neretos (senuose žemėlapiuose vadinama Neretina⁸) ir Susėjos upės. Tikėtina, kad tai buvęs upelis, ties Šarkunėliais įtekėjęs į Neretą, kylant į šiaurę per pelkėtą vietovę jungęsis su Susieja.

Kadangi nuo šio rašytinio šaltinio praėjo daugiau kaip 500 metų, neatmestina prielaida, kad pasikeitė

LDK ir Livonijos sienos lokalizacija pagal Aleksandro Jogailaičio privilegijos Jurgiui Astikaičiui aprašymą. Sud. G. Kujelis

ne tik vandenvardžiai (nors dažnai vandenvardžiai pavadinimus išlaiko labai ilgą laiką), bet ir pasikeitė pačių upių ir upelių vagos. Ypač turint omenyje sovietmečiu vykdytus melioracijos ir upių vagų tiesinimo darbus.

Taigi privilegijoje minimą pasienio ruožą galime nubrėžti nuo Aknystės, Alsintos upe iki Liepinės pelkės, iš ten Prūdube per Raupius iki Juodupės, toliau Vyžuona iki Čedasų, per Čedasus Minavos upe iki Eikiniškio ežero, nuo Eikiniškio ežero, Neretos upe iki Suvainiškio ir toliau iki Šarkunėlių, nuo Šarkunėlių kyla į šiaurę, kur pasiekia Susieją.

Rusų istorikas Matvejus Liubavskis teigė, kad Rokiškio dvaras su valsčiumi egzistavo Kazimiero (1440–1492) valdymo laikotarpiu ir priklausė Anykščių pavietui⁹. Kaip netiesioginis šio fakto įrodymas yra Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios aplinkos archeologinių tyrimų metu rasta Kazimiero Jogailaičio laikų moneta – denaras¹⁰.

Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugo-

mame Konstantino Jablonskio archyve yra jo ranka rašytas 1485 m. dokumento nuorašas¹¹. Tai Ukmergės pavieto dokumentų registrų nuorašas, kuriame minima Vilniaus vaivados dukra Bogdana Daugirdaitė-Dedigaudaitė, iš tėvo (Jono Daugirdo Dedigaudaičio) paveldėjusi Siesarties, Plaštakos, Svirnų, Rokiškio ir Kraštų dvarus. Painiavos įneša tai, kad XIX a. pabaigos leidinyje „Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, tom IX“ minimi keli Rokiškio (*Rakiszeki*) vietovardžiai: 1) kaimas Trakų paviete, priklausantis Kalvių dvarui; 2) užsienis (vienkiemis) Trakų paviete; 3) kaimas Vilniaus paviete; 4) kaimas Kauno paviete; 5) miestelis, dvaras ir kaimas Novoaleksandrovsko (dab. Zarasai) paviete¹². Visi minėto dokumento nuoraše minimi vietovardžiai, išskyrus Rokiškį ir sąlyginai Kraštus, yra Anykščių apylinkėse. Kraštai dažnas vietovardis buvusiose ir esančiose pasienio teritorijose. Vien Rokiškio rajone žinomi 5 vietovardžiai tokiu pavadinimu: Juodupės, Panemunėlio, Obelių, Rokiškio ir Kamajų

seniūnijose¹³. Tad šie minimi dvarai galėjo priklausyti Pienionių ar Anykščių pavietui. Taigi dokumente minimas Rokiškis gali būti būtent mūsų Rokiškis, esantis Panevėžio apskrityje. Tačiau originalaus dokumento kol kas rasti nepavyko.

Kitas dokumentas, pretenduojantis į ankstesnę nei oficiali pirmoji Rokiškio paminėjimo data, yra Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Jogailaičio nurodymas dvaro maršalkai, Rokiškio dvaro laikytojui Jurgiui Astikaičiui skirti Rokiškio klebonui Jonui iš Lepkų (Jonas Lepkietis – kilęs iš Lebų (Lebki) Mazovijoje arba Lepkų/Lipkų (Lebki-Lipki) Drohičino paviete¹⁴) visiems laikams penkis žmones (dūmus) su jų žemėmis klebonijos ūkiui ir ten esančiomis trimis karčiamomis¹⁵. Publikacijoje nenurodyta tiksli dokumento išleidimo data, tik nurodytas laikotarpis tarp 1494 m. liepos ir 1500 m. liepos. Šešerių metų laikotarpis neleidžia mums teigti, kad tai ankstesnis Rokiškio vardo paminėjimas nei 1499 metai. Tačiau tai yra pirmasis Rokiškio parapijos paminėjimas.

Kazimiero Jogailaičiaus denaras, rastas Rokiškio bažnyčios šventoriaus archeologinių tyrimų metu. Nuotr. Žilvino Lasio

Šis Aleksandro Jogailaičiaus suteiktas dokumentas yra minimas 1516 m. Žygimano Senojo konfirmacinėje¹⁶ privilegijoje Rokiškio bažnyčiai. Šiame dokumente minima, kad tuometis Rokiškio klebonas Jan de Lepko parodė Aleksandro Jogailaičiaus rašytą raštą, kuriame jis įsakė didin-gam ponui didžiojo kunigaikščio dvaro maršalkai, Trakų vaivada ir šiuo metu Rokiškio valdų laikyto-jui Jurgiui Astikaičiui (*Magnifico Gregorio Ostczikowycz Marschalco curiae nostrae et palatino Trocensi, tunc temporis tenutario bonorum Rakischki praefatorum*¹⁷), kad jis klebonijai iš Rokiškio valdų skirtų ir amžiams atiduotų penkis valstiečius su jų žemėmis, vieną palivarką bei tris karčiamas¹⁸.

Pirmasis Rokiškio bažnyčios paminėjimas su konkrečia data yra 1501 m.¹⁹ 1501 m. rugsėjo 18 d. Mielnike (dab. Baltarusija) pasi-rašytu dokumentu LDK didysis

kunigaikštis Aleksandras Jogai-laitis Vilniaus vyskupui Vaitiekui Albertui Taborui perdavė 28 bažnyčias (*Rudomyna, Lyda, Byelycza, Molczacz, Dubyngi, Swynczany, Lyngmyany, Nyemyenczyna, Słonym, Vczyana, Onyxti, Bystrzyca, Rakysky, Pobogyscze, prebenda una Trocensi, Merecz maior, Do(r)synyski, Daugy, Gonyadz, Dolystowo, Thrczyana, Wasyluski, Volozyana, Dubicza, Młodzeczno, Raduskowycze, Ceydanowo, Crasne Szyolo, Romigola*²⁰) patronacijos teise su sąlyga, kad jis parinks tinkamus šiam darbui ir mokančius lietuviš-kai kunigus²¹.

Ankstyvi Rokiškio bažnyčios ir parapijos paminėjimai pagrįstai leidžia abejoti, ar Rokiškis (dvaras, miestelis) buvo įkurtas tik XV a. pabaigoje.

Kad Rokiškio miesto teritorija galėjo būti apgyvendinta viduram-žiais, mums leidžia teigti 1338 m.

Lietuvos didžiojo kunigaikščio Gedimino prekybinėje sutartyje su Livonijos ordinu ir Rygos miestu numatyti saugūs prekybos keliai iš Rygos į Lietuvą. Žinoma, kad šis kelias ėjo nuo Aiviekstės²² žiočių per Dauguvą iki Užpalių²³. Kelias, ėjęs į Rygą per Rokiškį, žinomas XV–XVI a. sandūroje²⁴. Senasis ke-lias į Livoniją ėjo nuo Vilniaus rytiniu Laukupio upelio krantu, o Rokiškyje kirtu upelio vagą ir vakarinėje dalyje suko į šiaurę. Tokia kelio padėtis išliko iki XVIII a. pabaigos²⁵.

Taip pat jau minėtoje privile-gijoje Jurgiui Astikaičiui minima Vaišvilto siena, kuri buvo nustatyta XIV a. 7-ajame dešimtmetyje. 1545 m. Vaišvilto sienos patikrini-mo akte minimi Obelių ir Rokiš-kio keliai. Rokiškio kelias ėjo per mišką²⁶.

Tikslesniam Rokiškio miesto pradžios datavimui reikalingi išsa-mūs archeologiniai tyrimai istori-nėje Rokiškio miesto teritorijoje, kurios lokalizacija taip pat kelia daug klausimų istorikams. Tačiau istoriniai šaltiniai leidžia teigti, kad Rokiškis įkurtas gerokai anksčiau, nei buvo paminėtas mums žino-muose rašytiniuose šaltiniuose. Praūžusi kovido pandemija, kai buvo uždarytos kultūros, mokslo, atminties saugojimo institucijos ir įstaigos, sukėlė muziejų, biblio-tekų, archyvų fonduose saugomų vertybių ir dokumentų skaitmeni-zacijos bangą, kuri iki šiol neslūgs-ta. Tai suteikia galimybę tyrinėti istorinius šaltinius tiesiog iš namų ar darbo vietos. Ir galbūt vieną dieną bus surastas dokumentas su ankstesne Rokiškio vardo paminė-jimo data.

Nuorodos

¹ Dvaro maršalkos (*marszałek nadworny, dworny*) pareigybė pradėjo veikti Lietuvos DK Aleksandro Jogailaičio dvare jo valdymo pradžioje. Pirmasis šiai pareigybei 1494 05 10 nominuotas valdovo maršalka, Merkinės ir Anykščių vietininkas Grigas Astikaitis. Jo kompetencijai priklausė atskirų valdovo maršalkų ir kitų dvaro pareigūnų veiklos priežiūra. Iš karto tapo vieno svarbiausių Lietuvos DK pareigūnų – didžiojo, arba žemės maršalkos – pavaduotoju. Šios pareigybės atsiradimas koregavo ir vienos seniausių dvaro pareigybės – nuo XIV a. pab. funkcionavusio valdovo (dvaro) maršalkos (*marszałek dworski, hospodarski*) – padėtį bei funkcijas. Pastarieji perleido naujam dvaro maršalkai visus su dvaro organizacija susijusius reikalus, o po XVI a. administracinių bei teisminių reformų tapo pavietų pareigūnais. <https://www.delfi.lt/archive/1494-05-10-pradejo-funkcionuoti-dvaro-marsalkos-pareigybe.d?id=21911195>

² Леонтович Фёдор Иванович. *Акты Литовской метрики 1499–1507 г.* Т. 1. Варшава, 1897, p. 36–38; Baliulis Antanas. *Lietuvos Metrika. Knyga nr. 6 (1494–1506) Užrašymų knyga 6.* Vilnius, 2007, p. 218–219.

³ LVIA, LM, ap. 1, b. 6, l. 194v–196

⁴ Vaišvilas buvo Algirdo laikų Upytės vietininkas, kurį Hermanas Vartbergė minėjo jau apie 1357 m. 1370 m. Vaišvilas žuvo Rudavos mūšyje Prūsijoje, taigi jo vardu pavadinta siena bet kuriuo atveju turėjo būti nustatyta tik iki tos datos. Baranauskas Tomas. *Sėlos aktai / Acta Selonae.* Pasvalys, Joniškis, 2015, p. 12.

⁵ Леонтович Фёдор Иванович. *Акты Литовской метрики 1499–1507 г.* Т. 1. Варшава, 1897, p. 36–38. Iš rusėnų kalbos vertė. G. Kujelis.

⁶ Pienionys – kaimas Kavarsko seniūnijoje už 4 km į šiaurės vakarus nuo Kavarsko, prie kelio Kavarskas–Traupis–Raguva. Ribojasi su Narbutų,

Piktagalio, Pakalnių, Sodeliškių, Malgažatavos kaimais ir Diliavietės vienuosėdžiu. Kaimo pietiniu pakraščiu teka upelis Lašiša, Pienios intakas. Pienionių pavietas šaltiniuose minimas jau 1442 m. nuo XVI a. pradžios minimas ir Pienionių dvaras. Pienionių valsčius ilgu ruožu ėjo per vakarinę Rokiškio krašto dalį, *Istorinė Pienionių seniūnija.* <https://sites.google.com/site/penionys/istorija>, Stanislovas Kiškis. *Iš Pienionių praeities.* http://www.anykstenai.lt/_admin/fck/data/users/admin/File/PAnykstenas-2011-2/20-33.pdf, Pienionys, Anykščių krašto vietovių žinynas. <http://www.anykstenai.lt/vietoves/vietove.php?id=527>

⁷ Любавский Матвей. *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства к времени издания первого литовского статута.* Москва, 1892, p. 87.

⁸ <https://www.lvmgeo.lv/en/maps> Topografinės kartės 1:75000 (1920–1940).

⁹ Любавский Матвей. *Областное деление и местное управление Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно.* Москва, 1910, p. 85–86.

¹⁰ Nabažaitė Raimonda. *Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios archeologinių tyrimų ataskaita.* Klaipėda, 2021, p. 61, Rokiškio krašto muziejaus mokslinis archyvas, b. 356 v.

¹¹ LMAB RS F256 (K. Jablonskio fondas), b. 2920.

¹² *Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*, tom IX. Warszawa, 1880, p. 502.

¹³ *Lietuvos kelių atlasas.* Vilnius, 2010, p. 403.

¹⁴ Ališauskas Vytautas, Jaszczolt Tomas, Jovaiša Liudas, Paknys Mindaugas. *Bažnyčios istorijos studijos. T. 2: Lietuvos katalikų dvasininkai XIV–XVI a.* Vilnius, 2009, p. 129.

¹⁵ Fijałek, Jan, Semkowicz, Władysław. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wilenskiej*, Tomu 1. Zeszyt 3

(1501–1507, uzupełn. 1394–1500). Kraków, 1948, p. 769–770.

¹⁶ Pirmtako valdovo išduotų privilegijų patvirtinimas.

¹⁷ Didingajam ponui Jurgiui Astikaičiui mūsų dvaro maršalkai ir Trakų vaivada, tuo metu Rokiškio valdų laikytojui.

¹⁸ Nuorašas lenkų kalba saugomas Rokiškio Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčios archyve. Lotyniškas dokumentas saugomas Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje (LMAVB), f. 43–204, l. 118v–119.

¹⁹ Fijałek, Jan, Semkowicz, Władysław. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wilenskiej*, p. 616–617.

²⁰ Rudamina, Lyda (Baltarusija), Bielica (Baltarusija), Molčadė (Baltarusija), Dubingiai, Švenčionys, Linkmenys, Nemenčinė, Slonimas, Utena, Anykščiai, Bistryčia (Baltarusija), Rokiškis, Pabaiskas, Trakai, Merkinė, Darsūniškis, Daugai, Gėniondzas (Lenkija), Dolistovas (Lenkija), Tžcanė (Lenkija), Vosyliškės (Baltarusija), Valažinas (Baltarusija), Dubičė (Lenkija), Maladečina (Baltarusija), Radaškony (Baltarusija), Kaidanava (Baltarusija), Krasnaselskis (Baltarusija), Ramygala.

²¹ Fijałek, Jan, Semkowicz, Władysław. *Kodeks dyplomatyczny katedry i diecezji Wilenskiej*, Tomu 1. Zeszyt 3 (1501–1507, uzupełn. 1394–1500). Kraków 1948, p. 616–617.

²² Aiviekstė – dešinysis Dauguvos intakas, įtekantis netoli Sėlpilio.

²³ Baranauskas Tomas. *Sėlos aktai / Acta Selonae*, p. 12.

²⁴ Miškinis Algimantas. Rokiškio miesto istorinė urbanistinė raida, *Rokiškis. Miestas, kraštas, žmonės.* Vilnius, 1999, p. 84.

²⁵ Ibid.

²⁶ Antanavičius Darius, Čelkis Tomas. 1545 metų Livonijos ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės sienos patikrinimas (Livonijos pareigūnų ataskaita), *Lietuvos istorijos studijos.* Vilnius, 2011, p. 169.

Aldona Ruseckaitė: „...kaltinti lengva, suprasti sunku“

REDA KISELYTĖ

Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos bibliotekininkė

Dangumi plaukia cukriniai debesys. Jie man asocijuojasi su vaikystės svajonėmis. Džiaugiuosi, kad joms buvo lemta išsipildyti su kaupu. Tad apie vieną iš jų...

Visada žavėjau stipriomis, išradinomis ir kūrybinomis moterimis ir dar, jeigu kuria biografinius romanus... Tai unikalu, kilnu ir paslaptį!

Grakščia lazdele mostelėjo likimas... Džiaugiuosi, kad gyvenime sutikau poetę, rašytoją Aldoną Ruseckaitę. Taip ir išsirutuliojo kamuoliukas, padovanojęs atvirą, nuoširdų pokalbį...

R. K.: *Jūsų gyvenimo kelias. Koks jis? Nuo vaikystės iki dabar... Apžvelkite jį keletu trumpų akcentų. Kuo norėjote būti vaikystėje?*

A. R.: Kai nugyveni nemažai metų, nėra lengva tą kelią apžvelgti. Kartais tarsi ugnis šauna į galvą – kodėl taip, o ne anaip, kodėl žengiau į kairę, o ne į dešinę. Aš nežinau, ar koks žmogus, žvelgdamas į savo gyvenimo kelią, yra juo visiškai patenkintas... Bet Jūs

Namuose visada gera... Nuotr. iš Aldonos Ruseckaitės asm. archyvo

man užduodate paprastą klausimą, neverta jo komplikuoti. Gimiau kaime, Prienų krašte, gimtojo kaimo pavadinimas Įgavangis, jotvingių kilmės, jo niekas neįsimena ir visi blogai kirčiuoja. Tėvai buvo darbštūs kaimo žmonės, išgyvenę visus sovietinės santvarkos apiplėšimus ir vargus. Tėvas stovėdavo kiemo vidury, žiūrėdavo į iš jo atimtą žemę ir baisiai nekętė sovietų valdžios... Aš nuo vaikystės žinojau apie rusų okupaciją, tremtis į Sibirą, žydų šaudymą, pokario partizanines kovas. Namuose būdavo apie tai atvirai kalbama, nes giminės buvo Sibire, nes sribai ateidavo valgyti ir gerti iš vakaro, o partizanai paryčiais. Mama pasakodavo, kaip bijojo, kad

jie nesusitiktų ir visų nesusaudytų. Šeimos baliuose svečiai šalia liaudies dainų dainuodavo partizanų dainas, ir mes vaikai jas mokėjome... Kodėl apie tai kalbu? Todėl, kad pažiūros, ypač tėvo, man įsiliejo į kraują, o kai dirbant muziejuje mane įstaigos vadovė įkalbinėdavo stoti į komunistų partiją, aš negalėjau su-

prasti, ko ji iš manęs nori – į partiją? Niekada, tai ne mano kelias. Baigiau Šilavoto (Prienų r.) vidurinę mokyklą, kurią prisimenu tik iš geros pusės, mokytojai buvo paprasti, gan teisingi, bendraklasiai irgi draugiški – nebuvo jokios socialinės atskirties. Dvi mokytojas turėjau ypatingas, kurios man padarė didelę įtaką: tai pradinių klasių mokytoja Domicelė Kabišaitienė ir vėliau auklėtoja lituanistė Danutė Zepčikienė. Tėvelis mirė, kai buvau šešiolikos, bet turėjau nuostabiausią pasaulyje mamą Oną – taktišką, ramią, be barnių, riksmų, be jokio blaškymosi. Tai šios moterys formavo mano asmenybę. Aš augau laisva ir savarankiška. Žinoma, labai mė-

gau skaityti. Kuo norėjau būti? Ką kaimo vaikas mato: mokytoją, pardavėją, dar vaistininkę, dar mokyklos virėją... Tai iš pradžių norėjau būti pardavėja: verandoje susidėdavome „prekes“, prisinešdavome pardavimui žaisliukų, papuošalų, drabužėlių, užsimokėdavome medžių lapais, krapų galvomis, švendrių pūkais. Bet vėliau panorau būti mokytoja: grįždavome su klasioko Birute iki mano namų, aš ją ant didelio akmens mokiau pažinti raides, nes jai nesisekė... Vyriausiose klasėse jau nežinojau, ką noriu dirbti, tik visą laiką suvokiau – studijuosiu lituanistiką. Tikrai. Ir kadangi taip susiklostė aplinkybės, jog, pradėjus mokytis Vilniaus universitete, teko pervažiuoti į Kauną ir tęsti šio universiteto vakarines studijas, tad baigusi galėjau darbą rinktis, nebuvo privalomo paskyrimo. Dar studijuodama pradėjau dirbti Kauno Stasio Žuko taikomosios dailės technikumė, dėščiau lietuvių kalbą ir literatūrą, po metų nusileidau nuo Pelėdų kalno į Senamiestį ir įsidarbinau Maironio lietuvių literatūros muziejuje, bet ir pamokas technikumė kaip valandininkė dar ilgus metus turėjau. Taigi muziejuje užtrukau 43-ejus metus, iš jų 30 metų šiam muziejui vadovavau, nors mano net sapnuose tokių pareigų niekada nebuvo – tiesiog kultūros ministras paskyrė. Vis tik buvau nedrąsus kaimo vaikas, reikėjo save įveikti, perlipti, nepasiduoti. Nuo 2019 metų pavasario nebedirbu, bet muziejų sapnuoju ir dažnai ten ką nors darau...

R. K.: *Daug nuveikėte prasmingų darbų. Kas lėmė gyvenimo sėkmę?*

A. R.: Sakote sėkmę... Taip, reikia draugiškai priimti savo gyvenimą. Bet turbūt kiekvienas žmogus kartais žvilgčioja į kitų gyvenimus ir tarsi pripažįsta – štai anas ir padarė daugiau, ir sėkmingesnis, ir laimin-

Aldona Ruseckaitė su LR prezidente Dalia Grybauskaite.

Nuotr. iš Aldonos Ruseckaitės asm. archyvo

gesnis. Net nežinau, ką laikyti savo gyvenimo sėkme? Darbą, knygas? Darbas muziejuje man patiko, esu labai pastovi, prisirišu, buvo įdomu, niekada nenusibodo, jaučiau palaimingą „plaukiojimą“ kultūroje, nors ir rūpesčių begalybė. Jus net aprašiau esė knygoje „Per žarijas“ (2021). Juk žmogus nieko negauna už dyką, reikia pasistengti, kartais net pakovoti. O prasmingi yra kiekvieno žmogaus darbai: ir to, kuris sodus augina, ir kuris žemę arija, vaikus moko ar sergančius gydo. Ką daro dėl kitų žmonių, dėl gamtos, dėl savo Tėvynės. Net – ir dėl kitų žmonių tėvynės. Viskas prasminga. O šiaip ta sėkmė yra sunkiai sugaunama paukštė, gaudom visą gyvenimą, gerai, jeigu pavyksta jos bent plunksną sugriebti. Aš panašiai ir vertinu savo sėkmę – su viena spalvingos paukštės uodegos plunksna...

R. K.: *Laisvalaikis gyvenime. Ar jo turite? Sau esate reikli? O kitiems?*

A. R.: Pradėsiu nuo klausimo pabaigos. Ar esu reikli kitiems?

Sudėtinga situacija. Gal daugiau tokiu atveju reikėtų kalbėti apie darbą, pareigas. Dabar suprantu, kad kartais buvau per mažai reikli, aš vis galvodavau: juk visi suaugę žmonės, išsilavinę, patys turi suprasti, kaip ir ką daryti. Giminėms nesusi reikli, priimu tokius, kokius turiu. O ar būname reiklūs savo mylimiesiems – būname akli... Šiaip juk renkamės draugus, su kuriais daugmaž panašūs požiūriai, veiksmai, mintys, tad apie reiklumą nė negalvojame. O su tais žmonėmis, kurie yra visai kitokie, su kuriais iš karto gali susikirsti – juk nebūtina bendrauti. Be to, aš neturiu ir jokios teisės būti reikli svetimiems žmonėms. Gal nekuklu prisipažinti, bet aš pagal savo motiną esu nekonfliktiška, įžeista nususiku ir nueinu. Ar reikli sau? Gal čia kitos savybės labiau tiktų: pareigingumas, darbštumas, užsispyrimas. Visada labai bijau žodžio „nuobodu“ niekada nesakiau ir nesakau, kad gyventi nuobodu, man šis žodis nepatinka. Gali būti visokių nuobodumo atvejų, bet pats gyvenimas negali būti nuobodus. Žinoma,

Maironio lietuvių literatūros muziejuje.
Nuotr. iš Aldonos Ruseckaitės asm. archyvo

būna tokių įvykių, situacijų, kai turi būti reiklus ir sau... Bet niekada apie tai negalvoju.

Laisvalaikis – plati tema. Turėjau jo ir dirbdama, o dabar jau daug turiu. Bet mano gyvenimas taip klostėsi, kad laisvalaikis siejosi su darbu, su jo pramogomis. Štai išvažiuojame į ekspediciją kelioms dienoms tyrinėti kurio nors rašytojo gyvenimo: tai jau malonumas, arba daugybė renginių, kurie vyko muziejuje – juk taip pat laisvalaikio forma, kiti klausytojai specialiai ateina, o tau viskas tarytum paduota, nors tuo kartu ir nelengvas darbas... Kas išties laisvalaikis? Jau nuo pauglės labai mėgstu fotografuoti, iš Sibiro grįžęs pusbrolis išmokė, tad

man kaip meditacija, visada į gamtą einu su fotoaparatu, tuomet aktyvus stebėjimas ir smegenys išsivalo. Vienu metu net tapyti buvau pradėjusi. Žinoma, daug skaitau. Lankau teatrą, koncertus, gerus filmus. Kartais baseiną. Esu pakeliavusi po užsienį, tačiau kelios vietos yra Lietuvoje labai mylimos, jas lankau, ten atostogauju. Tai tėviškė, kurioje jau nėra gimtųjų namų, nunešė melioracijos hidra, bet Šilavote tėvų kapai, ten įkurtas Šilavoto davatkyno muziejus, prie to darbo ir aš priklausau nagus. Šilavote turiu artimų – jaunesnių draugų, pabūti pas juos keletą dienų yra širdies palaima. Kita man brangi vieta yra Žemaitijoje, Palendrių šv. Benedikto vyrų

vienuolynas, kurį jau daugiau nei prieš du dešimtmečius netikėtai atradau, ir po to kiekvieną vasarą bent savaitei važiuodavau, koronavirusas pristabdė. Yra svečių namai, absoliuti ramybė, bažnyčioje maldos keletą kartų per dieną, grigališkasis giedojimas, nuostabios apylinkės. Aš ten medituoju, meldžiuosi, ten benediktinų asketiškoje bažnyčioje tarsi arčiausiai jaučiu Dievą... Esu prisirišusi ir prie Nidos, važiuoju daugybę vasarų, rašau, vežuosi kompiuterį, iki pietų prie jūros neinu, tik pavakariais pasileidžiu tiesiai per miškus. Kopose jaučiu kažkokius burtus, artimą ryšį, gal kokiame gyvenime buvau kuršė... Beje, kiekvieną vasarą bent kelioms dienoms atvažiuoju pas poilsiaujančius draugus prie Sartų ežero. Ir dar viena vieta yra Išlauže (Prienu r.), čia gyvena mano artimiausi žmonės, čia kapinėse ilsisi brangūs giminės. Žinoma, patinka ir laisvalaikis su draugais, su artimaisiais – išvažiuoti į gamtą, grybauti, maudytis, išgerti po taurę gero vyno, kartais pasėdėti kavinėje. Bet jeigu rašau knygą, esu į ją labai įsigilinsi, gyvenu jos gyvenimą, tuomet nuo visko nutolstu, užsidarau ir laiko gailiu, ir truputį ne savo gyvenimą gyvenu, ir visa kita apleidžiu...

R. K.: Kokių potyrių Jums suteikia knygų rašymas?

A. R.: Net nežinau, ar tai galima vadinti potyriais. Pirmiausia reikia pripažinti, kad tai juodas darbas, nes reikia perskaityti kalnus literatūros, išsėdėti valandų valandas archyvuose, ieškoti medžiagos ir ją atrasti. Bet man šitas darbas patinka, ilgametė muziejinkystė išmokė orientuotis archyvuose, suprasti jų vertę. Žinoma, rašydama knygas ir pati kažką suvokiau ar net išmokau iš savo „herojų“. Maironį pavyko nukelti nuo paminklo pjedestalo ir sukurti kaip paprastą žmogų su di-

deliu talentu. Nuolat besikankinantį tarp pareigos ir jausmo, nuolat ilgesio perverta širdimi. Labai pamilau klasikę Žemaitę, kurią dabar esame beveik nurašę su ta jos kaimiška skarele, o išties – kokia gyvybinga, užsispyrusi, drąsi moteris, savo idėjomis ir supratimuėjusi kelis dešimtmečius pirma visos visuomenės. Ir ta meilė perpus jaunesniam vyriškiui tokia suprantama, tokia graži, tokia skaudi. Iš Julijos daug ko mokiausi. Jaunąją klasiką Vytautą Mačernį žinojau nuo ankstyvos jaunystės, paslapčiomis skaitėme jo perrašytus eilėraščius, bet artimiau susipažinome tik tada, kai dirbau muziejuje, kai bendravau su jo sužadėtine Brone, kuri liko mylimajam ištikima ir mirė sulaukusi 101-erių metų, kai pakeliavome ekspedicijoje po Vytauto gimtąsias vietas. Įstabus jaunuolis, išsilavinęs, apsiskaitęs, jau 7 kalbas mokėjęs, svajojęs studijuoti filosofiją Sorbonoje. Vytautas sakė, kad ilsėtis gera tada, kai padaryti darbai. Iš šito dar labai jauno žmogaus išties yra ko pasimokyti. Sunku buvo rašyti apie Salomėją Nėrį, gyvenimas labai sudėtingas, stengiausi jos sunkiuosius paskutinius metus vaizduoti objektyviai, supratau, jog ji dažnai neturėjo pasirinkimo, buvo tarsi pinklėse. Tad kaltinti lengva, suprasti sunku. Didis klasikas yra V. Mykolaitis-Putinas, uždaras suvalkietis, intelektualas, irgi gana sudėtingo likimo, bet man jį suprasti buvo lengviau, nes abu esame iš to paties Suvalkijos krašto, tad lengviau pažinti žmonių santykius, šeimų sanklodus, tėvų griežtumą. Aš kai kuriais atvejais labai gerai supratau Mykolaičio elgesio motyvą.

Taigi su kiekvienu vaizduojamu gyvenimu nuėjau ilgą kelią ir tame kelyje daugybę dalykų patyriau.

R. K.: Skaitant Jūsų knygas, susidaro įspūdis, kad jaučiatės esanti savo vietoje, darote, tai, kas Jums lem-

*Direktorė Aldona Ruseckaitė Maironio lietuvių literatūros muziejaus erdvėse.
Nuotr. iš Aldonos Ruseckaitės asm. archyvo*

*Po Rokiškio klasikinės muzikos festivalio renginio.
Nuotr. iš Aldonos Ruseckaitės asm. archyvo*

ta, gyvenate taip, kaip Jums patinka. Ar neklystu?

A. R.: Norėčiau ir pati galvoti, kad šis gyvenimo kelias, kuriuoėjau ir einu, yra pats teisingiausias, man skirtas, bet niekas negali žinoti, kaip būtų buvę pasirinkus kitą ke-

lią, gal jis būtų dar prasmingesnis, laimingesnis. Bet dabar jau nėra ko gręžiotis atgal. Reinkarnacija mažai tikiu, nors ir patraukli filosofija – vėl ir vėl atgimti... Kai dirbau sunkų muziejaus vadovės darbą, nelabai galėjau pasigirti, jog darau tik tai,

Poetė, prozininkė Aldona Ruseckaitė prie Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčios, Rokiškio r. Nuotr. iš Aldonos Ruseckaitės asm. archyvo

kas patinka ar malonu. Buvo visko: reikėjo ir Sizifo akmenį į kalną rinti, ir jis nukrisdavo, ir vėl tekdavo. Kad esu filologė – tai kaip ir savo vietoje. Kai jau nebedirbu, galiu veikti, kas patinka, bet dabar daug mažiau užmojų ir svajonių. Dabar dažniau tenka atsigręžti į praeitį, nei kurti ateities planus.

R. K.: Jums gerai sekasi sutarti su dokumentais, esate labai kūrybinga. O kaip sekasi sutarti su žmonėmis?

A. R.: Kaip minėjau, su žmonėmis aš arba sutariu, arba visai nebedrauju, ypač kai nebūtina bendrauti. Ir tie žmonės nėra kuo nors blogi, tiesiog mūsų laukai nesutampa. Bet kai ir su tokiu žmogumi būtina bendrauti, bandau sutarti, į viską žiūrėti ramiai, jeigu sieja darbas – tai tiek ir reikia, kad žmogus gerai padarytų darbą. Į visokius kvailius ginčus, intrigas, rietenas nesiveliu, nors kartais žmonės kažkokiu būdu sugeba įvelti, tada traukiuosi kuo toliau. Šiaip stengiuosi gerbti kiekvieną žmogų – nesvarbu ar jis didis veikėjas, ar garsus menininkas, ar moteriškutė prekybos centro kasoje. Jokio skirtumo, mes visi vienodi, mes visi atkeliaujame ir iškeliaujame, visi telpame

Žaismingoji Aldona Ruseckaitė ir poeto, rašytojo Kazio Binkio „100 pavasarių“. Nuotr. iš Aldonos Ruseckaitės asm. archyvo

į urną... Atsiprašau, čia aš per liūdnei, bet išties taip mąstau.

R. K.: Kokiomis asmenybėmis žavitės?

A. R.: Į šį klausimą man atsakyti sunkoka. Per gyvenimą kartu keliauji su daugeliu žmonių, vieni nutolsta, kiti priartėja. Žmogus savyje turi turėti ypač didelį visokio žavesio bagažą, kad liktų visam gyvenimui kaip pavyzdys. Be abejo, žaviuosi tomis asmenybėmis, apie kurias rašiau knygas, visą gyvenimą žaviuosi savo Motina, man buvo 34, kai ji iškeliavo, man visą laiką jos trūksta. Yra daugybė menininkų, rašytojų, mokytojų, dėstytojų, kuriais galima žavėtis, kurie kažką paliko, išmokė, įdiegė, daug yra žmonių, kuriems galima pavydėti talento, žinių, intelekto, netgi tiems, kurie skaniai gamina,

moterims, kurios mezga ar augina nuostabias gėles. Galima jomis pasižavėti ir – viskas. Kiekvieno kelias kitoks, ir kiekvienas savo širdyje turi vienokių ar kitokių kančių, tik mes jų nematome. Tai ir gerai...

R. K.: Yra tokie posakiai: „Žmogus pats savo gyvenimo dirigentas“, „Likimas yra Dievo rankose“... O gal Jūs manote kitaip?

A. R.: Žinote, filosofijoje yra tokia kategorija – atsitiktinumas, dėl jo ginčijasi įvairių amžių filosofai, tačiau jis yra, ir jis daugiausia nulemia. Jis didis Ponas! Atsitinka koks vienas netikėtas įvykis, ir tada visa grandinė klostosi visai kitaip, nei

Vilniaus knygų mugėje. Nuotr. iš Aldonos Ruseckaitės asm. archyvo

buvo planuota. Žengsi į kairę – rasi vienokius dalykus, žengsi į dešinę – ten įvykiai bus kitokie. Žinoma, daug dalykų nuo paties žmogaus gali priklausyti: rinktis profesiją ar šalį, kurioje gyvensi. Bet ir čia koją atsitiktinumas gali kyštelėti. O vyrą ar žmoną gal Dievas parenka, nes irgi gauni ne pagal suderinimo planą, o štai kur netyčia traukinyje ar prie koronaviruso skiepijimo eilėje

susipažįsti. Taigi į tai, kad žmogus pats tvarko savo gyvenimą, žvelgiu su skepsiu, nes pati daugybę kartų patyriau atsitiktinumus. Smagu, kai giliai tikintis žmogus gali drąsiai pasakyti „Likimas yra Dievo rankose“, ir jam tikrai lengviau priimti gyvenimo posūkius...

R. K.: *Kokių žmogaus savybių labiausiai nemėgstate?*

A. R.: O, turiu ko nemėgti. Ypač nepatinka žmonės, kurie saldūs į akis, o už akių drebia purvą, rezga intrigas. Nemėgstu melagių, juos kažkaip kiaurai permatau, nemėgstu nevykdančių pažadų, lengvai pažadančių ir pamiršančių, nors reikalas gali būti svarbus. Nemėgstu pasipūtėlių, savimylų, garbėtroškų. Kartais iš šalies net juokinga, kai žmogus, gavęs aukštesnį postą, labai susireikšmina, išpuiksta. Aš jau patyriau tokių situacijų: jeigu jūs buvęs geras pažįstamas staiga užims kokias svarbias valdininko pareigas, eikite prie jo atsargiai, nepulkite ant kaklo, nes jis gali jus nelabai mandagiai „pastatyti“ į vietą... Užteks, nes atrodo, jog viso pasaulio nemėgstu, o išties myliu žmones.

R. K.: *Ar lengvai reaguojate į kritiką? Kas džiugina, o kas labiausiai nuvilia?*

A. R.: Dabar jau lengviau reaguju, kartais ir visai dėmesio nekreipiu, bet kūrybinio kelio pradžioje skaudžiai reaguodavau. Žinoma, nepatinka, kai parašo piktai, pašaipiai. Kai trūksta tolerancijos ir suvokimo. Be to, svarbu ir kas parašo.

R. K.: *Iš ko galima pažinti lietuvį?*

A. R.: Dabar jau lietuvio užsienyje nepažintume. Čia aš galiu prisiminti juokingą jaunystės nuotykių: važiuojame į Lenkiją – Krokuvą, Varšuvą – į kažkokį festivalį, buvome gal trisdešimt merginų, kur tie vaikinai buvo dingę – nežinau.

XVII Juozo Keliuočio literatūrinės premijos laureatė Aldona Ruseckaitė, 2023 12 19. Nuotr. Alicijos Matiukienės

Rašytoja Aldona Ruseckaitė ir straipsnio autorė Reda Kiselytė. Nuotr. Rasos Vingelienės

Su žurnalo „Prie Nemunėlio“ redaktore Alicija Matiukiene. Nuotr. Rasos Vingelienės

Tomas Gajauskas ir Aldona Ruseckaitė. Nuotr. Rasos Vingelienės

Išlipome Krokuvoje iš traukinio ir žengiame tvarkingai po dvi su tuomet madingais kremplino kostiumais, žmonės žiūrėjo ir šypsojosi, suprato, kad esame iš Tarybų Lietuvos... Iš to karto viduje liko kažkokia gėda, kad buvome priversti gyventi lyg kareiviai. Bet čia tik išorė, dabar viskas pasikeitė, o jeigu klausiate apie vidinius lietuvių bruožus – tai turėtų mokslininkai pateikti studijas, kuo skiriamės nuo kitų...

R. K.: Rokiškio kraštas Jums nesvetimas. Ne kartą čia lankėtės. Prasmingais darbais rašote lietuvių literatūros istoriją. Jūsų veikla buvo įvertinta Juozo Keliuočio literatūrine premija. Ar nustebote?

A. R.: Pirmiausia apie Rokiškio kraštą. Kaip jau minėjau, dirbant muziejuje, rengdavome ekspedicijas rašytojų keliais. Tyrinėdami Maironį, atvažiavome į Panemunėlį, kuriame gan svarbus ir įdomus mūsų klasiko puslapis. Buvo statoma Panemunėlio Šv. Juozapo Globos bažnyčia, statytojas buvo garsus klebonas Jonas Katelė, bet 1908 m., nebaigęs statybų, mirė. Prie pa-

baigos darbų teko telktis kunigui Juozui Budrikui, kuris buvo artimas Maironio bičiulis. Kai bažnyčia buvo pastatyta, ją pašventinti iš Kauno atvyko Maironis, šis iškilmingas aktas įvyko 1911 m. gegužės 8 dieną. Panemunėlio laikotarpiu Maironis buvo dažnas J. Budriko svečias. Prisiminimuose fiksuojama, kad 1908 m. poetas atvyko į Panemunėlį, tuomet klebonas suruošė dideles vaišes, Maironio atvažiavimo proga sukvietė parapijos dvarininkus su šeimomis, inteligentus, kitus kunigus. Ir taip būdavo kiekvieną kartą, kai Maironis atvykdavo – jam buvo rodoma didžiulė pagarba, laikomas aukštu, svarbiu ir mylimu svečiu. Būdavo gausios vaišės, keli stikleliai stipresnio gėrimo, pokalbiai, atsipa-

Rokiškio krašto tautodailininko Gintaro Varno autorinis darbas „Angelas“. Nuotr. Alicijos Matiukienės

laidavimas. Bet ištikdavo ir vienas keblumas: Juozapas Budrikas buvo žmogus lenkuojantis, o Maironis lenkų politikai iš jaunumės buvo beveik alergiškas, tad kartais tarp šių dviejų vyrų imdavo kilti kibirkštys, ginčas tapdavo karštas, abu parausdavo, susinervindavo. Maironis skubiai pasišalindavo. Tačiau rytmetį prie kavos puodelio vėl ramūs, lyg iš vakaro nieko nebuvo... Svečias visada gyveno mansardoje, antrame aukšte, iš jo kambario vėrėsi gražūs apylinkių vaizdai, poetas užsidarydavo ilgoms valandoms, dirbdavo.

1914 m. dėl Pirmojo pasaulinio karo Kauno kunigų seminarija iš Kauno išsikėlė į Vašuokėnų dvarą, tačiau 1915 m., pasibaigus pavasario semestru, vieni klierikai, bėgdami nuo karo, išvyko studijuoti į Rusiją, kitiems buvo leista mokytis namuose, o rektorius Maironis apsigyveno Panemunėlyje pas Budriką ir išbuvo čia net pusę metų. Prelatas mėgo sodo, ūkio darbus, jo ir rankos būdavo šiurkščios, nudirbtos, sakydavo, kad reiktų gėdytis baltų rankų... Tuo metu Panemunėlio bažnyčia buvo ne taip seniai pastatyta, šventorius dar nesutvarkytas, tad kartais pasiėmęs kastuvą ar kirvį traukdavo padirbėti, susirasdavo ir kokį talkininką, krovė į karutį statybines atliekas, vežė į krūvą už šventoriaus, dirbdavo iki devynių prakaitų. Maironis dažnai mėgo savo klierikams kartoti biblinę išmintį, jog žmogus turi „savo veido prakaite valgyti duoną“ (Pr 3,19). Trečiajame dešimtmetyje J. Budriką iškėlė Žemaitijon, į Tverus, tad poetas jau ten lankė savo bičiulį. Taip pirmiausia ir įsiminiau Rokiškio kraštą. Vėliau važiovome A. Vienažindžio, P. Širvio keliais. Kaip minėjau, atvažiuoju kiekvieną vasarą pas draugus prie Sartų ežero, dažniausiai pataikome per Žolinę, tai su bičiule nuvažiuojame į kokią netolimą bažnyčią į mišias. Ne kartą buvau ir bibliotekoje, pristačiau savo knygas.

*Rašytoją Aldoną Ruseckaitę sveikina Rokiškio krašto muziejaus emeritė Nijolė Šniokienė.
Nuotr. Rasos Vingelienės*

Kad mano veikla buvo įvertinta Juozo Keliuočio literatūrine premija, išties labai nustebau, buvo netikėta, kai vieną pirmadienio rytą Alicija Matiukienė paskambino ir pasakė apie premiją, apsigraibiau, ar nemiegu ir ar ne balandžio pirmoji... J. Keliuotį labai gerbiu už jo darbus, pažiūras, esu tyrinėjusi jo archyvą, paskelbusi publikacijų, netgi rašydama romaną „EMMI“ apie V. Mykolaitį, susidūriau su Keliuočiu, jo vertinimais, citavau knygoje. Abu broliai Keliuočiai yra didžios asmenybės, tad labai prasminga ir svarbu, kad Rokiškyje yra J. ir A. Keliuočių palikimo studijų centras, kasmetinė premija – taip praeitis sujungiamas su dabartimi. Labai džiaugiuosi ir didžiuojuosi šią premiją gavusi. Dėkui rokiškėnams!

R. K.: *Ko palinkėsite Rokiškio krašto kultūros žurnalo „Prie Nemunėlio“ skaitytojams ir savo knygų gerbėjams?*

Dabar toks sudėtingas, komplikotas, netgi baisus laikas, kad ne

tik Jūsų žurnalo skaitytojams, bet ir visam pasauliui reikia linkėti taikos, nes visas mūsų gyvenimas gali subyrėti per vieną dieną po bombų kruša. Bet nebūkime pesimistai, gal pasaulis pasisuks į šviesą... Noriu linkėti ramaus, įdomaus, spalvingo gyvenimo su širdies palaima. Su meile, kantrybe, atlaidumu, santarve ir supratimu. Tegul Jūsų žurnale būna netikėtų, įdomių atradimų, stiprių tekstų ir kartais gero humoro, kuris taip pat gydo. Ir balansuojant ant labai plonos gėrio ribos, nenukristi, nesudužti – išsilaikyti!

Ačiū už įdomius klausimus!

R. K.: *Su gerbiama Aldona buvo labai gera, paprasta ir įdomu kalbėti. Norėjosi, kad pašnekesys užtruktų kuo ilgiau... Džiaugiuosi, kad mano svajonė išsipildė, kad prisiliečiau prie Lietuvos asmenybės, kuri savo talentu ir nuosekliu darbu mums tiesia tiltą į kultūros sektoriaus asmenybių gyvenimus. Branginkite stiprybę, išmintį ir Tikejimą. Dėkoju Jums už pokalbį.*

„Mes tarnaujame Lietuvai!“

Rokiškio krašto šauliai pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpiu

SIMONA STRUMSKYTĖ

Rokiškio krašto muziejaus muziejininkė

Lietuvos šaulių sąjunga įkurta 1919 m. birželio 27 d. Kaune. Idėjiniais organizacijos vadais tapo Vladas Putvinskis ir Matas Šalčius. Pagrindiniu sąjungos tikslu paskelbtas siekis visomis jėgomis ginti Lietuvos nepriklausomybę. Jau tų pačių metų rugsėjį įvyko pirmasis Šaulių sąjungos centro valdybos posėdis, kurio metu nutarta sąjungos skyrius steigti visuose Lietuvos miestuose, miesteliuose ir valsčiuose. Šį darbą atlikti

pavesta į apskritis siunčiamiems instruktoriams. Vienam jų – Matui Žvirėnui – pavesta prižiūrėti skyrių steigimą Panemunėlyje, Onuškyje, Čedasuose, Panemunyje, Rokiškyje ir kitur. Dar spalio pradžioje įsteigtas Rokiškio skyrius. Oficiali jo įsteigimo data laikoma spalio 3 d., kuomet steigiamasis susirinkimas skyriaus valdybos pirmininku išrinko Antaną Jurgelionį, išdininku – Juozą Jurgelionį, sekretoriumi – Kazį Bieliūną. Spalio 11 d. skyrių

įregistravo ir centro valdyba. Dar tais pačiais metais įsteigti šaulių būriai Panemunėlyje, Kamajuose, Panemunyje, Čedasuose, Skapiškyje, Svėdasuose (pastarieji tuo metu priklausė Rokiškio apskrčiai), juose buvo per 420 šaulių. Kiek vėliau įsteigti Aleksandravėlės, Lukštų, Kriaunų, Jūžintų, Obelių, Pandėlio, Onuškio, Vyžeičių, Parokiškio, Suvainišio, Duokiškio, Juodupės, Kazliškio, Žiobiškio, Salų, Alsetos būriai¹.

Lietuvos šaulių sąjungos Rokiškio apskrities šaulių vadų suvažiavimo dalyviai, XX a. 4 deš. RKM-47640

Rokiškio šaulių rinktinės būriai vyksta į manevrus Kamajuose, 1937 m. RKM-34380

Lietuvos šaulių sąjunga veikė trimis pagrindinėmis kryptimis – kultūros, sporto ir karybos srityse. Pirmasis šaulių įsakymas nurodė: „Gink Lietuvos nepriklausomybę ir lietuviškąją žemę“, todėl karinis parengimas užėmė bene svarbiausią vietą mokant šaulius. Būriuose buvo rengiamos stovyklos, vykdomi manevrai, skaitomos paskaitos. Šioje srityje aktyviai veikė ir Rokiškio rinktinė.

Rokiškio apskrityje buvo rengiami karinio parengimo kursai kariuomenėje netarnavusiems rinktinės šauliams. Šių stovyklų metu siekta supažindinti šaulius su kariniu gyvenimu ir suteikti kuo daugiau žinių apie karinį pasirengimą. Pavyzdžiui, 1937 m. Vyžuonos pušyne vyko 7 dienų stovykla. Joje mokyta Šaulių sąjungos statuto, lauko, vidaus ir įgulos tarnybų statutų, priešcheminės ir priešlėktuvinės apsaugos, topografijos, tankinės ir manevrinės rikiuotės, ginklų pažinimo, šaudybos iš šautuvų ir kulkosvaidžių, rankinės granatos metymo. Į stovyklą buvo

atsiųsta po keletą šaulių iš kiekvieno būrio, iš viso apie 80 organizacijos narių. Visi jie gyveno palapinėse ir maitinosi iš kariškos virtuvės, kuria rūpinosi šaulės moterys².

Keletą kartų per metus apskrityje buvo rengiami manevrai, kuriuose dalyvaudavo daug apskrities šaulių. 1937 m. vieni po kitų rinktinėje įvyko net dveji manevrai, kurių metu dalyviai buvo padalyti į 2 grupes – „mėlynuosius“ ir „raudonuosius“. Pirmuosiuose, vykusiuose Rokiškio–Obelių rajone, „mėlynųjų“ pusę sudarė Rokiškio miesto, Parokiškio, Rokiškio stoties, Ragelių, Vyžeičių, Laukupių–Moškėnų, Dragūnų ir Rokiškio šaulių moterų būriai, „raudonųjų“ – Obelių, Pasubatės, Noreikių, Aleksandravėlės, Kriaunų ir Lukštų būriai. „Mėlynieji“ turėjo žygiuoti iš Rokiškio link Obelių ir juos užimti, o „raudonieji“ ginti Obelius prie Gendvilų kaimo. Antruosiuose manevruose, vykusiuose Kamajų–Svėdasų apylinkėse, „mėlynųjų“ pusę sudarė Kamajų, Jūžintų, Alsetos, Panemunėlio, Ka-

majų būriai ir Panemunėlio šaulių moterų būrys, „raudonųjų“ pusę – Svėdasų, Duokiškio, Salų vyrų ir moterų būriai. Šiuose manevruose „mėlynieji“ turėjo pulti, o „raudonieji“ juos stabdyti³.

Rokiškio apskrityje organizuoti ir iškilmingi manevrai, su šventine programa. 1930 m. spalį vykusiuose manevruose dalyviai buvo padalyti į „baltųjų“ ir „mėlynųjų“ grupes. „Baltieji“ rinkosi Obeliuose ir turėjo ginti savo pozicijas, „mėlynieji“, būdami 2–3 kartus gausesni, rinkosi Rokiškyje ir turėjo pulti Obelius. Šiuose manevruose aktyviai dalyvavo ir raiteliai. Po „mūšio“ visi šauliai rinkosi Obeliuose, kur buvo surengtas paradas, šaulių būrio salėje manevrų dalyviai ir svečiai buvo vaišinami pietumis, vyko vakarinė programa: suvaidintas „Savanorio dukters“ prologas, dainavo vietos choras⁴.

Be didelių manevrų, vykdavo ir atskirų būrių pratybos. 1926 m. vyko Obelių ir Kriaunų šaulių bendra šaudymo pamoka. Šauliai rinkosi

Rokiškio rinktinės šauliai žygiuoja Nepriklausomybės aikštėje, apie 1935 m. RKM-6425

Antanašės miške, kiekvienas šaulys šaudė po 3 kartus, o į taikinius pataikė 51,4 proc. visų dalyvavusiųjų pratybose⁵. Svarbią karinių mokymų dalį sudarė ir teorinės paskaitos. 1937 m. buvo organizuoti sanitariniai kursai šaulėms, kuriuose paskaitas skaitė 4 Rokiškio gydytojai, 1938 m. Rokiškio apskrities gydytojas Bronius Sipavičius kiekvieną antradienį skaitė priešcheminės apsaugos paskaitas, o sekmadieniais apie priešcheminę apsaugą pasakodavo visuomenininkas Juozas Šukys, po paskaitų būdavo rodoma, kaip veikia kai kurios dujos⁶. Reikia pabrėžti, kad karinio pasirengimo srityje Rokiškio šaulių rinktinė buvo labai stipri ir 4-ojo deš. II pusėje tarp 20-ties visos Lietuvos rinktinių užėmė net 5-tą vietą⁷.

Ne mažiau svarbią vietą lavinant šaulius užėmė sportas. Dar Šaulių sąjungos sukūrimo pradžioje buvo numatyta rengti instruktorius, kurie iš Kauno būtų siunčiami į kitus miestus ir miestelius bei mokytų sporto visuose Lietuvos šaulių sąjungos būriuose. Sporto sekcijos kurtos ir Rokiškio šaulių rinktinėje. 1926 m. vietos šaulių būriai bendrai įsteigė sporto sekciją ir treniruodavosi 2–3 kartus per savaitę: šauliai šoko, mėtė diską, žaidė kumščiasvydį

kovodami su Suvainišio komanda laimėjo rungtynes rezultatu 0:3. Be to, būrys įsigijo diską, planavo organizuoti bokso treniruotes¹⁰.

Būriuose ne tik kurtos sporto sekcijos, bet ir organizuotos sporto šventės. Pavyzdžiui, 1931 m. Obelių šaulių būrys surengė dideles iškilmes – į jas atvyko ne tik Lietuvos, bet ir Latvijos šauliai. Obelių futbolo aikštėje buvo atlikti gimnastikos pratimai, vyko bėgimo, šuolio į aukštį ir į tolį išibėgėjus rungtys. Po sporto varžybų vyko bendri būrio ir svečių pietūs, o Obelių šaulių choras surengė nedidelį koncertą¹¹.

Pandėlio šaulių būrio vakaras, XX a. 4 deš. RKM-33781

(tam tikra tinklinio atmaina). 4-ojo deš. viduryje Rokiškio šaulių būrys turėjo teniso, futbolo ir lengvosios atletikos sekcijas, ruošiasi organizuoti krepšinio komandą⁸. Aktyviai sportavo ir kiti Rokiškio šaulių rinktinės būriai. Alsetos būrys įsigijo daug sporto įrankių: futbolo įrangą, skersinį, lygiagretes, savo gretose turėjo ne vieną lengvaatletį, kurie sporto šventėse laimėdavo pirmąsias vietas⁹. Sporto sekcija garsėjo Pandėlio šauliai: tik 1931 m. įkurta futbolo komanda jau tais pačiais metais ėmė skinti pergales. Žaisdami su stipria Kvetkų komanda, pandėliečiai sužaidė lygiosiomis, o

Ne mažiau svarbus nei karinis ir sportinis šaulių parengimas buvo kultūrinis Šaulių sąjungos darbas. Būriuose buvo kuriami orkestrai, teatrai, bibliotekos. Karinio ir kultūrinio darbo darną sąjungos vadovybė vadino „šautuvu ir knyga“, buvo teigiama, kad „tvirta ranka turi mokėti valdyti aštrų kardą, o karšta širdis ir šaltas protas – valdyti ranką“¹². Aktyvūs kultūriniame darbe buvo ir Rokiškio rinktinės šauliai. 1924 m. pradžioje Rokiškyje įsteigta teatro sekcija, ją sudarė nuo 17 iki 25 vietos inteligentų. Tik pradėjusi veikti sekcija surengė koncertą ir šventinį vakarą, kurio metu suvai-

Rokiškio miesto šaulių orkestras, XX a. 3 deš. RKM-35511

dinta 4 veiksmų drama „Gyvenimo bangos“¹³. Tų pačių metų balandį teatro sekcija surengė vakarą su vaidinimais. Rodyta „Beauštanti aušrelė“ ir „Piršlybos“. Vaidinimai sulaukė didelio pasisekimo, todėl sekcija numatė surengti gastroles po visą apskritį. Pirmąją gastrolių stotelę tapo Obeliai, kur buvo suvaidinti jau minėti veikalai¹⁴.

Teatro grupelės buvo susikūrusios ir kituose būriuose. Vaidintojų mėgėjų kuopelė veikė Pandėlio šaulių būryje, jai vadovavo mokytojas S. Čebily. Tik susikūrusi teatro grupė vietos pradžios mokykloje suvaidino Vaičiūno „Patriotus“, tačiau Pandėlio šauliai neturėjo tinkamos salės vaidinimams¹⁵. Kamajuose Lietuvos Nepriklausomybės 13-ųjų metinių išvakarėse vietos būrys surengė vakarą, kuriame suvaidino dviejų veiksmų dramą „Į laisvę žengiant“ ir vieno veiksmo komediją „Garsus

gydytojas“. Vaidinimai nusisėkė puikiai, pažiūrėti šaulių susirinko pilnutėlė salė¹⁶. 1931 m. vasario 1 d. Kriaunų būrys pradžios mokykloje surengė viešą vakarą, kurio metu suvaidino S. Keblo 4 veiksmų dramą „Už tėvynę“. Publikos prisirinko tiek daug, kad nemažai žiūrovų dėl vietos stokos į salę netilpo ir turėjo grįžti namo¹⁷. Kultūros darbe aktyviai veikė ir Juodupės būrys: tik įsteigtas 1930 m. antrąją Velykų dieną surengė vakarą, kuriame suvaidino vieno veiksmo komediją „Uošvė į namus, tylos nebebus“, o vietos mokyklos mokiniai padeklamavo keletą patriotiškų eilėraščių. Nors vaidinimas surengtas šventinę dieną, tačiau žiūrovų susirinko labai daug¹⁸. Vykdam kultūrinį darbą, pasitaikydavo ir nelaimingų atsitikimų. 1932 m. rugpjūtį Jūžintų šaulių būrys surengė vakarą, kuriame norėjo suvaidinti „Dramą miške“, tačiau dar

neprasidėjus vaidinimui, salėje pasigirdo šūksniai „Gaisras!“. Žiūrovai ir aktoriai išbėgo gesinti gaisro, jį taip pat gesino Jūžintų šaulių, Rokiškio savanorių ir Kamajų ugniagesių komandos. Per gaisrą sudegė 3 gyvenamieji ir negyvenamieji namai, o spektaklis buvo suvaidintas kitą dieną¹⁹.

Šalia teatro sekcijų šaulių būriuose steigti ir chorai, kurie rengė koncertus vietos gyventojams, į juos neretai atvykdavo ir žymūs Lietuvos atlikėjai. 1925 m. Rokiškio šauliai surengė spektaklį-koncertą. Jame dalyvavo operos solistas Antanas Vaičiūnas, Mato Milaknio diriguojamas mišrių balsų choras, pristatytos ištraukos iš Miko Petrausko operos „Birutė“, taip pat atliktos kelios arijos iš operos „Faustas“²⁰. Šaulių chorai pasirodydavo ne tik apskrityje, bet ir už jos ribų: 1937 m. Rokiškio šaulių keturbalsis choras dalyvavo

Obelių šaulių būstinės atidarymas, 1937 m. RKM-48392

rajoninėje dainų šventėje Panevėžyje, tuo metu chore dainavo apie 30 moterų ir vyrų choristų²¹. Šaulių būriai rengdavo dainų šventes ir savo miesteliuose, į jas pakviesdavo ir šaulius iš kitų vietovių. 1939 m. tokią šventę Panemunyje surengė vietinis šaulių būrys. Šioje dainų šventėje programą atliko Panemunio, Pandėlio, Rokiškio, Skapiškio, Panemunėlio ir Obelių šaulių būrių chorai, Rokiškio ir Skapiškio dūdų orkestrai. Ši šventė buvo pirmoji tokia didelė dainų šventė provincijoje, kurią organizavo vietos žmonės²².

Labai svarbią vietą šaulių darbe užėmė Šaulių namai. Dar sąjungos kūrimo pradžioje buvo nurodyta, jog „Šaulių namai – visuomenės namai. Kiekvienas šaulių būrys privalo pasistatyti savo namus“²³. Buvo numatyta, kad šie namai taps tautinės kultūros kėlimo židiniu, čia visuomenė bus mokoma meilės tėvynei. 1932 m. Rokiškio šauliai iš grafo Jono Pšezdzieckio įsigijo medinius, vieno aukšto namus su 1400 m² sklypu. Namai šauliams

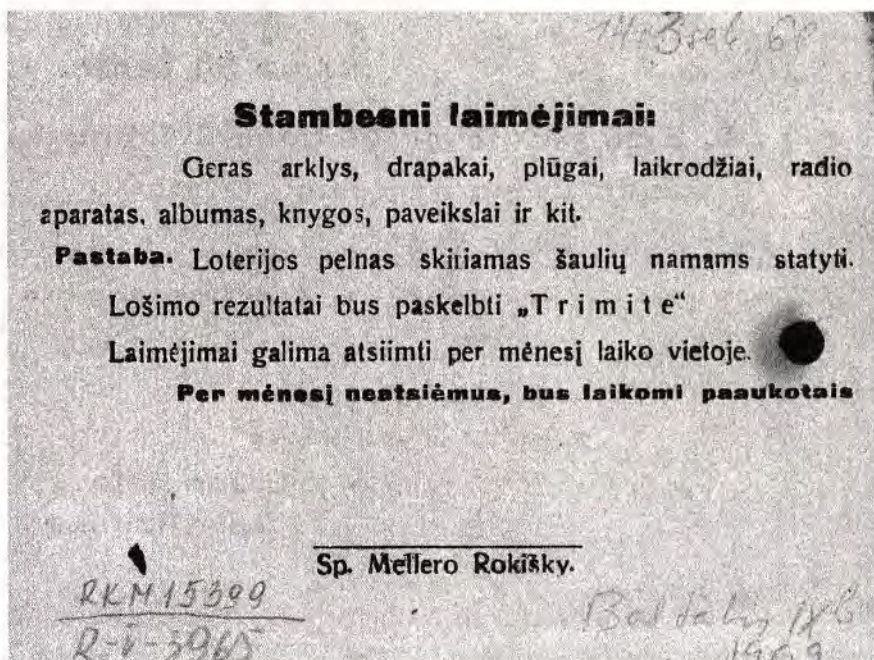
kainavo 19 tūkst. Lt, juose tilpo valgykla, skaitykla ir nedidelė salė susirinkimams. Tačiau jų išlaikymas kainavo labai brangiai: iki 1938 m. bendra namų įsigijimo ir išlaikymo suma jau siekė 36 tūkst. Lt, į šią sumą įėjo pirkimo kaina, dažnas remontas, garažo statyba. Todėl Rokiškio šauliai planavo statyti naujus, didelius mūrinius šaulių namus, kurių vertė turėjo siekti net 200 tūkst. litų. Į šių pinigų rinkimą turėjo būti įtraukti visi gyventojai, todėl šauliai planavo išleisti akcijas, organizuoti loterijas²⁴. Savo namus tarpukariu pasistatė ir Obelių šaulių būrys. Dideli mediniai namai iškilo 1937 m., juose įrengta nuolatinė scena, didelė erdvi salė vakarams ir susirinkimams, klubas, skaitykla ir dar keli kambariai. Namų statyba kainavo 12 tūkst. Lt, o prie jų statymo aktyviai prisidėjo ir Obelių gyventojai. Ūkininkai be jokio atlyginimo suvežė reikalingą statybinių medžiagą, vietos meistrai prisidėjo darbu, Obelių ir apylinkės kooperatyvai, draugijos bei atskiri asmenys

aukojo lėšas. Didele švente tapo ir pats namų atidarymas: šventėje dalyvavo Šaulių sąjungos, geležinkelio valdybos, Latvijos šaulių atstovai. Šventės metu laikytos pamaldos, surengti iškilmingi pietūs, meninė programa²⁵. 1938 m. rugsėjo 20 d. iškilmingai savo namus atidarė ir Panemunėlio šaulių būrys. Į šventę susirinko ir labai garbingi svečiai: tuometis žemės ūkio ministras, kraštiečiai Juozas Tūbelis, Šaulių sąjungos vadovas plk. Pranas Salažius. J. Tūbelis perkirpo kaspinę ir kreipėsi į susirinkusius, o vietos būrio vadui buvo įteikta Šaulių žvaigždė – garbės ženklas, kuriuo pagerbiami sąjungai ir Lietuvai nusipelnę asmenys. Po to vietos tautiškujų organizacijų choras sudainavo keletą dainų, vyko paradas, kurį priėmė svečiai. Įdomi detalė – ši iškilmingi dalis buvo transliuojama per radiją²⁶.

Į šaulių namų statybą aktyviai įsitraukdavo ir vietos gyventojai. Pavyzdžiui, Kazliškyje vietos dvarininkas Rutkauskas dovanojo būriui

žemės sklypą netoli miestelio²⁷. Gyventojai aktyviai prisidėdavo ir prie lėšų rinkimo. Rokiškio krašto muziejaus fonduose išlikęs loterijos, vykusios 1933 m. Kriaunų pradžios mokykloje, bilietas. Jame išvardyti ir didesni loterijos laimėjimai: geras arklys, „drapakai“ (t. y. spyruoklinės akėčios), plūgai, laikrodžiai, radijo aparatas, albumas, knygos, paveikslai. Visas loterijos pelnas turėjo būti skirtas vietos šaulių būrio namų statybai²⁸.

Per visą pirmosios Lietuvos Respublikos laikotarpį Rokiškio šaulių rinktinė nuolat augo. 1937 m. čia veikė 34 būriai, kuriuose buvo apie 1500 šaulių. Vien per 1936 m. buvo priimta 316 naujų narių, įsteigti 5 nauji būriai ir 3 atskiri moterų skyriai, veikė 2 teatrai, 3 chorai ir 4 orkestrai. Būriuose vidutiniškai buvo atlikta po 20 val. tankinės rikiuotės pamokų, dviejose vietose – Pandėlio ir Kamajų rajonuose – buvo atlikti lauko manevriniai pratimai²⁹. Tačiau Šaulių sąjungos augimą sustabdė sovietinė okupacija. Sąjunga buvo nuginkluota, o 1940 m. liepos 13 d. priimtas Lietuvos šaulių sąjungos

Loterijos bilietas. Visas iš jos gautas pelnas turėjo būti skirtas Kriaunų šaulių namams statyti, 1933 m.

likvidavimo įstatymas, kuriuo panaikintas Šaulių sąjungos įstatymas, statutas, nustatyta sąjungos turto perdavimo tvarka. Greitai prasidėjo šaulių represijos ir persekiojimai. Aukų neišvengta ir Rokiškio krašte. 1941 m. birželį prasidėjo Juodupės šaulių sąjungos narių areštai. Per vieną dieną Juodupės valsčiuje areštuota 13 šaulių. Suimtuosius bolševikai

uždarė valsčiaus areštinėje, kelias dienas nedavė jiems nei maisto, nei vandens, neleido pasimatyti su šeimos nariais. Artėjant vokiečių kariuomenei, buvo nutarta sunaikinti visus 13 areštuotų šaulių – visi jie buvo žiauriai nužudyti³⁰. Šaulių sąjungos istorija buvo sustabdyta, o jos atgimimo reikėjo laukti beveik 50 metų – iki 1989 metų.

Nuorodos

- ¹ Lietuvos šaulių sąjungos istorija, sud. A. Liekis. Vilnius, 1992, p. 203.
- ² X Rokiškio šaulių rinktinės stovykla Vižunkos miške, Lietuvos žinios, 1937 rugsėjo 28 d., p. 9.
- ³ Rokiškis, Trimitas, 1937, Nr. 47, p. 1125–1126.
- ⁴ Rokiškio šaulių manevrai, Karys, 1930, Nr. 44, p. 892.
- ⁵ Abeliai, Trimitas, 1926, Nr. 38, p. 1235.
- ⁶ Rokiškis, Trimitas, 1938, Nr. 18, p. 443–444.
- ⁷ Lietuvos šaulių sąjungos istorija, p. 72.
- ⁸ Rokiškis, Trimitas, 1926, Nr. 30, p. 982; Rokiškio šaulių būrys steigia sporto klubą, Trimitas, 1934, Nr. 13, p. 261.
- ⁹ Gražiai veikia Alsėtos šaulių būrys, Mūsų kraštas, 1935, liepos 28 d., p. 7.
- ¹⁰ Pandėlys, Trimitas, 1931, Nr. 32, p. 632.

- ¹¹ Obeliai, Trimitas, 1931, Nr. 35, p. 691.
- ¹² Lietuvos šaulių sąjungos istorija, p. 188.
- ¹³ Rokiškis, Trimitas, 1924, Nr. 178, p. 23.
- ¹⁴ Rokiškis, Trimitas, 1924, Nr. 186, p. 26.
- ¹⁵ Šaulių vaidintojų kuopelė Pandėlyje, Lietuvos aidas, 1933 gruodžio 7 d., p. 5.
- ¹⁶ Kamajai, Trimitas, 1931, Nr. 11, p. 213.
- ¹⁷ Kriaunos, Trimitas, 1931, Nr. 8, p. 154.
- ¹⁸ Juodupė, Trimitas, 1930, Nr. 19, p. 384.
- ¹⁹ Južintai, Trimitas, 1932, Nr. 37, p. 734.
- ²⁰ Rokiškis, Trimitas, 1925, Nr. 27, p. 897.
- ²¹ Šaulių choras ruošiasi į Panevėžį, Lietuvos aidas, 1937, rugsėjo 4 d., p. 6.

- ²² Rokiškėnai pasirodys su daina. Panemunyje ruošiamą dainų šventę, Vakarinis Lietuvos aidas, 1939, rugpjūčio 2 d., p. 4.
- ²³ Lietuvos šaulių sąjungos istorija, p. 122.
- ²⁴ Rokiškis, Karys, 1938, Nr. 10, p. 307.
- ²⁵ Šaulių namų atidarymas Obeliuose, Lietuvos aidas, 1937, spalio 8 d., p. 6.
- ²⁶ Panemunėlis, Trimitas, 1938, Nr. 39, p. 950–951.
- ²⁷ Kazliškis, Trimitas, 1938, Nr. 1, p. 22.
- ²⁸ RKM-15399.
- ²⁹ Rinktinės būrių vadų ir atstovų suvažiavimas, Lietuvos aidas, 1937, kovo 4 d., p. 4.
- ³⁰ Lietuvos šaulių sąjungos istorija, p. 264–265.

Penkių kūrėjų kelias – įdomios patirtys, ryšiai, įspūdžiai ir nauji atradimai

ANGELĖ MIKELINSKAITĖ, INDRA DREVINSKAITĖ,
ALICIJA MATIUKIENĖ

2024 m. kovo 20 d. Kultūros paveldo departamentas prie Lietuvos Respublikos kultūros ministerijos sertifikavo pirmąjį regioninį kultūros kelią – „Penkių kūrėjų kelias“. Jis sujungia penkis kūrėjus – avangardinio kino kūrėją, poetą Joną Meką ir jo brolių rašytoją bei režisierių Adolfą Meką, aktorį, teatro režisierių Juozą Miltinį, kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ redaktorių ir leidėją, rašytoją Juozą Keliuotį ir poetą, pedagogą Alfonsą Keliuotį – bei su šiomis asmenybėmis susijusias atminties vietas, kultūros paveldo objektus, jų gyvenimą ir kūrybą menančias ar įprasminusias vietas. Kultūros kelią, jungiantį tris savivaldybes – Panevėžio, Biržų ir Rokiškio – keliautojui siūlome pradėti nuo kūrėjų kelio Panevėžio mieste maršruto objektų. Juos rekomenduojame lankyti transporto priemone, taip pat pėsčiomis, kai jau sušyla oras ir kelionės maršrutui malonumo suteiks surasti ir aplankyti kultūrinio kelio objektai.

Kelionę siūlome pradėti nuo valstybės saugomo kultūros paveldo objekto Juozo Miltinio palikimo studijų centro (nuo 2022 m. Juozo Miltinio memorialinis butas) (Panevėžio lankomų objektų žemėlapyje Nr. 1). Tai paskutinė režisieriaus Juozo Miltinio gyventa vieta. Algirdo g., 54 numeriu pažymėtame

„Penkių kūrėjų kelio“ logotipas

name, 19 bute, režisierius gyveno 1983–1994 metais. Čia surašė testamentą ir savo asmeninę biblioteką, dailės kūrinius bei rankraščius padovanojo Panevėžio apskrities Gabrielės Petkevičaitės-Bitės viešajai bibliotekai su sąlyga, kad jie būtų saugomi kaip viena nedaloma visuma ir prieinami visuomenei. Mirė 1994 m. liepos 13 dieną.

Vykdant režisieriaus testamentinę valią, 1996 m. režisieriaus buto autentiškoje aplinkoje įkurtas Juozo Miltinio palikimo studijų centras (memorialinis butas). Jame galima apžiūrėti išsaugotą autentišką aplinką, kuri mena režisieriaus laikmetį ir būtį, susipažinti su įdomia meno kūrinių kolekcija ar pastudijuoti jo asmeninės bibliotekos knygas ar rankraščius, kurie įrašyti į UNESCO programos *Pasaulio*

atmintis nacionalinį registrą. Laiškuose atsiskleidžia J. Miltinio ryšiai su Jonu ir Adolfu Mekais. Bibliotekos knygos saugo ir atskleidžia Juozo ir Alfonso Keliuočių ryšius su J. Miltiniu. Šiame paveldo objekte aplankysite šiuolaikišką ir inovatyvią ekspoziciją „Juozo Miltinio gyvenimas ir kūryba“ ar virtualiai pakeliausite J. Miltinio ir jo teatro vietomis Panevėžio mieste.

Aplankius Miltinio memorialinį butą, toliau tęsiamas J. Miltinio kelio maršrutas – Panevėžio Juozo Miltinio gimnazija, Aukštaičių g. 1 (Panevėžio lankomų objektų žemėlapyje Nr. 2). Keliaudami link Miltinio gimnazijos Algirdo gatve, išeisime į Sirupio gatvę, iš kurios matysime iš kitų miesto centro pastatų išsiskiriantį trylikaukštį. Jame 1980–1999 m. gyveno teatro aktorius, artimiausias J. Miltinio bendražygis Vaclovas Blėdis (papildomai lankomas objektas), Juozo Miltinio testamento vykdytojas.

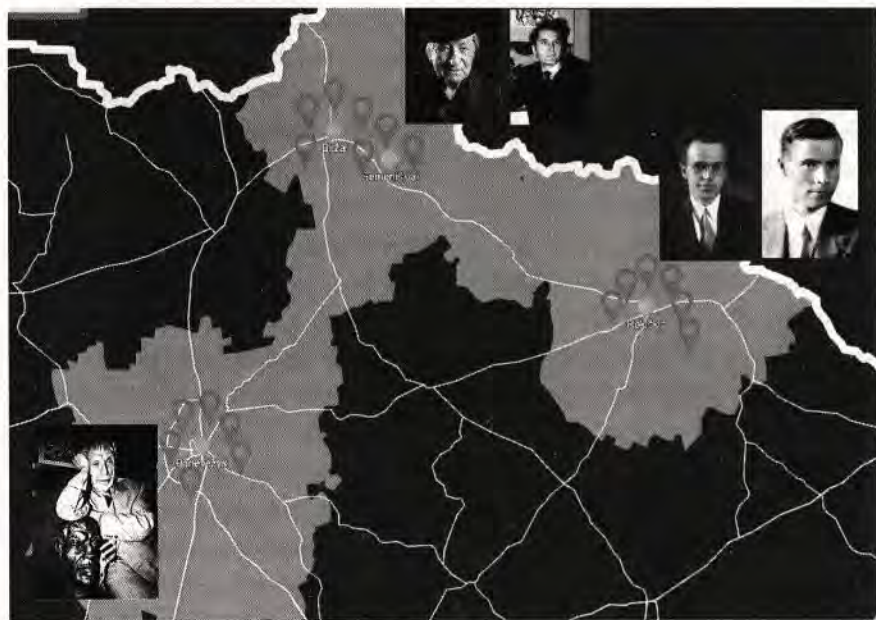
Buvusi Panevėžio 7-oji vidurinė mokykla atidaryta 1967 m. vienoje seniausių miesto dalių, Aukštaičių ir Ramygalos gatvių sandūroje. Nuo 1992 m. į mokymo procesą įvestos teatro pamokos, kurių rezultatas – spektakliai, dokumentiniai ir vaidybiniai filmai. 1995 m. vasario 24 d. mokyklai suteiktas Panevėžio dramos

teatro įkūrėjo ir režisieriaus, Panevėžio miesto garbės piliečio Juozo Miltinio vardas. Nuo 1996 m. mokykla organizuoja respublikinį jaunųjų dramaturgų konkursą. 1998 m. įkurta Lietuvos dramos mokytojų asociacija, kurios būstinė – dabartinėje Panevėžio Juozo Miltinio gimnazijoje. 2010 m. kovo 26 d. mokyklai suteiktas gimnazijos statusas.

Nuo Juozo Miltinio gimnazijos Ramygalos gatve keliaujame link Laisvės aikštės ir pasiekiamo Juozo Miltinio dramos teatrą (Panevėžio lankomų objektų žemėlapyje Nr. 3). Jis yra Panevėžio miesto centre, Laisvės aikštėje, atidarytas 1968 m. vasario 17 dieną. 1965 m. Naujasis Panevėžio dramos teatras (nuo 1995 m. Juozo Miltinio dramos teatras) pradėtas statyti kaip kultūros rūmai (teatrui statyti negautas leidimas). Pastato architektas – Algimantas Mikėnas, statybos darbų vykdytojas – Stanislovas Juodikis. Teatro pastatas suprojektuotas bendradarbiaujant su režisieriumi Juozu Miltiniu. Statybos baigtos 1967 metais. Tų pačių metų gruodžio 6 d. įvyko pirmoji repeticija.

Panevėžio dramos teatras – ankstyvojo modernizmo pastatas. Tai dviejų asmenybių – architekto Algimanto Mikėno ir režisieriaus Juozo Miltinio – kūrybinio tandemo rezultatas. Užsukus į teatro vidų, galima susipažinti su modernizmo statiniams būdingu interjeru, praeiti pro grimerines, užsukti į J. Miltinio kabinetą, iš kurio atsiveria puikus Laisvės aikštės vaizdas. Pavaikščioti antrojo aukšto fojė, apžiūrėti parodą, aplankyti mažąją salę, atverti žiūrovų salės duris.

Šiame teatre J. Miltinis kūrė 13 metų. 1980 m. rugsėjo 1 d. išėjo iš teatro. 1995 m. teatrui suteiktas jo įkūrėjo vardas, 2007 m. pastatytas paminklas režisieriaus Juozo Miltinio 100-ųjų gimimo metinių proga. Paminklo autorius – skulptorius Regimantas Midvikis.

Regioninio kultūros kelio žemėlapis

Visai šalia teatro, Laisvės a., yra kelios vietos, kuriose galima pavalgyti. Tai dvi picerijos, Galerija XX, Kavos dėžutė, kurioje ruošiamas specialus J. Miltinio (PANNA) kava (papildomai lankomi objektai, nepažymėti žemėlapyje).

Pasivaikšinus J. Miltinio mėgta kava ir papietavus, toliau maršrutas veda link Senvagės, pro ją, jeigu keliautume pėsčiomis, praeitume teatro metraštininko Kazimiero Vitkaus namą (Vasario 16-osios g.) (papildomai lankomas objektas), išeitume į Kranto, o pro ją – į Respublikos gatvę. Šios gatvės 47-ajame pastate dabar įsikūrusi Juozo Balčikonio gimnazija (Panevėžio lankomų objektų žemėlapyje Nr. 4), menanti 1727 m., kai Panevėžyje įsikūrė vienuoliai pijorai pastatė bažnyčią, vienuolyną ir mokyklą. Nuo 1882 m. vienuolių įsteigta mokykla pradeda veikti kaip realinė mokykla, kuri ne kartą keitė pavadinimą. 1940 m. buvo pervadinta I vidurinė mokykla, 1970 m. – Juozo Balčikonio vidurinė mokykla. Kalbininko, žodynininko, akademiko Juozo Balčikonio vardas pasirinktas neatsitiktinai – čia jis mokėsi, mokytojas, buvo direktorius. Nuo 1992 m. Juozo Balčikonio gimnazija.

Gimnaziją baigė daug žinomų, Lietuvai nusipelnusių asmenybių. Tai nepriklausomybės akto signataras Alfonsas Petrusis, rašytojas Balys Sruoga, diplomatas Juozas Urbšys. Šioje gimnazijoje mokėsi ir ją baigė žurnalistas, vertėjas ir redaktorius Juozas Keliuotis. Jis buvo ir šioje gimnazijoje (realinė mokykla) veikusios „Meno kuopos“, vėliau pavadintos mažuoju Lietuvos universitetu, narys. Gimnazijoje veikia įdomus muziejus, kuriame sukaupta daug vertingų eksponatų.

Toliau kelionę tęsiame link Senojo teatro pastato. Eidami Anykščių gatve, būtinai stabtelkite prie namo Nr. 3. Jame iki mirties gyveno kino ir teatro aktorius Bronius Babkauskas. Dabar aktoriaus gyventą laiką primena skulptoriaus Iono Jagėlos reljefas ant pastato sienos (papildomai lankomas objektas, nepažymėtas žemėlapyje).

Panevėžio lankomų objektų žemėlapyje Nr. 5 – Senasis teatras. Tai buvęs Lietuvos šaulių sąjungos Panevėžio skyriaus pastatas (Respublikos g. 77). Teatrui buvo paskirtas vienintelis tuo metu mieste tam tikslui tinkantis pastatas ant Nevėžio kranto – Šaulių klubas. Tai buvusios mielių ir spirito fabriko šaltkalvių

dirbtuvės, kurias filantropas Stanislovas Montvila XX a. pradžioje perstatė ir jose įrengė teatro salę. 1913 m. iškilmingai perduota Panevėžio miesto bendruomenei. Nuo 1925 m. priklausė Šaulių sąjungai. Nacionalizuota.

Buvę Šaulių rūmai tapo teatro pastatu. Jaunas aktorių kolektyvas po šešių savaičių intensyvių repeticijų pakvietė žiūrovus į pirmąją premjerą. 1941 m. kovo 15 d. buvo parodytas spektaklis N. Pogodino „Sidabrinis slėnis“. Šiame teatre Juozas Miltinis su savo mokiniais aktorais kūrė 27-erius metus, buvo įsteigęs dramos studiją, kurią trumpai lankė ir Jonas Mekas. Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, pastatas grąžintas Lietuvos šaulių sąjungos Panevėžio rinktinei – dabar valstybės saugomas kultūros ir paveldo objektas.

Toliau „Penkių kūrėjų kelio“ maršrutas veda link Marijonų vienuolyno (dabar Panevėžio Švč. Mergelės Marijos Nekaltojo Prasidėjimo koplyčios ir Marijonų vienuolyno pastatas) (Panevėžio lankomų objektų žemėlapyje Nr. 6), kuriame neilgą laiką buvo apsistoję ir įsikūrę aktoriai bei režisierius J. Miltinis. Jau nuo pirmos atvykimo dienos jaunųjų aktorių trupė susidūrė su sunkumais. Teatro pastatas dar nebuvo paruoštas, tuomet aktoriai su J. Miltiniu apsistojo „Rambyno“ viešbutyje (Respublikos g. 34), o repetuoti ir rengtis pirmojo premjerinio spektaklio repeticijoms buvo leista buvusio Marijonų vienuolyno pastate. Patenkę į vienuolyną, ėmė panašėti į tikruosius vienuolius. Mokėsi ypatingo gyvenimo būdo. Visi gyveno vienoje vietoje, bendrai valgydavo, algą dėjo į bendrą kasą. Patys remontavo ir tvarkė patalpas. Laikėsi griežtos dienotvarkės. Didžioji laiko dalis buvo skiriama mokslui ir repeticijoms. Apsėsti teatro dirbo po 16–18 valandų.

Vienuolynas pastatytas 1939 metais. Sovietiniais laikais Marijonų vienuolynas buvo uždarytas, patalpose įsikūrė įvairios įstaigos, sovietinių organų kabinetai, koplyčioje – archyvas. Atgimimo laikais vienuolynas ir koplyčia grąžinti Bažnyčiai.

Dabar pastate veikia Panevėžio vyskupijos Sielovados centras – Katechetikos, Šeimos ir Jaunimo centrai su auditorijomis ir salėmis bei skautų, ateitininkų, Maltos ordino ir Gausių šeimų bendrijos būstinės. Yra apžvalgos aikštelė. Aplankę vienuolyną, apžvelgę Panevėžio miestą iš viršaus ir susipažinę su istorinėmis, iškilias asmenybes menančiomis miesto vietomis, kurios neatskiriamai susiejo Keliuočius, Miltinį ir Mekus, toliau keliaujame link Biržų. Prieš išvykstant į Biržus, galima užsukti į restoraną „Vasaris“ (Aukštaičių g. 88) ir paragauti pagal Juozo Miltinio receptus ruošiamų patiekalų (reikėtų užsisakyti iš anksto).

Iš Panevėžio rekomenduojama vykti į Biržus (75 km). Čia Jono ir Adolfo Mekų maršrutas driekiasi Biržų mieste ir Semeniškiuose (iš viso 25 km). Biržuose maršruto objektus rekomenduojame lankyti pėsčiomis, nes viskas yra šalia, 1–2 km atstumu. Jono ir Adolfo Mekų palikimo studijų centras (Biržų žemėlapyje Nr. 1) – pats jauniausias iš trijų kultūros kelio palikimo studijų centrų. Įkurtas 2020 m. kovo 1 d., tačiau savo veiklą vykdo nuo 2017 m., kai Jonas Mekas Biržų bibliotekai (jai priklauso centras) iš JAV atsuntė savo archyvo dalį (35 kg). Lankytojams centre siūlome apžiūrėti nedideles keičiamas parodas, eksponatus, susipažinti su saugomais dokumentais, prireikus juos nagrinėti ir studijuoti. Patys populiariausi šio centro eksponatai – Jono Meko skrybėlė ir filmavimo kamera, Adolfo Meko originalus 1944–1949 m. ranka rašytas dienoraštis bei daugelis kitų rašytinių dokumentų (laiškai,

nuotraukos, atvirukai). Paprastai lankytojai centre užtrunka iki valandos, smalsesni – ir porą valandų. Mekų centras yra įsikūręs Biržų pilyje.

Mekų maršrutas tęsiasi Jono Meko skvere (Biržų žemėlapyje Nr. 2) Biržų miesto centre, įkurtas 2022 m. gruodį, minint Jono Meko 100-metį. Tai puiki fotografavimosi vieta, nes ji puošia didžiulė Jono Meko nuotrauka ir jo atminimui skirta skulptūra – filmavimo kamera. Visai šalia skvero yra keturios vietos, kuriose galima įsigyti biržietiškos produkcijos ir / arba pavalgyti. Tai koktelių baras „Tipas“ (plaka įžymių biržiečių vardais pavadintus kokteilius, vienas jų – Jono Meko), galerija-kavinė „Portfolio“, UAB „Biržų duonos“ firminė parduotuvė ir maža kavinukė bei TUB „Rinkuškiai“ parduotuvė „Alaus stotelė“. „Biržų duonos“ ir „Rinkuškių“ produkcija yra tai, ko Biržuose ieško kiekvienas turistas, tad šiame maršrute firminės parduotuvės yra pačiame miesto centre. „Tipas“ jau irgi užsitarnavo gerą vardą dėl puikaus ne tik jaunimui kuriamo kokteilių baro įvaizdžio, kurį sustiprina dėmesys iš Biržų krašto kilusiems kūrėjams (kokteiliai pavadinti Jurgio Bielinio, Kazio Binkio, Balio Sruogos, minėtojo Jono Meko ir kitų žymių žmonių vardais). Galerija-kavinė „Portfolio“ teikia ne tik maitinimo (vegetariška virtuvė), bet ir kultūros paslaugas: joje visuomet veikia fotografijų, paveikslų, meno kūrinių parodos. Atsigėrus kavos ir pavalgius bei nusipirkus biržietiškos produkcijos, toliau maršrutas veda link Širvėnos ežero pakrantės, į Biržų evangelikų reformatų bažnyčią ir jos kleboniją (Biržų žemėlapyje Nr. 3). Tai emociškai itin stipri vieta Mekų maršrute, nes yra visiškai autentiška ir beveik nepakitusi nuo 1942 m., kai bažnyčios klebonijos kambaryje apsigyveno Jonas ir Adolfas Mekai. Tuomet Jonas mokėsi Biržų gimnazijoje, Adolfas – neišlikusioje

Biržų prekybos ir amatų mokykloje. Į klebonijos palėpę gyventi juos priėmė dėdė, mamos brolis reformatų kunigas Povilas Jašinskas, Biržų reformatų bažnyčioje kunigavęs 40 metų (Mekai kilę iš reformatų šeimos, o šis tikėjimas propaguojamas Biržuose iki šių dienų. Čia yra didžiausia reformatų bendruomenė Lietuvoje). Pavieniams turistams galima apsilankyti reformatų bažnyčioje, organizuotoms grupėms rengiami susitikimai su evangelikų reformatų kunigu Rimu Mikalausku arba parapijiete Danute Nindriūnaitė, kurie pasakoja apie reformatų tikėjimą, skirtumus nuo katalikybės. Turistams tai paprastai įdomu ir jie visuomet turi daug klausimų. Šioje atkarpoje esminis objektas – klebonijoje esantis palėpės kambarėlis, kuriame gyveno abu broliai Mekai, ir kurį, susitarus su kunigu, galima apžiūrėti. Kambarėlio interjeras nėra autentiškas, tačiau tai ta pati erdvė, kurioje gyveno broliai, pro jo langą matomas tas pats vaizdas – Širvėnos ežeras ir Astravo dvaro rūmai. Jonas šiame kambarėlyje užsiėmė antisovietine ir antinacistine veikla (spausdino atsisaukimus), dėl kurios 1944 m. ir buvo priverstas pasitraukti iš Lietuvos kartu su jaunesniuoju broliu Adolfu.

Toliau keliaujama link Biržų „Saulės“ gimnazijos (Biržų žemėlapyje Nr. 4), kurią baigė Jonas Mekas. Pastatas (architektas Vytautas Žemkalnis) atrodo beveik taip pat kaip 1943 m., kai gimnaziją baigė Jonas Mekas. Šią gimnaziją baigė ir kiti ano meto gabūs jaunuoliai: Mamertas Indriliūnas, Bronius Krivickas, Paulius Drevinis, Eugenijus Matuzevičius, Bernardas Brazdžionis ir kt. Biržų gimnazija yra tas kultūros kelio objektas, kuris susijęs ne tik su Jonu Meku, bet ir Juozu Keliuočiu – jis taip pat mokėsi šioje gimnazijoje. Gimnazija apžiūrima iš išorės, jokių ekspozicijų, susijusių su pristatomo kultūros kelio kūrė-

jais, čia nėra. Biržai susiję ir su kitu pristatomo kultūrinio kelio kūrėju – režisieriumi Juozu Miltiniu. Nors jokių su juo susijusių objektų nėra (neišlikę), tačiau, grupei keliaujant su gidu, pasakojama, kad Juozas Miltinis prisidėjo steigiant Biržų teatrą. 1943 m. rugpjūčio 25 d. gautas leidimas Biržų mieste įsteigti valstybinę įstaigą – nuolatinį dramos teatrą su 12 etatų. Teatre iki pat emigracijos vaidino Adolfas Mekas. Kuriant teatrą prisidėjo ir Jonas Mekas.

Į Semeniškius, nuo Biržų nutolusius 17 kilometrų, reikia vykti transportu – savo arba taksi (autobusas vyksta labai retai). Semeniškiuose, laukuose, kur kadaise stovėjo Mekų gimtieji namai, lankomas skrybėlėtas akmuo, skirtas Jono Meko atminimui (Biržų žemėlapyje Nr. 5). Akmuo pastatytas 2017 m. gruodį, prieš Jono Meko 95-ąjį jubiliejų. Jam pritarė ir pats Jonas. Akmens akcentas – ant jo uždėta metalinė skrybėlė, atkartojanti Jono Meko skrybėlės kontūrus. Ir nors Semeniškių kaimas visai išnykęs, likę tik laukai ir žvyrkelis, būtent laukuose prie akmens galima pajusti senojo lietuviško kaimo dvasią, o giedrą ir ramią dieną išgirsti netoliese čiurlenantią Rovėjos upę, prie kurios augo Jonas ir Adolfas Mekai. Vos už keliolikos metrų tame pačiame Semeniškių kaime – kapinaitės (Biržų žemėlapyje Nr. 6). Jose 2019 m. birželį šalia tėvų palaidotas Niujorke miręs Jonas Mekas. Kapinaitės – reformatų, labai ramios, nedidelės, apsuptos „Semeniškių idilės“ Jono Meko aprašytų pušų. Vadinamuoju senuoju Biržų–Papilio keliu (7 km žvyrkeliu) toliau vykstama link Papilio, kur galima aplankyti objektus, nepažymėtus žemėlapyje: Papilio evangelikų reformatų bažnyčią (joje pakrikštytas Jonas Mekas) ir vadinamąją Pakalninę – mokyklą, kurioje mokytojavo Kazys Binkis ir kurioje pagrindinio mokslo klases

baigė Jonas Mekas. Pastate veikia Kaziui Binkiui skirtas muziejus, yra ir Jono Meko atminimo ženklų. Galima lankyti susitarus. Papilys – Jono ir Adolfo Mekų vaikystės bei ankstyvosios jaunystės „miestas“ – nedidelis miestelis vaikams anuomet atrodė kaip miestas, į kurį atvykdavo apsipirkti ir kitais reikalais.

Iš Semeniškių sukama į Rokiškį (50 km), ir jau prasideda Juozo ir Alfonso Keliuočių kelias. Bent jau mintyse su Biržais atsisveikinti kurį laiką nepavyks: Keliuočiams Biržų kraštas buvo artimas ir savas, nes jų mama buvo kilusi iš Biržų rajono Svilių kaimo, Papilio valsčiuje gyveno tetos šeima, Kvetkuose (lieka šone vykstant į Rokiškį) – tėvo brolis. 1917 m. Juozą Keliuotį tėvas atvežė mokytis į Biržų gimnaziją, nes Rokiškyje gimnazijos dar nebuvo. Juozą Biržai seniai viliojo, nes, mamos pasakojimu, tai buvo „prarastas rojus“. Biržuose Juozas gyveno Vytauto Didžiojo gatvėje, netoli gimnazijos. Moksleivį Juozą globojo Papilio (to pačio miestelio, šalia kurio gyveno broliai Mekai) dėdė Ivoška, kuris Juozą per Kalėdų ir Velykų atostogas parsiveždavo pas save. Biržų gimnazijoje Juozui sekėsi: sėkmingai išlaikė egzaminus į trečiąją gimnazijos klasę. Keliuočio mokytojai buvo matematikas Šernas, vokiečių kalbą dėstė pastorius kalvinas Jakubėnas. 1918 m. pavasarį išlaikė egzaminus į ketvirtąją gimnazijos klasę, tačiau tų pačių metų rudenį, prasidėjus šiltinei, gimnaziją mokymą sustabdė ir Keliuotis grįžo į Rokiškį pas tėvus. Įdomu, kad 1926 m. baigęs Kauno universitetą, Juozas Keliuotis buvo kviečiamas dirbti Biržų gimnazijos direktoriumi. Vykstant iš Biržų link Rokiškio, galima sustoti Pandėlio miestelyje, kurio bažnyčioje kunigavo poetai Antanas Strazdas ir Mikalojus Šeizys-Dagilėlis. Viešint Pandėlyje, verta prisiminti, kad čia rajono laikraščio redakcijoje dirbo poetas Paulius

Širvys, šiame miestelyje gimė poetas, tremtinys Vytautas Cinauskas. 1900 m. į Pandėlį buvo atvykęs jaunas, dar universiteto diplomo neturintis prancūzų kalbininkas Robertas Gotjo (Gauthiot). Pandėlio apylinkėse jis praleido porą mėnesių tyrinėdamas Buivydžių tarmę. Grįžęs į Paryžių, parašė straipsnių apie lietuvių kalbą, o 1903 m. paskelbė darbą „Buivydžių tarmė“. Tai buvo jo universiteto baigiamasis darbas ir pirmoji vienos lietuvių tarmės monografija, išspausdinta atskira knyga. Savo prisiminimuose Juozas Keliuotis rašo apie Pandėlį, kuriame buvo garšūs turgūs, šiame miestelyje Keliuotis turėjo mokslo draugų. Keliaujant link Rokiškio, verta stabtelėti Stramilių kaime, kuriame 1899 m. gimė ir užaugo Nepriklausomos Lietuvos karininkas, majoras, bibliofilas, XXVII knygos mylėtojų draugijos narys Petras Jakštas. Ant gimtojo namo prikalta atminimo lenta, šalia esantis pilkapis mena Jakšto giminės istoriją. Vykstant į Rokiškį, pravažiuojame Ilgalaukius – Nepriklausomos Lietuvos ministro pirmininko Juozo Tūbelio gimtinę. Keliaujant smagu pasižvalgyti nuo Moškėnų piliakalnio, kurį 1910 m. tyrinėjo lenkų archeologas Liudvikas Kšywickis. Artėjant link Rokiškio, užsukame į Kavoliškį, kurio dvarą valdė Komarovskiai, o šiaudien čia galime aplankyti Lenkijos prezidento Bronislavo Komarovskio prosenelio kapą. Už kilometro – Rokiškis, įkurtas 1499 metais. Rokiškio mieste maršrutu rekomenduojame eiti pėsčiomis.

Pirmasis objektas – Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras. (Rokiškio žemėlapyje Nr. 1). Tai asociacijos teisinį statusą turinti kultūros sektoriaus nevyriausybinių organizacija, įkurta 2004 m. vasario 16 d. Rokiškio mieste. Rokiškėnas Juozas Keliuotis buvo Nepriklausomos Lietuvos kultūros žurnalo „Naujoji Romuva“ įkūrėjas ir redak-

torius. Aukštos moralės ir kultūros žmogus, ištvėręs dvi tremtis. Jo brolis Alfonsas Keliuotis – poetas, pedagogas, kartu su Juozu dirbo žurnalo „Naujoji Romuva“ redakcijoje iki pat leidinio uždarymo. Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centro lankytojai čia randa Juozo Keliuočio rankraščius, asmeninės bibliotekos knygas prancūzų kalba, vertimus, nuotraukas, prieškario „Naujosios Romuvos“ komplektą, asmeninę Juozo Keliuočio vinilo plokštelių kolekciją, asmeninius daiktus: lengvinę lazda, akinius, darbo stalą, radiją su patefonu, Juozo Keliuočio portretus. Lankytojams pasakojamas Juozo Keliuočio gyvenimas, jo darbai, vedama edukacija „Prancūziškasis motyvas Juozo Keliuočio kultūriniam palikimui“, klausomasi plokštelių ir siūloma dėlionė. Pasakojama apie Juozo Keliuočio ir Juozo Miltinio bendradarbiavimą „Naujojoje Romuvoje“: Miltinis rašė dramos teatro klausimais, „Naujojoje Romuvoje“ buvo subrandinta naujo lietuviško ir modernaus dramos teatro koncepcija, kuri vėliau buvo realizuota Panevėžio dramos teatre. Keliuotis duodavo Miltiniui išversti vieną ar kitą kūrinį iš prancūzų kalbos ir spausdindavo „Naujojoje Romuvoje“. Gražus juodviejų pasitikėjimo pavyzdys: Miltinis, Keliuočio paprašytas, Vilniuje surado erdvas patalpas „Naujosios Romuvos“ redakcijai. Taip pat pasakojama apie Juozo Miltinio straipsnį „Pantera su devyniom iltim“, kuriame jis gynė Juozą Keliuotį vokiečių cenzūros metais. Lankytojai sužino apie Juozo Keliuočio pastangas, kad Juozas Miltinis išvyktų į Paryžių studijuoti, iš kurio jau pats buvo grįžęs. Klausytojams įdomūs faktai apie Juozo Keliuočio ir Panevėžio teatralų bendravimą, susitikimus, atvejais, kai Miltinis buvo nušalintas nuo teatro vadovo pareigų ir kaip Keliuotis sugebėjo vėl jį atstatyti. Kalbama apie Juozo Miltinio pastangas, kad iš tremties būtų

paleistas Juozas Keliuotis, liudijamas faktas, kad Miltinis netarė nė žodžio Keliuočio laidotuvėse 1983 metais. Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centre veikia nuolatinė Alfonso Keliuočio poezijos knygų, laiškų ir nuotraukų ekspozicija. Centre galima pažiūrėti dokumentinį filmą apie Alfonsą Keliuotį. Lankytojai susipažįsta su centro leidžiamu Rokiškio krašto kultūros žurnalu „Prie Nemunėlio“, kuriame daug publikuota apie Keliuočius, Mekus ir Miltinį. Lankytojams pasakojama apie centro įsteigtą kasmetinę Juozo Keliuočio literatūrinę premiją, jos laureatus. Kadangi Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras yra viešojoje bibliotekoje, siūloma pasižvalgyti ir po ją. Juozo Keliuočio vardas bibliotekai suteiktas 2007 metais.

Toliau maršrutas veda link Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos (Rokiškio žemėlapyje Nr. 2). Nuo 2024 rugsėjo 1 d. – progimnazija. Juozas Keliuotis Rokiškio gimnazijoje mokėsi IV–VI klasėse 1918–1921 m., šiuos metus jis įvardijo kaip reikšmingiausius ir lemtingiausius formuojantis jo asmenybei. Alfonsas Keliuotis šioje gimnazijoje mokėsi 1923–1930 m., aktyviai dalyvavo saviveikloje, literatūros būrelyje, skautų organizacijoje. 1944–1974 m. joje dirbo lietuvių kalbos ir literatūros mokytoju. Moksleiviai jį prisimena kaip nuoširdų, atlapaširdį ir linksmą, užsisvajojusį ir nepiktą. Jo pamokose trūko drausmės, bet mokiniai jį labai mylėjo. Lankytojai stabteli prie gimnazijos pastato, aplanko Bernardo Bučo paminklą Juozui Tumui-Vaižgantui. Susitarus iš anksto, galima užėiti į gimnazijos muziejų, kuriame yra medžiagos apie brolius Keliuočius. Juozą Keliuotį piešimo ir šokių meno mokė Justinas Vienožinskis, kuris Juozo gyvenime suvaidins didelį vaidmenį, ir jų draugystė tęsis iki mirties. Juozas Keliuotis, mokydamasis šioje

gimnazijoje, įsitraukė į ateitininkų, pavasarininkų judėjimus, redagavo ir leido mokyklos laikraštėlius. Alfonsas dalyvavo gimnazijos teatro spektakliuose, pats vaidino, kūrė scenarijus. Organizuojant ir kuriant Rokiškio liaudies teatrą, Alfonsas ne kartą lankėsi pas Juozą Miltinį Panevėžyje. Alfonsas Keliutis, 1960 m. vedęs ir susilaukęs trijų dukterų, keletą metų gyveno vaizdingos Ažuolų gatvės pradžioje, vėliau S. Nėries g. 20-ajame name (Rokiškio žemėlapyje Nr. 3), kuris ir dabar priklauso A. Keliučio šeimai. Šiame name šiandien išlikusi autentiška namų aplinka, mokytojo biblioteka, darbo stalas, paveikslai, pianinas. Vasaromis čia lankosi Alfonso dukros.

Tęsdami maršrutą, prieiname prie Rokiškio krašto veikėjų atminimo sienos (Rokiškio žemėlapyje Nr. 4), atidengtos 2019 metais, skirtos žymiesiems rokiškėnams, kultūros veikėjams, formavusiems Rokiškio krašto kultūrinį veidą. Šioje sienoje įamžinti: rašytojas Liudas Dovydėnas, skulptorius dievdirbys Lionginas Šepka, tautodailininkai Juozas ir Elena Pipiniai, aktorė Ona Kurmytė, aktorius, režisierius ir tapytojas Bronius Gražys, krašto muziejaus įkūrėjas Petras Bliūdžius, dailininkas, muzikantas, bardas Edmundas Petrovas, dailininkas Justinas Vienožinskis, poetas Paulius Širvyas, drožėjas Jonas Vizbaras, architektė Elena Nijolė Bučiūtė, skulptorius Robertas Antinis, fotografas Gintautas Dainys, architektas Kazimieras

Šešelgis, rašytoja Alė Rūta-Nakaitė, poetė Elena Mezginaitė, žurnalistas, vertėjas, redaktorius Juozas Keliutis, pedagogas, poetas Alfonsas Keliutis, režisierius Vytautas Vajega ir daugelis kitų. Kultūros veikėjų atminties siena grožimės ant Rokiškio kultūros centro pastato. Čia galima prisėsti ant suolelio, užsukti į netoliese esantį Liongino Šepkos skulptūrų parką.

Respublikos gatve pasiekiame kavinę „Senas grafas“ (Rokiškio žemėlapyje Nr. 5), joje siūloma pasivaikšinti keliuotiskąja kava. Juozas Keliutis labai mėgo kavą, jos gurmaniškąjį skonį ir ritualą parsivežė iš Paryžiaus. Laukdami kavos, atkreipiame dėmesį į tai, kokioje istorinėje Rokiškio aikštėje esame. Pro langą matome Roberto Antinio, vėliau tapusio Juozo Keliučio bičiuliu, Nepriklausomybės paminklą (Robertas Antinis Nepriklausomybės paminklą sukūrė ir Biržams), čia pat ir gražioji Rokiškio Šv. Mato bažnyčia. Šios bažnyčios vikaras kunigas Bronius Bumša Keliučiui parūpindavo filosofijos knygų, abu buvo aktyvūs ateitininkai. Šioje aikštėje vieno viešo susirinkimo metu Juozas Keliutis pirmą kartą pamatė Juozą Tumą-Vaižgantą. Netoli aikštės esančiose miesto kapinėse ilsisi Keliučių seneliai, tėvai, trys seserys ir trys broliai, čia ilsisi ir Alfonsas Keliutis bei jo dukra Eglė.

Pasivaikšinus kava, toliau maršrutas veda į Keliučių tėviškę (Rokiškio žemėlapyje Nr. 6), Joniškio vienkiemį, kuris šiandien yra Rokiš-

kio priemiestyje, sodų teritorijoje. Keliučių šeimoje gimė 11 vaikų, išgyveno 7. Tėvai buvo lyg du ryškūs kontrastai: tėvas – aštraus proto, veiklus, darbštus, valingas, mama – poetiška svajoklė, švelni, rami, puiki dainininkė, gražuolė. Juozas prisimena, kad jo gyvenimas tokioje šeimoje niekada nebuvo monotoniškas. Tėviškės laukuose broliams teko piemenauti, atlikti visus ūkio darbus, džiaugtis nuostabią gamtą ir vienišio privalumais. Mokslo metais kiekvieną šeštadienį šioje Keliučių sodyboje vykdavo moksleivių vakarėliai. Seklyčioje buvo šokama, brolis Jonas grodavo armoniką, Alfonsas, kiek ūgtelėjęs, jau skaitė pirmuosius eilėraščius, mama vaišindavo šviežiu pienu, o tėvas – obuoliais. Mokytojai nieko nežinodavo apie moksleivių vakarėlius, o jei ką ir nugirdavo, nekreipdavo dėmesio, nes Joniškio vienkiemyje gyveno šviesi ir rimta valstiečių Keliučių šeima. Šiame vienkiemyje brolis Alfonsas gyveno iki 1930 m., kol baigė Rokiškio gimnaziją. Mokyti išvyko į Kauną, Alfonsas į tėviškę sugrįžo 1943 metais. Tuo tarpu Juozas Keliutis tėviškėje gyveno iki 1921 m., kol baigė šešias Rokiškio gimnazijos klases. Nuo 1921-ųjų rudens Juozas Keliutis išvyko į Panevėžio vyrų gimnazijos septintą klasę. Į tėviškę grįždavo tik atostogų metu. Baigęs Panevėžio gimnaziją, Juozas tėviškėje praleido vasarą ir 1923 metų rugsėjo 1 d. atsisveikino su Joniškio vienkiemiu, į kurį ilgesniam laikui nebegrįžo.

Kūrėjų simboliai:

geltona rožė – Juozo Miltinio, skrybėlė – Jono Meko, katinas – Adolfo Meko, portfelis – Alfonso Keliučio, kavos pupelė – Juozo Keliučio

Parupės – sėlių bendruomenės – keramika

Prof. ALGIRDAS GIRININKAS, EVALDAS TIMUKAS

Įvadas

Apie Parupėje (Biržų r.) – Nemunėlio ir Apaščios santakoje – gyvenusias bendruomenes akmens amžiuje ir vėlesniais laikotarpiais jau plačiai rašyta tiek Lietuvos, tiek užsienio moksliniuose straipsniuose, vykdytose žvalgomųjų archeologinių ekspedicijų ataskaitose¹. Geležies amžiuje čia gyvenusios sėlių bendruomenės paliko daug materialiosios kultūros pėdsakų. Labai įdomus ir gausus yra iš Parupės I tūkst. po Kr. laikotarpio sėlių bendruomenių gyvenvietės sukauptas keramikos rinkinys, kuris įgalina detalai atkurti minimo laikotarpio puodžių meistrystės paslaptis, nustatyti keramikos raidą ir jos ypatumus, meistrų ryšius su kitomis to meto bendruomenėmis, gyvenusiomis Nemunėlio upės baseine.

Apie 850 m į vakarus nuo Nemunėlio ir Apaščios upių santakos kairiajame ir dešiniajame bevardžio upelio krantuose, Parupės kaimo vakarinėje dalyje (pil. A. Lazauskaitės-Vileišienės sodybos aplinkoje, Nemunėlio Radviliškio sen., Parupės k., Tiltu g. 20) aptikta apardytos IV/V–VIII/IX a. gyvenvietės pėdsakų. Daugiausia gyvenvietės radinių aptikta kairiajame bevardžio upelio krante, netoli su jo ir Nemunėlio santaka, tačiau to paties laikotarpio radinių aptikta ir dešiniajame kran-

1 pav. Parupės geležies amžiaus gyvenvietėje rastos keramikos vietos (1), ietigalio radimo vieta (2) ir Julijanavos pilkapio (3) vieta

te, tik žemiau A. Lazauskaitės-Vileišienės sodybos, arčiau Nemunėlio upės (1 pav.). Gyvenvietė buvo įkurta mezolito (VIII–VI tūkst. pr. Kr.) gyvenvietės vietoje, nes kartu su geležies amžiaus radiniais čia rasti ir 32 titnaginiai dirbiniai. Gyvenvietė įdomi tuo, kad joje su nedideliais pertrūkiais gyventa daugiau kaip 500 metų. Čia gyvenusios sėlių bendruomenės žmonės dabar jau vėlesnių arimų ir gyvenamos išardytame kultūriniame sluoksnyje paliko daug minėto laikotarpio keramikos. Gyvenvietės teritorija buvo ardoma ne tik čia gyvenusių žmonių ūkio darbų metu, bet ir 1977 m. vykusios melioracijos bei čia XV–XVII a. laidojant žmones, nes aptiktas Aleksandro Jogailaičio pusgrašis, Rygos šilingas ir Žygimanto Vazos laikų šilingas bei žmonių griaučių dalių. Visi Parupės geležies amžiaus gyvenvietėje aptikti radiniai

saugomi Nemunėlio Radviliškio pagrindinės mokyklos muziejuje. 2017 m. šios gyvenvietės teritorijoje Biržų „Sėlos“ muziejus organizavo archeologinius žvalgomuosius tyrimus siekiant nustatyti gyvenvietės / galimo kapinyno išlikimo lygį, tačiau tyrimų metu rasta tik pavienių VI–VII a. priklausančių dirbinių: peilių ir keletas puodų šukių, tačiau tyrinėtojų gyvenvietės kultūrinio sluoksnio pėdsakų nefiksuota².

Parupės gyvenvietės keramika

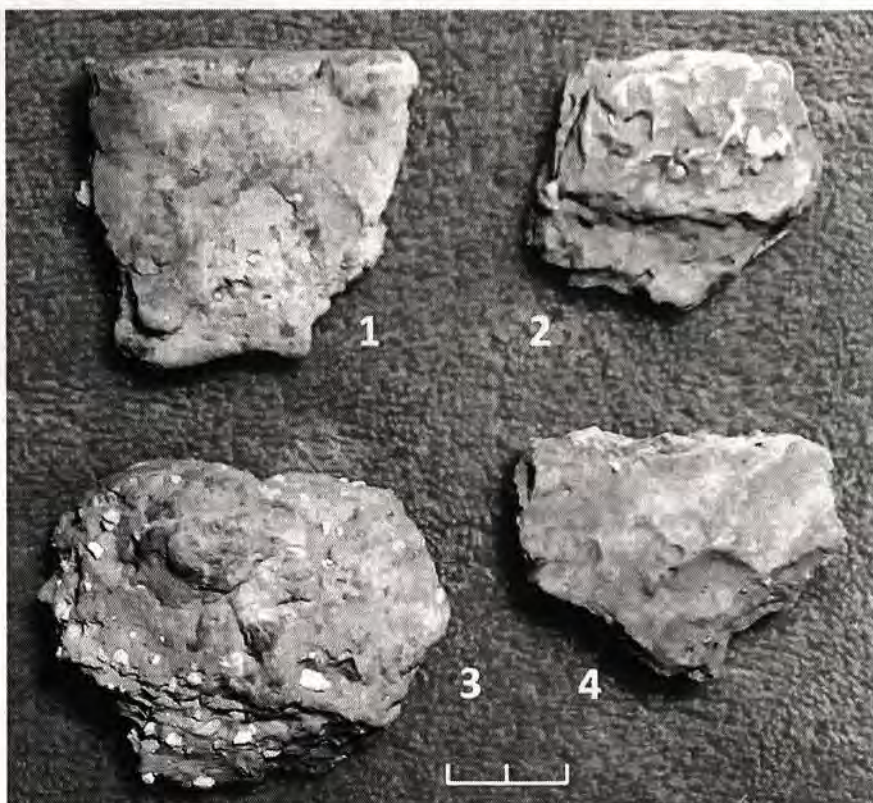
Didžiąją Parupės gyvenvietėje aptiktų dirbinių dalį sudarė keramika. Daugiausia jos rasta septyniose buvusios gyvenvietės vietose (1:1 pav.). Tarp visos aptiktos keramikos galima išskirti keramiką grublėtą, lygiu, gnaibytu ir tekstiliniu paviršiumi. Iš viso aptiktos 298 puodų šukės. Be keramikos, čia

rautas įmovinis ietigalis, žalvarinis kabutis, molinio verpstuko dalis, tekiojo šlako gabalėlių.

Keramika

Tarp keramikos didžiausią kiekį sudarė puodų šukės *grublėtu paviršiumi* (2 pav.), kurių molio masėje yra daug smulkiai ir stambiai (iki 3–6 mm) grūsto kvarcito, rečiau dolomito, smėlio arba augalinių priemaišų. Puodai plokščiadugniai, iki 25–35 cm aukščio, į viršų šiek tiek platėjantys, primenantys kibiro formą, o viršutinės puodų dalys rodo, kad jie žemiau angos galėjo turėti nežymią briauną. Visas puodo paviršius grublėtas, tik ties kaklelio anga lygesnis. Puodų vidinis sienelių paviršius lygus, o jų dugneliai gerokai storesni (iki 1,5 cm) nei jų sienelės. Puodai rusvos spalvos. Ją įgijo puodus išdegant atviru būdu. Tik tos vietos, kurios išdegant lietėsi su koku nors objektu – akmeniu, degančia mediena ar kitu puodu – tamsesnio atspalvio. Šio tipo keramika buvo paplitusi visoje Lietuvoje, bet mažiausiai jos kol kas aptikta Šiaurės Lietuvoje. Grublėtoji keramika iš kitų keramikos rūšių išsiskiria paviršiaus apdirbimo technologija. Neišdegto, kiek apdžiūvusio puodo paviršius būdavo apdrėbiamas skystesne molio mase, taip suformuojant grublėtą paviršių.

Šiaurės Lietuvoje, matyt, kaip ir Latvijos teritorijoje, apie V–VI a. plinta stambiai grublėto paviršiaus keramika ir keičia iki tol sėlių bei žiemgalių naudotą keramiką lygiu paviršiumi, o Vakarų Lietuvoje ir

2 pav. Parupės gyvenvietės grublėtoji keramika

Latvijoje – smulkiai grublėto paviršiaus keramiką. Kitose Lietuvos vietose, ypač Rytų Lietuvoje – brūkšniuotąją³. Kad grublėtoji keramika atsirado kaip tolesnė brūkšniuotosios raida, rodo kai kurių brūkšniuotosios keramikos puodų žemiau angos esanti nežymi briauna. Tokią briauną turėjo vėlyvojo laikotarpio brūkšniuotosios keramikos puodai, egzistavę iki III a. pabaigos. Tokio pereinamojo tipo keramika ties III–IV a. riba ir atsirado Parupės geležies amžiaus gyvenvietėje (3 pav.). Stambiai grublėto paviršiaus keramikos ištakos siekia net vėlyvąją bronzos amžių. Ši keramikos technologija buvo žinoma Lužitėnų kultūros (XIII–IV a. pr. Kr.) gyventojams, o

3 pav. Rekonstruotas stambiai grublėtos keramikos puodas

I tūkst. pr. Kr. pab. ir I tūkst. po Kr. pradžioje – ir Pietvakarių Lietuvoje. Stambiai grublėta keramika Vakarų Lietuvos ir Latvijos teritorijose yra tiesioginis smulkiai grublėtos keramikos raidos tęsinys. Vis dėlto Parupės gyvenvietėje grublėtosios keramikos atsiradimą galima labiau sieti su brūkšniuotosios keramikos tradicijų tąsa, kaip ir didesnėje Sėlijos dalyje.

Parupės gyvenvietėje žymiai mažiau aptikta puodų lygiu

Parupės geležies amžiaus gyvenvietės keramika

Keramikos rūšis	Kiekis	Puodų pakraštėlių kiekis	Sienelių storis, cm	Ornamentuotų puodų šukių kiekis
Grublėtoji	248	9	0,8–1,3	–
Lygioji	44	4	0,6–1,1	3
Gnaibytoji	4	–	0,8–1,2	4
Tekstilinė	2	–	0,7–0,8	2

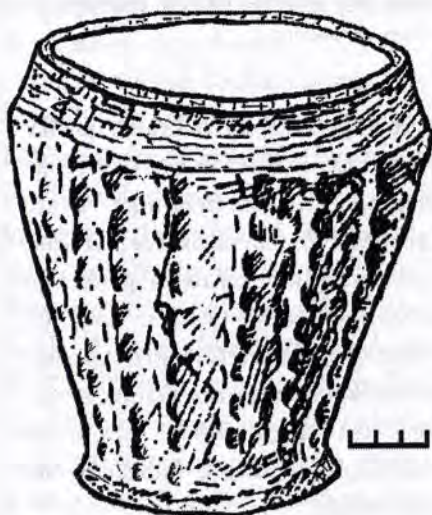

4 pav. Parupės gyvenvietės puodų šukės ornamentuotos: įkartomis (1), nago (2) ir tekstilės (3) įspaudais

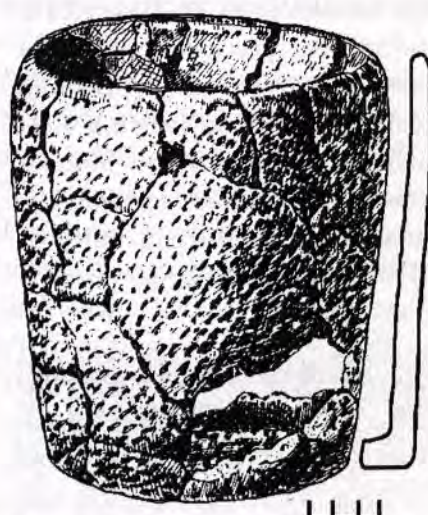
paviršiumi (1 lent.). Pagal išlikusių puodų šukių formą, manoma, kad tai buvo briauniniai puodai, kurių angos labai nežymiai profiliuotos. Ant vieno puodo briaunos yra viena horizontali nagų įspaudų eilutė, kuri puodo briauną juosia per visą perimetrą (4:1 pav.). Panašiai buvo ornamentuojami ir vėlyvajai brūkšniuotajai keramikai būdingi puodai⁴. Gyvenvietės teritorijoje puodai lygiu paviršiumi buvo lipdomi iš molio, kurio masėje yra smėlio, rečiau smulkiai grūsto kvarco priemaišų. Puodai lygiu paviršiumi, matyt, buvo dar naudojami iki to laikotarpio, kai šioje gyvenvietėje

įsigalėjo grublėtoji keramika. Panašus I tūkst. po Kr. vidurio keramikos kaitos etapas pastebimas ir pietinėje Latvijos teritorijoje⁵.

Tik trys puodų šukės, kurių paviršius yra puoštas nago įspaudų eilutėmis, aptiktos Parupės gyvenvietėje (4:2 pav.). Jos puodų paviršių dengė vertikalios linijos nuo angos kaklelio iki dugnelio. Šių puodų molio masėje esama labai smulkiai grūstų kvarcito, dolomito trupinėlių ir smėlio. Pagal formą šie puodai panašūs į briauninius puodus grublėtu paviršiumi (5 pav.), tačiau labai ryškiai skiriasi molio masės priemaišomis, grūstų mineralinių priemaišų

5 pav. Rekonstruotas nago įspaudais puoštas puodas

6 pav. Rekonstruotas tekstilės įspaudais puoštas puodas

dydžiu. Nago įspaudų eilutės galėjo būti puodo apdrėbimo skystu moliu alternatyva. Manytume, kad ši keramikos forma galėjo egzistuoti Parupės bendruomenėje VI–VII a. laikotarpiu kartu su plintančia grublėtąja keramika.

Parupės geležies amžiaus gyvenvietės teritorijoje buvo aptiktos dvi tekstilės įspaudais dengtos puodo šukės (4:3 pav.). Įspaudai, matyt, daryti iš stambiomis akimis mezgto mezginio. Jų molio masėje aptikta smulkiai grūstų mineralinių priemaišų. Kadangi nėra puodo dugnelių ir jo angų pakraštėlių, sunku nusakyti šių puodų formą. Tačiau pagal Pietų ir Šiaurės rytų Latvijoje aptinkamą analogišką tekstilinę keramiką (6 pav.) galima būtų teigti, kad tai buvo indai su plačiomis angomis ir horizontaliai žemiau kaklelio juosiančia briauna. Pastarieji indai Parupės bendruomenių galėjo būti naudojami dar iki IV–V a. ir yra ankstyviausi tarp aptinkamos keramikos šioje gyvenvietėje.

Nuo IV/V iki VIII a. Parupės geležies amžiaus gyvenvietės žmonės keramiką labai retai ornamentuodavo. Iš visos čia aptiktos keramikos ornamentuotoji dalis (puodų šukės su įvairiais puošybos motyvais) sudaro vos 2,7 procento. Labai retai keramika puošta ir kitose to laikotarpio gyvenvietėse. Juodonių (Rokiškio r.) piliakalnio papėdės gyventojai keramiką puošė dažniau. Čia tokia keramika sudaro 8–9 proc. visos aptiktos gyvenvietėje keramikos⁶. Latvijoje to paties laikotarpio keramika puošta dar rečiau. Ji sudaro vos 1,5 procento⁷.

Kitas inventoriųs

Parupės gyvenvietės bendruomenės priklausomumą sėliškajai kultūrai I tūkst. viduryje rodo gyvenvietėje aptiktas 2,7 cm aukščio ir 3 cm pločio pusbėnulinio formos bronzinis kabutis su ataugėlėmis

7 pav. Pusmėnulio formos bronzinis kabutis su ataugėlėmis (1), molinio verpstuko (2) ir tekiojo šlako (3) fragmentai

(7:1 pav.). Tokių pat kabučių aptikta III–IV a. datuojamame kape iš Dusetų (Zarasų r.) bei Daujėnų (Pasvalio r.) 3-iojo pilkapio IV–V a. palaidojimuose⁸. Tokių kabučių būna ir su ataugėlėmis, ir be jų. Todėl ši kabutį galima sieti su tekstiline ir besiformuojančia grublėtąja keramika, kurios aptikta Parupės geležies amžiaus gyvenvietėje.

Gyvenvietės teritorijoje buvo aptiktas ir įmovinis ietigalis su profiliuota plunksna, kurio ilgis 27,5 cm (8:2 pav.). Analogiškas ietigalis, datuojamas VI–VII a., aptiktas Latvijoje, sėliškajame Ratulanų pilkapyje⁹, esančiame apie 40 km į šiaurės vakarus nuo Parupės gyvenvietės. Šį ietigalį naudojo su grublėtąja keramika susijusi Parupės gyvenvietės sėliškoji bendruomenė.

Su Parupės geležies amžiaus gyvenvietės bendruomene reiktų sieti ir Parupės kaime, Apaščios kairiajame krante, 50 m nuo jos santakos su Nemunėliu rastą, bet gana retai aptinkamą geležinį lauro lapo formos, tik 9,3 cm ilgio ir 3,3 cm pločio plunksnos formos ietigalį (8:1 pav.). Šiuos ginklus, priskiriamus antros formos ietigaliams, V. Kazakevičius, sudaręs Lietuvos geležinių ietigalių tipologiją, datavo V–VII a.¹⁰. Nors šio tipo ietigaliai buvo paplitę visoje Lietuvos teritorijoje, tačiau sėlių apgyventame plote jų reta – aptikta tik Berklainiuose (Pasvalio r.) ir Moškėnuose–Laukupėnuose (Rokiškio r.).

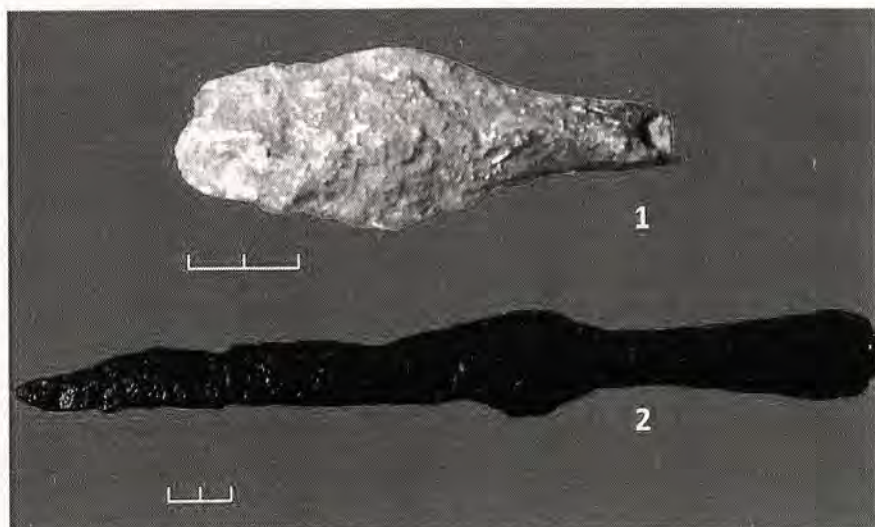
Parupės geležies amžiaus gyvenvietės teritorijoje buvo aptikta tekiojo šlako gabalų (7:3 pav.). Tai rodo, kad šios gyvenvietės žmonės naudojo rudneles geležiai iš baltų rūdos lydyti. Ištekėjusio šlako apatinė dalis grublėta. Šis grublėtumas susiformavo šlakui stingstant ant grunto, buvusio šalia rudnelės. Įdomu pastebėti, kad artimiausios geležies metalurgijos radimvietės, datuojamos I tūkst. po Kr. antrąja puse, aptiktos tik prie Čedasų (Rokiškio r.) ir Papyvesių (Pasvalio r.)¹¹.

Gyvenvietėje buvo aptiktas ir kūgio formos molinio verpstuko – 1,8 cm skersmens ir 0,9 cm aukščio – fragmentas (7:2 pav.). Pagal molio masę ir išdegimo pobūdį jis buvo naudojamas grublėtotosios keramikos bendruomenių.

Išvados

Šiaurės Lietuvoje, kaip ir visoje Lietuvos teritorijoje, atviro tipo geležies amžiaus gyvenviečių dar mažai tyrinėta. Parupės geležies amžiaus gyvenvietės teritorijoje kultūrinis sluoksnis nebeišliko dėl jos vietoje vėliau vykusios aktyvios žmonių veiklos. Tačiau surinktas IV–VIII a. laikotarpio gyvenvietės inventorių rodo, kad čia atviro tipo gyvenvietėje gyveno sėslī žemdirbiška – gyvulių augintojų – sėlių genties bendruomenė. Ankstesni tyrinėtojai šią Nemunėlio–Apaščios teritoriją nepriskyrė Sėlos teritorijai¹². Tačiau Parupės geležies amžiaus gyvenvietės radiniai rodo, kad čia I tūkst. po Kr. laikotarpiu formavosi sėliška kultūra, kuri tarpo iki pat Lietuvos valstybės susiformavimo.

Parupės geležies amžiaus gyventojai vystė intensyvią žemdirbystę. Tai rodo aptikto verpstuko fragmentas, kuriuo galėjo būti verpiamos avių vilnos. Be abejo, avims reikėjo pievų ir pašaro žiemai. Gretimuose Parupės gyvenvietei sėliams priskiriamuose piliakalniuose ir gyvenvietėse aptikta osteologinė medžiaga rodo, kad buvo auginami tiek smulkieji, tiek stambieji galvijai, arkliai¹³. Gyvenvietė buvo prie Nemunėlio ir Apaščios upių.

8 pav. Geležiniai ietigaliai: įmovinis lauro lapo formos (1), įmovinis profiliuota plunksna (2)

Todėl susisiekimo ir mainų požiūriu gyventojai galėjo bendrauti ir su tolimesnėmis, ir su artimesnėmis bendruomenėmis: keistis ne tik savo gaminiais, bet ir technologinėmis naujovėmis. Gyventojai vietoje lydė geležį, iš jos gamino gyvenvietėje aptinkamus ginklus ir, matyt, kitą buitįje naudojamą inventorių. Bendruomenėje turėjo būti kalvių. Tekiojo šlako radiniai rodo, kad ir Šiaurės Lietuvos teritorijoje būta geležies metalurgų. Iki šiol rytinėje

Pasvalio ir šiaurinėje Biržų rajonų teritorijose apie geležies amžiuje lydytą geležį duomenų neturėta.

Keramikos raida ir jos pokyčiai Parupės geležies amžiaus gyvenvietėje yra artimesni Pietų bei Pietryčių Latvijos teritorijoje vykusiems keramikos kaitos procesams. Šios gyvenvietės bendruomenės ilgiausiai ir plačiausiai naudojo grublėtosios keramikos indus, mokėjo juos gaminti vietoje. Tai rodo ir molio masės sudėtis, ir į ją

dedamos vietoje randamos priemaišos: grūstas kvarcitas, dolomitas arba smėlis.

Parupės geležies amžiaus gyvenvietės bendruomenės žmonės I tūkst. pirmojoje pusėje galėjo būti laidojami 490 m į vakarus, jau Julijanavos kaime, esančiame pilkapyne. Ateityje, ištyrus Parupės geležies amžiaus gyvenvietės teritoriją ir Julijanavos pilkapių buvusią vietą, bus galima nustatyti šių dviejų archeologinių objektų tarpusavio ryšį.

Nuorodos

- ¹ Timukas E., Girininkas A. Pirmieji poledynmečio gyventojai prie Nemunėlio, *Prie Nemunėlio*, 2018, 1(40), p. 3–7; Girininkas A. Archeologiniai tyrinėjimai Nemunėlio Radviliškyje tęsiasi, *Šiaurės rytai*, 2017 sausio 7; Girininkas A., Rimkus T., Slah G., Daugnora L. Liungbiu tipo dirbiniai Lietuvoje, *Istorija*, 2017, Nr. 1, p. 4–23; Girininkas A., Rimkus T., Slah G., Daugnora L., Stančikaitė M., Zabiela G. „Lithuania's Lyngby type articles in the context of Nordic Europe Stone Age: Multidisciplinary Study“, *Archeologija un etnografija*, t. XXIX, 2016, p. 13–30; Girininkas A., Kazakevičius V., Zabiela G. Biržų rajono 1989 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos ataskaita, *Lietuvos istorijos instituto rankraštynas*, 1, b. 1602, Biržai, 1989, p. 13 ir kt.
- ² Duderis K. Spėjamas Parupės kapinynas, *Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 2017 metais*, Vilnius, 2017, p. 156–158.
- ³ Dumpe B. „Trauki“, Latvijas archeologijas rokasgrāmata. Rīga, 2021, p. 493–514; Vengalis R. Grublėtoji

keramika Rytų Lietuvoje, *Lietuvos archeologija*, t. 32. Vilnius, 2007, p. 105–132.

⁴ Girininkas A. *Ankstyvasis metalų laikotarpis. Lietuvos archeologija, II t.* – Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2013, p. 213; Vaskas A. „Apstestās keramikas izplatība Latvijā“, *Archeologija un etnografija*, t. 18. Rīga. 1996, p. 147–154.

⁵ Vaskas A. Apstestās keramikas izplatība Latvijā, *Archeologija un etnografija*, t. 18. Rīga, 1996, p. 147–154.

⁶ Simniškytė A. *Geležies amžius Sėloje*. – Vilnius: Diemedžio leidykla, 2013, p. 97–99.

⁷ Vaskas A. *Brikūlu nocietinātā apmetne. Lubāna zemiene vēlajā bronzas un dzelzs laikmetā (1000. g. pr. Kr. – 1000. g. pēc Kr.)*. – Rīga: Preses Nams, 1994; Васкс А. В. *Керамика эпохи поздней бронзы и раннего железа Латвии*. – Пига: Зинātne, 1991, p. 91–118.

⁸ Simniškytė A. *Geležies amžius Sėloje*, p. 244; Михельбертас М. Погребальный обряд селов по данным исследований курганных

могильников Северо-восточной Литвы, *Pētījumi Sēlu senatnē. Latvian nacionālā vēstures muzeja raksti*, 11. Rīga, 2006, p. 49.

⁹ Šnore E. *Agrā dzelzs laikmeta uzkalniņi Latvijas austrumu daļā*. – Rīga: Zinātne, 1993, p. 81–82.

¹⁰ Казакевичюс В. *Оружие балтских племен II–VII веков на территории Литвы*. – Вильнюс: Mokslas, 1988, p. 36–41.

¹¹ Salatkienė B. K. *Geležies metalurgija Lietuvoje*. – Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2009, p. 54; Vaškevičiūtė I. *Žiemgaliai V–XII amžiuje*. – Vilnius: Vilniaus pedagoginio universiteto leidykla, 2004, p. 22, 29.

¹² Simniškytė A. *Geležies amžius Sėloje*. – Vilnius: Diemedžio leidykla, 2013, p. 222–224;

¹³ Paaver K., Kulikauskas P. „Znalezyska kości zwierzęcych z gradzisk i osad z okresu wczesnożelaznego i rzymskiego na Litwie“, *Acta Baltico-Slavica*, t. 2. Białystok, 1965, p. 261–279.

M. Römeris Hagos tribunole: Panevėžio–Saldutiškio byla (1938–1939 m.)

Prof. dr. IEVA DEVIATNIKOVAITĖ

Mykolo Romerio universiteto Teisės mokyklos Viešosios teisės institutas

Bylos kilmė

M. Römeriui nacionalinio teisėjo vaidmenį Nuolatiniaame Tarptautinio Teisingumo Teisme teko atlikti du kartus. Pirmą kartą 1932 m. Klaipėdos krašto statuto aiškinimo byloje. Antrą kartą – 1938–1939 m. nagrinėjant geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis bylą. Pirmojoje byloje Lietuva buvo prieš Britų imperiją, Italiją, Prancūziją ir Japoniją, o Panevėžio–Saldutiškio byloje Lietuva stėjo prieš Estiją. Taigi pirmiausia apie Panevėžio–Saldutiškio bylos kilmę, kuri siekė dar carinės Rusijos laikus:

Prof. Ieva Deviatnikovaitė

- 1892 m. Sankt Peterburge įsteigta įmonė „Pirmoji Rusijos šalutinių geležinkelių bendrovė“;
- 1897 m. bendrovė nutiesė siaurojo geležinkelio liniją tarp Švenčionių ir Panevėžio stočių;
- 1917 m., po Spalio revoliucijos, bendrovė perduota sovietinei Rusijos vyriausybei;
- 1918 m. ji nacionalizuota ir paskelbta sovietinės Rusijos nuosavybe;
- 1919 m. Lietuvos vyriausybė perėmė geležinkelio linijos Panevėžys–Švenčionys kontrolę Lietuvos valstybės teritorijoje;
- 1920 m. sudaryta Tartu sutartis tarp Estijos ir sovietinės Rusijos, kurioje pažymėta, kad visas tur-

tas tampa Estijos nuosavybe, tačiau akcijos suteikia Estijai teises tik Estijos teritorijoje esančioms akcinėms bendrovėms;

- Tais pačiais metais sudaryta taikos sutartis tarp Lietuvos ir sovietinės Rusijos, pagal kurią Lietuvos valstybei perėjo visas Rusijos turtas, esantis Lietuvos teritorijoje;
- 1923 m. bendrovė reorganizuota į Estijos bendrovę su analogišku pavadinimu tik estų kalba *Esimene Juurdeveo Raudtede Selts Venemaal*. Bendrovė įregistruota Estijoje;
- 1924 m. estų bendrovės visuotinis susirinkimas suteikė bendrovės valdybai įgaliojimus parduoti

Lietuvoje, Latvijoje ir Lenkijoje esančias geležinkelio linijas;

- Bendrovė ne kartą kreipėsi į Lietuvą, tačiau jokio atsakymo negavo. 1931 m. bendrovė pateikė memorandumą Lietuvos vyriausybei, kuriame reikalavo teisingai atlyginti už Panevėžio–Saldutiškio geležinkelio liniją. Tokių prašymų buvo ir daugiau;
- 1933 m. Lietuvos vyriausybė kreipėsi į Valstybės Tarybą¹ prašydama išaiškinti, ar bendrovė turėjo pagrindą pateikti Lietuvai civilinį ieškinį dėl siaurojo geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis. Kitaip tariant, Valstybės Taryba turėjo atsakyti, ar Estijos bendrovė buvo teisėta carinėje Rusijoje įsteigtos bendrovės teisių perėmėja. Valstybės Taryba išaiškino, kad bendrovė Rusijoje buvo likviduota, o jos turtas nacionalizuotas. Taip pat pažymėjo, kad buvusios bendrovės akcininkai, vadovaudamiesi Estijos teisės aktais, įsteigė naują bendrovę ir suteikė jai senosios pavadinimą, tačiau nesilaikė pirminės bendrovės įstatų. Pagal Valstybės Tarybą 1918 m. sovietinėje Rusijoje įvykdyta nacionalizacija nebuvo susijusi su Lietuvoje esančiu bendrovės turtu. Tai reiškė, kad

- Lietuvos valstybei perėjo teisė be atlyginimo perimti geležinkelį, naudotis pašto, telefono, telegrafo paslaugomis ir pan., o teisė eksploatuoti geležinkelį vykdoma remiantis Lietuvos civilinės teisės normomis. Taigi Valstybės Taryba padarė išvadą, kad Estijoje įsteigta bendrovė nėra carinėje Rusijoje veikusi bendrovė, todėl ji neturėjo teisinio pagrindo Lietuvai pateikti ieškinį;
- 1933 m. Estijos bendrovė pateikė dar kelis prašymus. Į juos buvo atsakyta, kad Lietuva netenkins reikalavimo;
 - Estija nesikreipė į Lietuvos teismus, o 1937 m. tvirtino, kad buvo pažeista 1934 m. sudaryta prekybos konvencija tarp Lietuvos ir Estijos, be to, kėlė abejones dėl Lietuvos teismų jurisdikcijos, kadangi Lietuvoje tuo metu neveikė administracinis teismas. O šio ginčo teisinė prigimtis, pasak estų, buvo ne civilinė, o administracinė;
 - Lietuvos vyriausybė atsisakė nagrinėti Estijos reikalavimą. Estijos vyriausybė pranešė Lietuvai, kad bylos nagrinėjimą ketina perduoti Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teismui Hagoje;
 - Taigi 1937 m. lapkričio 2 d. Estijos vyriausybė Teisingumo Teisme iškėlė bylą Lietuvos vyriausybei. Estija prašė Teisingumo Teismo nustatyti, kad Lietuva neteisėtai atsisakė pripažinti Estijos bendrovės teisės ir atlyginti už neteisėtą geležinkelio linijos perėmimą bei eksploatavimą;
 - 1938 m. kovo 15 d. Lietuva, atsakydama į Estijos vyriausybės memorandumą, pareiškė Teisingumo Teismui du prieštaravimus. Vienas buvo susijęs su tuo, kad *Estija nesilaikė bendrosios tarptautinės teisės normos, nusta-*

tančios, kad ginčas turi turėti ryšį su valstybe pareiškėja ne tik ieškinio pateikimo metu, bet ir žalos padarymo metu. Antras prieštaravimas susijęs su tuo, kad Estija *nesilaikė bendrosios tarptautinės teisės nuostatos, nustatančios, kad pirmą būtiną pasinaudoti visomis valstybės vidaus teisės suteiktomis priemonėmis, t. y. kreiptis į Lietuvos teismus;*

- Lietuvai pareiškus prieštaravimus, bylos nagrinėjimas sustabdytas;
- Estijos vyriausybė turėjo pateikti savo komentarus dėl Lietuvos prieštaravimų.

Sprendimas dėl Lietuvos prieštaravimų

Kilus ginčui, M. Römeris iš užsienio reikalų ministro S. Lozoraičio gavo oficialų pasiūlymą būti teisėju *ad hoc* arba nacionaliniu teisėju Panevėžio–Saldutiškio byloje Nuolatiniam Tarptautinio Teisingumo Teisme Hagoje.

Pirmiausia Teisingumo Teismas sprendė, ar tuos du Lietuvos pateiktus prieštaravimus reikėtų išnagrinėti čia ir dabar, ar juos nagrinėti nagrinėjant bylą iš esmės. Teisėjai dvylikos balsų persvara buvo už tai, kad Lietuvos prieštaravimai būtų prijungti prie bylos nagrinėjimo. Trys teisėjai balsavo prieš, tarp jų ir M. Römeris. Jis prisipažino, kad balsavo prieš prieštaravimų įtraukimą į bylos nagrinėjimą tik todėl, kad buvo nacionalinis teisėjas. Tačiau teisininkas pastebėjo, jog dar ir geriau, kad prieštaravimai bus prijungti prie bylos nagrinėjimo, nes nusprendus juos nedelsiant nagrinėti, jie galėjo apskritai būti atmesti. Juk teisėjai nebuvo susipažinę su visais teisiniais argumentais ir faktais. Pačiam M. Römeriui kilo didelės abejonės dėl to, ar Estijos bendrovė buvo ta pati, kuri buvo įsteigta carinėje Rusijoje ir turėjo licenciją siaurajam geležinkeliui. Jam

atrodė, kad nė vienas teisėjas nežiūri į šį klausimą rimtai. O būtent kaip tik šį tapatybės ar nacionalinio bendrovės priklausomybės, ryšio klausimą M. Römeris laikė esminiu: jeigu tai ta pati bendrovė, tai Lietuva turi atlyginti, jei ne – atlyginimo taisyklė negalioja.

Vienas iškiliausių Teisingumo Teismo teisėjų D. Anzilotti didelę reikšmę teikė antrajam Lietuvos prieštaravimui, kad Estijos bendrovė, prieš kreipdamasi į tarptautinį teismą, nesikreipė į Lietuvos teismus. Jis darė prielaidą, kad tol, kol ši nacionalinė teismų sistema nėra išnaudota, negali būti nė kalbos apie Lietuvos padarytą tarptautinį pažeidimą, suteikiantį Estijai teisę kreiptis į Teisingumo Teismą, nebent būtų nustatyta, kad Estijos bendrovės reikalavimai nėra teisingi Lietuvos teismams.

1938 m. birželio 30 d. priėmus potvarkį Lietuvos vyriausybės prieštaravimus prijungti prie bylos, M. Römeris grįžo į Lietuvą. Čia reikėjo pasiruošti kontrmemorandumams, replikoms ir duplikoms pateikti. Teisininkas Lietuvoje planavo susitikti su pareigūnais, kurie prisidėjo prie proceso byloje prieš Estiją. M. Römeris siūlė viską gerai apgalvoti, pasverti – „juk kalbama ne apie kažkieno ambicijas, o Lietuvos gynybą“.

Užkulisiai priimant sprendimą

1939 m. sausio 16 d. M. Römeris ir vėl Hagoje. Vykstant Nuolatinio Tarptautinio Teisingumo Teismo teisėjų svarstymams, įvyko kai kas neįprasto. Netikėtai pačiam M. Römeriui viešbutyje po pusryčių į jį kreipėsi belgų teisėjas. Tai, kad nuolatinis Teisingumo Teismo teisėjas kreipėsi į teisėją *ad hoc*, buvo neįprasta, ypač pačioje bylos nagrinėjimo pradžioje. Belgas atkreipė dėmesį į tai, kad kai tik so-

vietai turėdavo galimybę pasisakyti daugelyje užsienio bylų dėl buvusių Rusijos juridinių asmenų, jie deklaravo, kad sovietų įstatymais ne tik nacionalizuojamas asmenų turtas, bet ir likviduojamas juridinio asmens statusas. O tai prieštaravo estų tezėms. Belgas pastebėjo, kad Teismui būtų sunku aiškinti sovietinę teisę priešingai, nei tai daro patys sovietai. Pabrėžė ir tai, kad Teismui būtų sunku logiškai užbaigti bylą pagal estų reikalavimus, nes taip būtų paneigta sovietų liaudies teisės autonomija. Tokie belgų teisėjo pamąstymai Panevėžio–Saldutiškio bylos atveju buvo naudingi Lietuvos pozicijai. Dar neseniai abejojęs dėl galimybės, kad Teisingumo Teismas palaikys Lietuvos poziciją, po pokalbio su belgų teisėju M. Römeris pasijuto optimistiščiau.

Visai netrukus belgų teisėjas vėl pakalbino Lietuvos teisėją. Iš belgo žodžių paaiškėjo, kad planuojama atmesti Estijos skundą. M. Römeriui buvo įdomu, ar belgas išreiškė savo, ar daugumos teisėjų nuomonę. Jam atrodė, kad daugumos. Be to, jo pastebėjimu, tarp teisėjų vyko bendravimas bylos klausimais, kuris buvo slepiamas nuo nacionalinių teisėjų. Lietuvos teisininko liudijimu, tokių dalykų nebuvo 1932 m. Teisingumo Teismui nagrinėjant Klaipėdos krašto statuto aiškinimo bylą.

M. Römeris pastebėjo, kad Teisingumo Teismo posėdžių metu paaiškėjo logikos linija, t. y. Teismui negalima buvo leisti daryti kategoriškų ir ryžtingų pareiškimų dėl pačios bylos esmės, susijusios su sovietinės nacionalizacijos dekretais ir apskritai su Rusijos revoliucija, kurią Teismas apskritai norėjo nutylėti.

Galutiniame sprendime Teisingumo Teismas nepriėmė pirmojo Lietuvos prieštaravimo, o antras prieštaravimas buvo priimtas kaip pagrįstas. Tokį sprendimą ir jo argu-

mentaciją M. Römeris vertino dvi-prasmiškai: pirma, toks sprendimas prieštaravo 1938 m. birželio 30 d. Teismo potvarkiui, kuriuo buvo nuspręsta prijungti prieštaravimus prie bylos esmės. O juk bylos esmė taip ir liko neišnagrinėta: neatsakyta, ar Estijos bendrovė buvo teisių perėmėja, ar ne, ar konkrečiu atveju nacionalinis priklausomybės ryšys tarp asmenų ir valstybės suteikia valstybei teisę vykdyti diplomatinę gynybą ir pan. Tačiau kartu dėl pirmo prieštaravimo Teismas pabrėžė ir sovietų teiginius, jog nacionalizacija nutraukė bendrovės egzistavimą. Dėl antro prieštaravimo nuspręsta, kad Estijos bendrovė turėjo pirmiausia kreiptis į Lietuvos teismus ir tik tada į tarptautinį teismą. Lietuvos teisininkui tai kėlė nuostabą: kokia prasmė kreiptis į Lietuvos teismus, jeigu remiantis pirmo prieštaravimo argumentacija greičiausiai Teismas nepalaikys Estijos ir ši patirs bereikalingas išlaidas.

Taigi Teisingumo Teismo sprendimas buvo grįstas ne tik teisiniais argumentais, bet ir politiniais nusi-tekimais, nenoru gilintis į sovietinę teisę, tvirtinant esą Teismui būtų sunku aiškinti sovietinę teisę priešingai, nei tai daro patys sovietai. Teismas nenorėjo savo sprendime nors kiek liesti klausimą dėl Estijos bendrovės tapatybės, nes Teismas vengė sovietinės nacionalizacijos ir Rusijos revoliucijos klausimų. Šiuo atveju tai buvo naudinga Lietuvai ir nenaudinga Estijai. Bet tai neturėjo nieko bendra su teise. Tai įrodo nacionalinių teisėjų pokalbiai su belgų teisėju, taip pat ir noru, kad šis reikalas liktų visam laikui sustabdytas.

Nepaisant šių dalykų, geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byla (*The Panevėžys–Saldutiskis Railway case*) yra žinoma visame pasaulyje, nes kaip tik šioje byloje buvo suformuotas diplomatinės gynybos principas,

pagal kurį, norint imtis diplomatinės gynybos veiksmų, nacionalinis ryšys su nukentėjusiuoju būtinas žalos atsiradimo metu. Taip pat tarptautinės teisės jurisprudencijos vystymuisi svarbi ir Teisingumo Teismo nuostata dėl vidaus gynybos priemonių išnaudojimo, t. y. pirmiausia kreipimosi į nacionalinius teismus.

Grįžęs į Lietuvą, M. Römeris dalyvavo įvairiuose susitikimuose, kuriuose pasakojo apie bylos nagrinėjimą. Jam teko kalbėti konfidencialiame teisininkų ir Užsienio reikalų ministerijos atstovų susirinkime, kuriame jis pristatė bylą ir komentavo sprendimą. Teko kalbėti ir Ministrų Tarybos posėdyje. Skaitytos paskaitos ir Kauno „Rotary“ klube, ir Teisininkų draugijoje. Teko pasakoti ir studentams, kurie paskaitose pasitiko savo profesorius, ką tik grįžusius iš Hagos, plovimais. Studentai patys prašydavo teisėją *ad hoc* papasakoti apie bylos nagrinėjimą Hagoje. Kadangi studentams negalėjo atskleisti visų teisminių paslapčių, tai apsiribodavo pasakojimais apie patį Teisingumo Teismą, jo struktūrą, teisėjus, bylų nagrinėjimo tvarką, Lietuvos prieštaravimus.

Pasakojimas paremtas M. Römerio dienoraščiais, saugomais Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskijų bibliotekos ir Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuose. Detaliau apie bylą galima perskaityti autorės straipsnyje „Geležinkelio Panevėžys–Saldutiškis byla M. Römerio dienoraščiuose“, išleistame teisės mokslo darbų žurnale *Jurisprudencija* 29 (2), 2022.

Nuoroda

¹ 1928 m. Lietuvos Valstybės Konstitucijoje numatyta Lietuvos institucija, konsultuojanti Lietuvos vykdomąją valdžią. – *Aut. past.*

Irena Aleksiejienė: gyvenimas yra nuostabus

ONA VIGĖLYTĖ

Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklos mokytoja

XX a. antrosios pusės Rokiškio krašto šokio istoriją kūrė platus choreografų ratas. Vieni jų čia pritapo ilgesniam laikui, kiti tik pasižvalgė ir iškeliavo atgal į savo kraštus palikę pradėtus darbus. O šokiai Lietuvoje sparčiai populiarėjo dėl tuo metu atsiradusių šiam laikotarpiui būdingų naujų technologijų kaip patefonas, magnetofonas, radijas ir televizija. Tad šis užsiėmimas užbūrė daugelį. Viena jų – ypatingo talento moteris,

susirgo šokių manija ir tam paskyrė visą savo gyvenimą. Gal ji ir neuveikė įspūdingų choreografinių darbų, bet jos veikla paliko gilius pėdas Rokiškio krašto šokio kely. Tiesa, be mylimo šokio, ji buvo ir viso Rokiškio krašto kultūrinio gyvenimo kūrėja.

Irena Mikalkėnaitė-Aleksiejienė (1941 04 20–2023 03 05) – viena iš ilgamečių kultūros darbuotojų. 1966–1978 ir 1986–1987 m. ji

dirbo Rokiškio kultūros namų direktore, 1987–1993 m. Rokiškio kultūros namų direktorės pavaduotoja, 1993–1995 m. meno vadove, 1996–1998 m. administratore, 1967–2005 m. etnografinio ansamblio „Saulalė“ šokių vadove ir įkūrėja. 1983–1990 m. Irena buvo Juodupės vilnionių audinių fabriko „Nemunas“ pagyvenusių žmonių ir merginų šokių kolektyvų vadovė, Rokiškio rajono šokių kolektyvų

Juodupės „Nemuno“ fabriko šokių kolektyvas (vadovė Irena Aleksiejienė), 1984 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Kultūros darbuotojai Rokiškio dvare, 1967 m. Antroje eilėje antra iš dešinės – Irena Aleksiejienė.
Nuotr. iš asm. Alvyros Purtulytės- Krasauskienės archyvo

vadovų mentorė. Dabar visa tai jau istorija, turėjusi gražų kūrybinį kelią ir likusi tik prisiminimuose, kuriais dalijasi buvusieji šalia.

Viena jų – ilgiausią kūrybinio kelio periodą buvusi šalia Irenos – Alvyra Purtulytė-Krasauskienė (1945 01 20). 2012 m., po 46 metų, atsisveikino su darbu kultūros srityje, bet kolegiali draugystė su ilgametėmis partnerėmis tęsėsi toliau. Taigi tą dieną Alvyra gavo dovanų 11 orchidėjų, kurios dar ir šiandien puikuoja jos namuose. Vieno susitikimo su buvusioms kolegėms ir draugėms metu pasiūlė tolesnę bendrystę įteisinti oficialiu pavadinimu „Orchidėjų klubas“. Tai ypatingų moterų draugystės vaisius: jos Rokiškio krašto kultūrinio gyvenimo moterys, jos gražios, darbščios, kūrybingos, jos savo šeimų sielos, išauginusios vaikus ir anūkus, o jų gyvenimai susiliejo ir tapo lyg vienas. Šį klubą vienija šokis, teatras, dailė, muzika arba Irena, Stefanija, Alvyra, Regina, Virginija, Onutė ir

dar keletas. „Orchidėjų klubas“ – tarsi naujoji šių moterų darbo vieta, neįpareigojanti, be darbo sutarties, o tik nostalgija praeičiai ir džiaugsmas šiandiena. Prieš metus, ankstyvą pavasarį, šokio neliko, Irenos kaden-cija „Orchidėjų klube“ baigėsi ir ji

iškeliavo į kitą amžinybės šalį, kaip ji mėgdavo gražiai vadinti savo šokė-jus, „pas Angelus arba Angelėlius“.

Prisiminimais apie Ireną pasidalijo Alvyra, todėl pirmiausia apie pačią Alvyrą, kuri Rokiškio kultūriniame gyvenime sukosi

Etnografinis ansamblis „Saulala“, 1986 m. Greta kolektyvo narių stovi jo vadovė Irena Aleksiejienė. Nuotr. iš asm. Laimos Bieliūnienės albumo

Irena Aleksiejienė: gyvenimas yra nuostabus

ONA VIGĖLYTĖ

Rokiškio Rudolfo Lymano muzikos mokyklos mokytoja

XX a. antrosios pusės Rokiškio krašto šokio istoriją kūrė platus choreografų ratas. Vieni jų čia pritapo ilgesniam laikui, kiti tik pasižvalgė ir iškeliavo atgal į savo kraštus palikę pradėtus darbus. O šokiai Lietuvoje sparčiai populiarėjo dėl tuo metu atsiradusių šiam laikotarpiui būdingų naujų technologijų kaip patefonas, magnetofonas, radijas ir televizija. Tad šis užsiėmimas užbūrė daugelį. Viena jų – ypatingo talento moteris,

susirgo šokių manija ir tam paskyrė visą savo gyvenimą. Gal ji ir ne-nuveikė įspūdingų choreografinių darbų, bet jos veikla paliko gilius pėdas Rokiškio krašto šokio kely. Tiesa, be mylimo šokio, ji buvo ir viso Rokiškio krašto kultūrinio gyvenimo kūrėja.

Irena Mikalkėnaitė-Aleksiejienė (1941 04 20–2023 03 05) – viena iš ilgamečių kultūros darbuotojų. 1966–1978 ir 1986–1987 m. ji

dirbo Rokiškio kultūros namų direktore, 1987–1993 m. Rokiškio kultūros namų direktorės pavaduotoja, 1993–1995 m. meno vadove, 1996–1998 m. administratore, 1967–2005 m. etnografinio ansamblio „Saulala“ šokių vadove ir įkūrėja. 1983–1990 m. Irena buvo Juodupės vilnionių audinių fabriko „Nemunas“ pagyvenusių žmonių ir merginų šokių kolektyvų vadovė, Rokiškio rajono šokių kolektyvų

Juodupės „Nemuno“ fabriko šokių kolektyvas (vadovė Irena Aleksiejienė), 1984 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Kultūros darbuotojai Rokiškio dvare, 1967 m. Antroje eilėje antra iš dešinės – Irena Aleksiejienė. Nuotr. iš asm. Alvyros Purtyulytės- Krasauskienės archyvo

vadovų mentorė. Dabar visa tai jau istorija, turėjusi gražų kūrybinį kelią ir likusi tik prisiminimuose, kuriais dalijasi buvusieji šalia.

Viena jų – ilgiausią kūrybinio kelio periodą buvusi šalia Irenos – Alvyra Purtyulytė-Krasauskienė (1945 01 20). 2012 m., po 46 metų, atsisveikino su darbu kultūros srityje, bet kolegiali draugystė su ilgametėmis partnerėmis tęsėsi toliau. Taigi tą dieną Alvyra gavo dovanų 11 orchidėjų, kurios dar ir šiandien puikuoja jos namuose. Vieno susitikimo su buvusioms kolegėmis ir draugėmis metu pasiūlė tolesnę bendrystę įteisinti oficialiu pavadinimu „Orchidėjų klubas“. Tai ypatingų moterų draugystės vaisius: jos Rokiškio krašto kultūrinio gyvenimo moterys, jos gražios, darbščios, kūrybingos, jos savo šeimų sielos, išauginusios vaikus ir anūkus, o jų gyvenimai susiliejo ir tapo lyg vienas. Šį klubą vienija šokis, teatras, dailė, muzika arba Irena, Stefanija, Alvyra, Regina, Virginija, Onutė ir

dar keletas. „Orchidėjų klubas“ – tarsi naujoji šių moterų darbo vieta, neįpareigojanti, be darbo sutarties, o tik nostalgija praeičiai ir džiaugsmas šiandiena. Prieš metus, ankstyvą pavasarį, šokio neliko, Irenos kadenčija „Orchidėjų klube“ baigėsi ir ji

iškeliavo į kitą amžinybės šalį, kaip ji mėgdavo gražiai vadinti savo šokėjus, „pas Angelus arba Angelėlius“.

Prisiminimais apie Ireną pasidalijo Alvyra, todėl pirmiausia apie pačią Alvyrą, kuri Rokiškio kultūriniame gyvenime sukosi

Etnografinis ansamblis „Saulala“, 1986 m. Greta kolektyvo narių stovi jo vadovė Irena Aleksiejienė. Nuotr. iš asm. Laimos Bieliūnienės albumo

Merginų tautinių šokių kolektyvas (vadovė Irena Aleksiejienė) lengvosios pramonės šventėje Juodupėje, 1984 m. Nuotr. iš asm. Onos Vigelytės albumo

1966–2012 metais. Alvyra – žiobiškietė, kur dabar senelių krašte kultūros srityje darbuojasi jos dukra Aušra. Kaip pasakoja Alvyra, baigusi Žiobiškyje 8 klases, pasirinko muzikos kelią. Tuometėje Rokiškio muzikos mokykloje 1961 m. buvo organizuoti vienerių metų chorvedžių kursai, kuriuose buvo mokoma ne tik muzikos, bet ir šokio, teatro meno. Šokio meno, kaip pamena Alvyra, mokė choreografė S. Kuzmienė, teatro – V. Vajega. Po kursų ji baigė Panevėžio muzikos technikumą ir 1966 m. liepą atvyko į Rokiškį. Kurį laiką dirbo viena. 1966 m. gruodžio 1 d. direktore tapo Irena Aleksiejienė. Nuo tada susipynė Irenos ir Alvyros kūrybiniai keliai. Alvyra puikiai žino Irenos gyvenimo istoriją, juk pradžioje net gyveno tame pačiame bendrabutyje, gretimuose kambariuose.

Irena – rokiškietė, nuo Laibgalių, gimusi Didėjos kaime, iš gražios keturių vaikų (du broliai ir dvi sesės) šeimos, iš jų vyriausia Irena. Tiesa, aktyvi ir energinga moteris pradžioje išbandė paprastesnius darbus, nors gyvenimo planai buvo kitokie. Jaunystėje Irena: krepšininkė, tinklininkė ir, žinoma, visur vadovė, planavo studijuoti tuometiniame

Rimantas Aleksiejus, 2003 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

Kauno kultūros institute, tačiau viskas baigėsi trauma, kuomet šoko iš važiuojančio sunkvežimio ir išsinarino petį. Apie tai ji pasakojo pati (*Gimtas Rokiškis*, 2001, gegužės 3). Tad pasikeitus planams, pradėjo dirbti Sėlynės tarybiniame ūkyje sekretore. Vėliau aktyvią jauną moterį pastebėjo, ir taip Irena atkeliavo į kultūros pasaulį. 1963–1966 m. Panemunėlio kultūros namų direktorė. Čia subūrė pagyvenusią žmonių šokių kolektyvą. Kaip rašė Irena, „kažkaip pradžioje nedrįsome vyres-

nių žmonių kviesti. Atrodė, jie mūsų nesupras. Bet išėjo, kad jie patys pasisiūlė“ (*Spalio vėliava*, 1965, kovo 30). Irenos vadovaujamas kolektyvas rajoninėje apžiūroje laimėjo pirmąją, Kupiškyje – trečiąją vietą 1965 m. respublikinėje dainų šventėje šokėjai smagiai trypė „Jubiliejinį kadrilį“. Be šokėjų, Panemunėlyje labai aktyviai veikė dramos ir kiti kolektyvai.

Irena nuo pat jaunystės mėgo šokį, juo žavėjosi, šokis jai buvo tarsi gyvenimas, bet profesionalia šokio specialiste netapo, ji savamokslė. Išsilavinimas: baigė tuometinę Ragių septynmetę ir Rokiškio Edvardo Tičkaus vidurinę mokyklą. Vėliau

Irena Aleksiejienė, 2005 m. Nuotr. iš asm. Alvyros Purtulytės-Krasauskienės archyvo

Panevėžio kolegijos Rokiškio filiale studijavo kultūros vadybą ir gavo diplomą. Šokio dėka ji atkeliavo į Rokiškio kultūros namus. Apie šį laikotarpį Irena kalbėjo: „Labai nenorėjau palikti Panemunėlį, nes abejočiau, ar sugebėsiu vadovauti rajono kultūriniam gyvenimui. Pradėjau dirbti ir abejonėms laiko neliko...“ (*Gimtas Rokiškis*, 1997, vasario 1). 2016 m. muziejininkei Giedrei Spundzevičienei Irena pasakojo, kad 1966–1979 m. buvo rajoninių kultūros namų, veikusių

„Orchidėjų klubas“, 2020 m. Sėdi iš kairės: Irena Aleksiejienė, Ona Juškevičienė; stovi iš kairės: Stefanija Butkytė, Alvyra Purtulytė- Krasauskienė. Nuotr. iš asm. Alvyros Purtulytės- Krasauskienės archyvo

dvaro rūmuose, direktore, ji taip pat – Rokiškio liaudies teatro aktorė, etnografinio ansamblio, pasivadinusio „Saulala“, kartu su A. Krasauskiene įkūrėja (pradžią 1966 m.), nuo 1967 m. šokių grupės vadovė. Laikotarpiu, kuomet Irena direktoriavo, šokis Rokiškyje turėjo ypatingą vietą, šoko daug ir nebūtinai kolektyve. Prie dvaro veikė šokių aikštelė, kurioje savaitgaliais vyko šokiai, grojo gyva muzika. Savo būsimąjį vyrą ji ir sutiko šokiuose. Kaip pati sakė (aukštas, su dviem auksiniais dantimis), nusprendžiau – bus mano. Žinoma, taip ir atsitiko.

Šokis su Irena visada gyveno kartu, nesvarbu, kad ji išmainydavo pagrindinį darbą į nekultūrinį: dirbo kraštotyros draugijoje, respublikinėje Rokiškio psichiatrijos ligoninėje. Irenai tiko ir patiko visi, net ir, kaip sakoma, „juodi“ darbai. Taip pat įvairūs renginiai, rajoninės dainų šventės, lengvosios pramonės dienos Juodupėje, mašinų gamintojų diena Rokiškio ŽŪMG ir kt. Scena, šokis, teatras, saviveikla buvo Irenos gyvenimo būdas ir liko ji tam ištikima iki

pat savo darbinės veiklos pabaigos 2005 metais.

Irena – nepaprastai energingas ir žavus žmogus, jos buvo pilna visur. Niekada negailėjo komplimentų kolegoms, saviveiklininkams: mano angelai, kokie gražūs, puiki apranga... Visada tik teigiamos emocijos, nors patyrė daug asmeninių išgyvenimų: anksti mirė vyras, žuvo dukra. Irenos vyras Rimantas – puikus savamokslis muzikantas, armonikierius. Irenai direktoriaujant kultūros namuose, jis grojo estradiniame ansamblyje, bet pagrindinė Rimanto darbovietė – Rokiškio mašinų gamykla. Kartu jie išaugino du vaikus: Valdą ir Eglę. Irena nepaprastai valinga, ištverminga, reikli, smalsi, bendraujanti, atidi, padedanti, empatiška. Jai visada pavykdavo įgyvendinti sumanymus, realizuoti bet kokias idėjas, tiesiog nebuvo nieko neįmanomo. O kokie puikūs buvo jos nerti mezginiai ir kaip ji stilingai, originaliai rengdavosi savo kurtais drabužiais. Mėgstamos spalvos – balta ir lino. Labai mėgo gintaro papuošalus. Irena nuo jaunystės vairavo mašiną, tad visada paveždavo kolegas, padėdavo transporto reikalais.

Patys mieliausi gyvenimo metai, tiesa, jau vyresniame amžiuje, bėgo sodyboje Rokiškio rajone, Vingėrynės kaime, kur mėgdavo lankytis buvę kolegos. Irenos šeimai, draugams labai patiko pirties malonumai. Pirties privalumus, kaip yra sakiusi pati Irena, atrado po kelionės į Austriją, kuomet labai ištino kojos. Irena nuo jaunystės mėgo keliones. Vyras Rimantas, be muzikos, turėjo dar vieną hobį – žvejybą, kuria labai mėgavosi ir visus lepino žuvimi. Tačiau paskutiniai metai daug ką pakeitė, ir Irena persikėlė gyventi pas sūnų Valdą į Vilnių, bet visada rasdavo jėgų lankytis draugių arba „Orchidėjų klubo“ susitikimuose, Rokiškio kultūrinio gyvenimo renginiuose.

Irena Aleksiejienė savo sodyboje, 2020 m. Nuotr. iš asm. Alvyros Purtulytės- Krasauskienės archyvo

Irena yra pasakiusi: „Gyvenimas – nuostabus...“ O šis gyvenimas – tai tūkstančiai koncertų su kolektyvais, tūkstančiai valandų scenoje.

Irena mirė Vilniuje 2023 m. kovo 5 d., palaidota Rokiškyje, šalia savo šeimos.

Dėkoju visiems, pasidalijusiems prisiminimais apie ir mano buvusią kolegę Ireną. Gyvenimas – kaip polka su ragučiais. Smagiai pašokai ir iškeliavai...

Šokių manija daugelis serga ir dabar. Kodėl? Nes tai ypatingas užsiėmimas. Jis įtraukia kūną ir protą, sielą ir jausmus. Jis gali būti visuomeniškas, atviras, o kartu ir asmeniškasis bei intymus. Jame justa tradicijos, tam tikros taisyklės ir apibrėžtumas, bet, iš kitos pusės, šokyje visada atsiranda vietos spontaniškumui, kūrybai, individualumui.

Kaip mus keičia teatras, arba 40 metų „Vaidiname žemdirbiams“ Rokiškyje

AUDRONĖ VAINAUSKAITĖ

Rokiškio kultūros centro kultūrinės veiklos ir komunikacijos organizatorė

Originali, XX a. 9-ajame dešimtmetyje daug kam utopinė atrodžiusi idėja – pakviesti į provinciją profesionalius teatro kolektyvus – tapo kūnu: 1985 m. kovo 1–15 dienomis įvyko pirmasis profesionalių teatrų festivalis „Vaidiname žemdirbiams“.

Pirmajame festivalyje parodyti 33 spektakliai. Pirmuosius 6-erius metus spektakliai buvo rodomi ir rajono kultūros įstaigose, o nuo 1991 m. – tik Rokiškio kultūros centre.

Lietuvos profesionalių teatrų festivalis „Vaidiname žemdirbiams“ savo ilgamažišku ir unikalumu tapo Lietuvos kultūrinio gyvenimo reiškiniu, sujungiančiu daugybę teatro mylėtojų bei dešimtis Lietuvos profesionalių teatrų su geriausiais režisieriais, aktoriais, scenografais, šviesos ir garso kūrėjais.

Tai vienintelis teatrų festivalis Lietuvoje be pertraukų gyvuojantis keturis dešimtmečius, išlaikęs prizų ir premijų teikimo bei teatrų rėmimo tradicijas. Kasmet naujausius Lietuvos profesionalių teatrų spektaklius pamato apie 6000 žiūrovų ne tik iš Rokiškio miesto ir rajono, bet ir iš Aukštaitijos regiono, o šiais, jubiliejiniais, festivalio metais sulaukėme žiūrovų iš Vilniaus ir Kauno.

Festivalyje kasmet dalyvauja iki 20 teatrų, kurie parodo daugiau kaip 20 įvairių spektaklių, trečdalis iš jų skirti vaikams.

Tradicškai festivalyje pasirodantys teatrai pretenduoja į įsteigtus prizus ir premijas: pagrindiniai – už geriausią spektaklį ir už geriausią spektaklį vaikams, už geriausius vyro ir moters vaidmenis, už geriausią nepagrindinį vaidmenį bei kiti specialūs prizai (nuo 1990 m.). Šiuos prizus ir premijas skirsto festivalio komisija.

1987 m. įsteigtas Žiūrovų prizas, kurį sudaro piniginė premija ir rokiškėnų gaminama produkcija. Jį lemia žiūrovų balsavimas po spektaklių.

Festivalio istorijoje būta ir sunkmečių: nepilnų žiūrovų ir šaltų salių, sumažėjusių galimybių teatrams atvykti, nepalankių politinių vėjų... Bet visa tai įveikė Lietuvos profesionalių teatrų nuoširdus palaikymas, rėmėjų ištikimybė ir didžiulis pačių organizatorių entuziazmas.

Ypač svarbi festivalio rėmimo tradicija – svari vietos verslininkų parama festivaliui: teatrų kolektyvams steigiami prizai, premijos, sveikinimai, priėmimai ir vaišės. Rėmėjų sąrašą kasmet papildo nauji. Visų jų dėka kasmet su-

kuriama nepakartojama teatrinė šventė.

O kur slypi šio unikalaus Rokiškio krašto kultūros reiškinio fenomenas, kuo jis išsiskiria iš kitų festivalių ir kaip mus keičia teatras, liudija kultūros lauko žmonės, prisilietę prie festivalio ištakų ir gyvenantys teatru ir teatre.

**BIRUTĖ
BAGDONIENĖ,
Rokiškio kultūros centro
projektų vadovė**

Teatras yra gyvas ir dinamiškas menas, kuris nuolat keičiasi ir kartu keičia mus, leisdamas mums iš naujo pažvelgti į pasaulį ir į savo vietą jame. Teatro spektakliai ne tik suteikia galimybę patirti stiprų emocinį ryšį su veikėjais, bet ir skverbiasi į žiūrovų sąmonės gelmes, skatina juos reflektuoti ir augti kaip asmenybes. Teatras suteikia unikalią galimybę „pasitikrinti“, „pasimatuoti“ įvairias situacijas, būsenas ir aplinkybes. Net jei procesas jam visiškai svetimas, jis vis tiek psichologiškai jame dalyvauja.

Pasiilgstu psichologijos teatre...

XX a. 8-asis dešimtmetis. Vilniuje karaliauja legendinis Dalios Tamulevičiūtės aktorių dešimtukas...

Klaipėdos dramos teatras. S. Šaltenis „Kalės vaikai“, režisierius Eimuntas Nekrošius, 2018 m.
Visos nuotraukos Sigito Daščioro

Klaipėdos jaunimo teatras. Patrick Süskind „Kontrabosas“, režisierius Valentinas Masalskis, 2017 m.

Juozo Miltinio dramos teatras. „Kūnai“, choreografai ir režisieriai Marius Pinigis ir Adrian Carlo Bibiano, 2023 m.

Andželikos Cholinos šokio teatras. „Idiotas“, choreografė A. Cholina, 2018 m.

Lietuvos nacionalinis dramos teatras. „Durys“, režisierius Jo Stromgren, 2019 m.

1987 m. sukurtas pirmasis festivalio ženklas

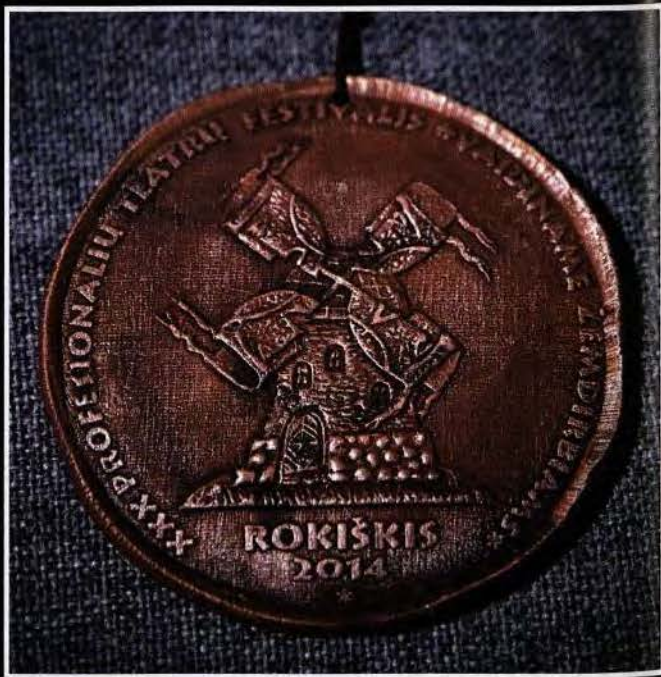
Festivalio ženklai.
Autorius Arūnas Augutis

1994 m. festivalio ženklas

2006 m. festivalio ženklas

2014 m. sukurtas eskizas tapo nuolatiniu Rokiškio teatrų festivalio „Vaidiname žemdirbiams“ ženklu. Jame teatro tema atskleista kaip vėjo malūnas, kurio keturi besisukantys sparnai yra virtę keturiomis kaukėmis, nuo antikos laikų simbolizuojančiomis tragedijos ir komedijos žanrus

Pristatomi pirmieji Eimunto Nekrošiaus spektakliai „Kvadratas“, „Pirosmani, Pirosmani“, „Meilė ir mirtis Veronoje“, „Ilga kaip šimtmečiai diena“...

1985 m., po studijų Vilniuje, tik pradėjusi dirbti Rokiškio kultūros namuose, iškart patekau į pasirengimą pirmajam profesionalių teatrų festivaliui „Vaidiname žemdirbiams“. Nors festivalio repertuarą sudarė tuometė kultūros ministerija, buvo sudarytas organizacinis komitetas, teatrai „išdalyti“ rėmėjams, tačiau pagrindiniai darbai teko Rokiškio kultūros namų darbuotojams. O darbo užteko kiekvienam: vieni buvo atsakingi už jų priėmimą, kiti rengė teatrų kolektyvų sutikimus, atidarymo ir uždarymo ceremonijas, tretį priiminėjo, skirstė ir atidavinėjo rajono darbo kolektyvams paskirstytus bilietus į spektaklius. Ir šiandien regiu kultūros centro žiūrovinės dalies pirmojo aukšto fojė, kurioje mes, rūmų darbuotojai, su paskirstytais paraiškų bilietais stovime rūbinės pusėje, o prieš mus – minia laukiančių žmonių, kad galėtų atsiimti bilietus. Nuotaikos įvairios: nuo džiaugsmo gavus reikiamą bilietų kiekį į norimą spektaklį iki nusivylimo nepatekus...

Vėliau, be teatrų šefavimo, tapau festivalio žiuri sekretore, sudarinėjau festivalio repertuarą, dirbau su festivalio rėmėjais, rengiau paraiškas įvairiems fondams.

Šviesios atminties Jonui Korencai tapus Rokiškio savivaldybės teatro direktoriumi, buvau paskirta sudaryti festivalio repertuarą. Stebėdama šalies teatrinį vyksmą, norėjau festivaliui suteikti įvairovę. Jo repertuare šalia valstybinių teatrų atsirado Vilniaus senamiesčio teatras, Eimunto Nekrošiaus, Oskaro Koršunovo, Andželikos Cholinės teatrų spektakliai... Stengėmės, kad rokiškėnai pamatytų naujausius ir

iškiliausius teatrų pastatymus, siekėme, kad festivalio „Vaidiname žemdirbiams“ repertuaras atspindėtų šalies teatrinį gyvenimą.

Žvelgiant į festivalio istoriją, kuri šiandien neatsiejama nuo Rokiškio, ateina laikas „perkrauti“ festivalio koncepciją. Skirtingai nuo žmogaus, festivalio branda neskaičiuojama dešimtmečiais: festivalis gyvas, kol jame dalyvauja vis naujos režisierių ir aktorių kartos, kol vyrauja spektaklių įvairovė, kol jis reikalingas taip pat besikeičiantiems žiūrovams.

**ARŪNAS AUGUTIS,
dailininkas, pedagogas,
„Vaidiname žemdirbiams“
festivalio ženklo autorius**

Teatras man yra vieta, kur galima patirti katarsį – tokį sąmonės praskaidrėjimą ir savo egzistencijos prasmės suvokimą. Tik ne kiekvienam režisieriui pavyksta įgyvendinti savo sumanymus. Kaip ir ne kiekvienam žiūrovui pavyksta suprasti, ką nori pasakyti režisierius. Tam reikalingos didelės abiejų pastangos.

Kai 1985 m. įvyko pirmasis Rokiškio teatrų festivalis „Vaidiname žemdirbiams“, gyvenau gretimame Zarasų rajone, Dusetų miestelyje. Festivalis susilaukė didžiulio kaimyninio rajono žmonių dėmesio, gauti bilietus į spektaklius buvo sunku.

Po metų pradėjau dirbti Rokiškio vaikų muzikos mokyklos dailės skyriaus mokytoju, o laisvu laiku Rokiškio kultūros namuose dar dirbau dailės apipavidalinimo dirbtuvėse, kur dažniausi užsakymai buvo vaizdinė agitacija. 1986 m. rudenį mane pasikvietė vienas iš festivalio organizatorių – Rokiškio liaudies teatro režisierius ir festivalio žiuri komisijos pirmininkas Jonas Korenka.

Ilgo pokalbio metu išsiaiškino, kad festivaliui reikalinga emblema, kartu būtina pagalbėti apie nebrangų suvenyrą, kuris būtų teikiamas kiekvienam festivalio dalyviui. Teko gerokai pasukti galvą, nes, atvirai kalbant, su tokia kūrybos sritimi nebuvo susidūręs. Užduotis buvo ne iš lengvųjų: reikėjo grafinėmis priemonėmis atskleisti ir parodyti santykį tarp dviejų sunkiai suderinamų – teatro ir žemdirbio – temų. Iš kokių dešimties emblemos eskizų teatro festivalio organizatoriai išrinko variantą, kuriame dvi kaukės (linksma ir liūdna), simbolizuojaiančios dvi teatro kryptis: komediją ir tragediją, atsiveria tarsi kriauklė ir pasirodo arimas, kurio gale matyti tarp medžių vos matomi namai – lietuviškas kaimas. Pagal šį eskizą pagaminau gipsinę formą, nuo jos atspaudžiau kelis šimtus keraminių medalių, kurie buvo įteikti visiems 1987 m. teatrų festivalio „Vaidiname žemdirbiams“ dalyviams.

Susidarė paradoksali situacija: nors festivalis turėjo patvirtintą emblemą (taip tuo metu buvo vadinami logotipai), kitais metais reikėjo kurti naują variantą, nes festivalio dalyviai labai šiltai įvertino pirmuosius keraminius medalius ir tikėjosi, kad šio festivalio suvenyro įteikimas dalyviams taps tradicija. Kitam festivaliui sukūriau tos pačios emblemos šiek tiek kitokį, dekoratyvesnį variantą, o po to prasidėjo nevaržomos teatrinės temos variacijos. Logotipuose ir medaliuose, tose nedidelėse keramikos miniatiūrose, teatro kaukės sukosi tarytum vėjo malūnėlis, atskrisdavo į miestelį su teatro mūza, atplaukdavo laivu, atvažiuodavo arklio traukiamomis rogėmis ir t. t. Taip atsitiko, kad man teko garbė nuo 1987 iki 2014 m. kone kas metai sukurti po logotipą ir atspausti šimtus keramikos medalių.

Paskutinis logotipas, sukurtas 2014 m., tapo nuolatinio Rokiškio teatrų festivalio „Vaidiname žemdirbiams“ ženklu. Jame teatro tema pateikta kaip vėjo malūnas, kurio keturi besisukantys sparnai virto keturiomis kaukėmis, nuo antikos laikų simbolizuojančiomis tragedijos ir komedijos žanrus.

**RYTIS SALADŽIUS,
kraštiečių, teatro ir kino
aktorius, festivalio laureatas**

Teatro magija mane pakerėjo Rokiškyje, kai Tyzenhauzų dvaro rūmuose išvydau šaudančią šluotą, o vėliau, išvykęs iš Rokiškio ir pradėjęs mokytis Utenos 6-ojoje vidurinėje mokykloje, pajutau ir sakomo žodžio skonį. Literatūros mokytojas Stepas Eitminavičius mane pakvietė perskaityti Justino Marcinkevičiaus dramos „Mindaugas“ monologą. Išvykęs į Vilnių mokytis, visiškai atsitiktinai atsidūriau Vilniaus universiteto „Kiemo teatre“. Vėliau išvydau Oskaro Koršunovo spektaklį „Ten būti čia“. Štai taip viskas dėliojosi, o šis spektaklis taip pakerėjo, kad uždėjo antspaudą mano apsisprendimui. Pradėjau rimtai ruoštis aktoriniams mokslams.

Pirmą kartą festivalyje „Vaidiname žemdirbiams“ dalyvavau su režisieriaus Oskaro Koršunovo teatru. Nepamenu nei pavadinimo, nei aplinkybių. Ar tai buvo „Vasarvidžio nakties sapnas“, ar „Meistras ir Margarita“... Reikėtų pasikapstyti archyvuose... Gal šie spektakliai visai ir nebuvo rodomi festivalyje... Nepamenu. Mano ryšys su Rokiškiu buvo šiek tiek prigesęs. Net į vaikystės kiemą nespėdavau užsukti, tam nelikdavo laiko. Trumpa pietų pertrauka, repeticija, spektaklis, molinių medalių kolekcija. Rokiškio sūris, vaisės po spektaklio ir į Vilnių.

Netikėtai festivalis man tapo dosnus ne tik vaisių, sūrio, molinių medalių, bet ir apdovanojimų. Pirmą kartą už antraplanį vaidmenį, o vėliau ir už vyro vaidmenį.

Galiausiai kažkuriuo metu, po pokalbio su pradinių klasių laikotarpio klasioku Sigitu Daščioru, kultūros centro dailininku, buvau pakviestas kurti spektaklį Rokiškio liaudies teatrui.

2015 m. rokiškėnai pamatė mano režisuotą J. Švarco pjesę-pasaką „Drakonas“, o 2023 m. spektaklio antroji dalis „Laimingasis miestas / Drakonas II“ taip pat išvydo rampos šviesą...

Esu dėkingas kolegoms teatrams rokiškėnams už prasmingus bendrus darbus ir pasitikėjimą. Bendravimas ir darbas su Rokiškio teatro mylėtojais mane naujai supažindino ne tik su šiais puikiais žmonėmis, bet ir praplėtė mano paties suvokimo ribas.

**OSKARAS KORŠUNOVAS,
režisierius, dramaturgas,
scenografas, choreografas,
OKT/Vilniaus miesto
teatro meno vadovas,
penkių festivalių
pagrindinio prizo laureatas**

Nuolatinis darbas, kūrybiniai nuotykių, nenusakomi įvykiai, susitikimai ir atradimai, daug džiaugsmo. Ir, žinoma, praradimai, klaidos, sunkumai, neviltis, konfliktai ir mirtys. Tačiau aš nesigailiu taip ryžtingai ejęs viena kryptimi. Teatre telpa viskas – ko gero, tai man ir yra įdomiausia.

Pirmą kartą festivalyje apsilankėme dar pačioje mūsų teatro gyvavimo pradžioje, kai parodėme savo pirmąjį spektaklį „Shopping and Fucking“, kuris tą kartą nemenkai sukrėtė Rokiškio publiką.

Po to festivalyje parodėme didžiąją daugumą savo spektaklių, gavome daugybę apdovanojimų, ir tikiuosi, jog padovanojome nemažai teatrinių akimirų Rokiškio žiūrovams.

Patys geriausi prisiminimai apie Rokiškio žiūrovus. Tai iš tiesų labai išlavėjusi publika, festivalio dėka pamačiusi visa tai, kas pastaruosius dešimtmečius vyko geriausio Lietuvos teatre.

Rokiškio festivalis yra labai geras pavyzdys, kaip periferijoje užauginti neperiferinį žiūrovą – tokio žiūrovo dar reikėtų paieškoti Vilniuje. Šis festivalis kuria kultūrinį klimatą kalbant ne tik apie išlavintą skonį ar konkrečiai šią teatro šventę – čia būtų labai įdomu paanalizuoti, koks yra šio festivalio šalutinis efektas, kokią socialinę funkciją atlieka, kiek suburia visuomenę, kiek stabdo emigraciją ir galų gale kiek lemia netgi ekonominius rodiklius? Vaizdžiai tariant, kiek tai lemia Rokiškio sūrio skonį?

**SKIRMANTAS
PABEDINSKAS,
kraštiečių, buvęs
LRT žurnalistas**

Aš miegojau teatro scenoje...

Taip. Ir tai tiesa. Ir ne tik miegojau, vaidinau, bet ir sceną staciau. Buvau šešiolikmetis moksleivis. Klidėjau teatru. Nesunku buvo važinėti į tuometinį dvaro rūmuose veikiantį režisieriaus Jono Kavoliūno teatrą. Pasidėjęs rezginėlę su sviesto kilogramu (tėvai buvo pienininkai), važiuodavau autobusu į Rokiškį. Vakare nebebūdavo kuo grįžti namo, miegodavau teatro scenoje ant šiaudais prikimšto maišo.

Beje, praėjus daugeliui metų sutikau Rokiškyje ponį Onutę, tuo metu dirbusią dvare. Sako, reikėjo

ilgokai pavargti, kol išardė mūsų pastatytą sceną.

Tačiau aktoriumi netapau, paviliu kinas, televizija.

Į Rokiškio sceną sugrįžau jau kitame vaidmenyje – kaip LRT „Panoramos“ žurnalistas.

Filmavau pačią festivalio pradžią – nuo pirmojo iki 2004-ųjų, kol tapau Seimo nariu.

Pamenu, salė lūžo nuo žiūrovų, nes dėl priešgaisrinės apsaugos buvo draudžiamos pristatomas kėdės.

Tuometinis kultūros ministras Jonas Jučas, matyt, norėdamas parodyti solidarumą su rokiškiečiais,

norėjo nusipirkti bilietą į spektaklį. Ir negavo. Nieko tokio, pasinaudojo tarnybine padėtimi.

Pamenu, veždavo spektaklius į tuometinius kolūkius. Po spektaklio prasidėdavo puota, aktorių laukdavo paskersta kiaulė, alus, degtinė. Paskui aktorius atidundėdavo rajono valdžia, tai būdavo šventė. Aktoriams pridėdavo skilandžių, dešrų, visokių skanėstų, kad tik mieste nebadautų ir geru žodžiu Rokiškį minėtų.

Bėgo metai, vaišių tradicija keitėsi, tačiau aktoriai, manau, iki šiol festivalį mini geru žodžiu.

Pirmajame festivalyje žiūrėdami režisierės Neries Karpuškaitės spektaklį „Didysis geismas“ žiūrovai verkė, plojo ir vėl verkė. Tuomet režisierė sakė: „Buvau jauna studentė, staiga patekau į tokį sūkurį ir tapau žvaigžde“. Kauniečių spektaklis pelnė pagrindinį prizą.

Šiandien festivalis keičia pavadinimą. Esą jis atgyveno, nebėra žemdirbių.

Gal ir nesvarbu, kaip jį pavadinti. Svarbiausia, tęsti pačią ilgiausią Lietuvoje teatrų festivalio tradiciją ir vaidinti, jei ne žemdirbiams, tai rokiškiesiems.

Siaurasis geležinkelis Skapiškis–Suvainiškis Šiaurės rytų Lietuvoje

VIOLETA ALEKNIENĖ

Šiaurės rytų Lietuvoje kaizerinės Vokietijos valdžios įsakymu 1915–1916 m. nutiestas siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainiškis ruožas iki šiol nėra išsamiai tyrinėtas. Šio straipsnio tikslas – remiantis archyviniais dokumentais, periodine spauda, leidiniais ir žmonių prisiminimais atskleisti jo reikšmę ne tik buvusiai Rokiškio apskrčiai, bet ir visai Lietuvai. XX a. pabaigos istorinių įvykių kontekste parodyti jo reikšmę ekonomikos augimui,

ūkio vystymuisi, taip pat tenkinant visuomenės socialinius ir kultūrinius poreikius.

Straipsnio pradžioje pateikiama trumpa plačiojo geležinkelio šakos Radviliškis–Daugpilis tiesimo ir Lietuvoje buvusio siaurųjų geležinkelių tinklo apžvalga. Visi siaurieji geležinkeliai, tarp jų ir straipsnyje minimas geležinkelio kelio ruožas, buvo tiesiami nuo plačiojo geležinkelio esančių stočių. Straipsnyje apžvelgiama tiesimo ir remonto

darbai, geležinkelio stočių paskirtis, keleivių, krovinių ir pašto vežimas, traukinių ir vėžės aptarnavimo darbai, įvairūs keleivių patirti nuotykių.

Siaurasis geležinkelis šiandien yra įtrauktas į nekilnojamojo kultūros vertybių registrą. Išlikusiuose ruožuose Panevėžys–Rudiliai, Panevėžys–Biržai, Joniškėlis–Linkuva yra 56 objektai, 176 km tęsiasi bendras šio geležinkelio ruožų ilgis, stotys, gamybiniai pastatai ir kelio statiniai¹.

Skapiškio siaurojo geležinkelio stotyje

Be to, šie kultūros paminklai sudaro galimybes jaunajai kartai susipažinti su nuo XIX a. 7-ojo dešimtmečio iki XX a. vidurio ekonomikos vystymusi, socialinio, kultūrinio ir politinio gyvenimo pokyčiais. Taip pat parodo trijų valstybių – Vokietijos, Rusijos ir tarp jų įsiterpusios mažutės Lietuvos – skirtingus geležinkelių tinklo valdymo bei eksploatavimo reiškinius. „Išlikęs siaurojo geležinkelio kompleksas turi istorinę, techninę, technologinę, architektūrinę ir kraštovaizdinę vertę“⁴². Likę siaurieji geležinkeliai ir jų likučiai yra daugiafunkcinis kultūros paminklas.

Straipsnio autorė dėkoja savo prisiminimus pateikusiems žmonėms: Reginai Šimėnienei, Danutei Ajutienei, Vilijai Zaborskei, Aldonai Repšienei, Rimantui Dovidėnui, Linai Savickienei, Nijolei Likaitei-Karpinskienei, Bronislovai Šapranauskienei, Jonui Vošterui, Boleslovui Jasiūnui, Vladui Lioliui, Pranui Šakaliui, Raimondui Kakužui ir Edmundui Jakubėnui. Leidiniuose esančią informaciją padėjo atrinkti Kupiškio rajono savivaldybės viešosios bibliotekos darbuotoja Jolita Pipinienė.

Deja, siaurasis geležinkelis Skapiškis–Suvainiškis iki mūsų dienų neišliko. Tokia yra istorinė tiesa.

Plačiojo geležinkelio ruožo šakos Radviliškis–Daugpilis tiesimas

Geležinkeliai turi savo istoriją. Šios transporto priemonės atsiradimas Lietuvoje yra susijęs su carinės Rusijos okupacija – Abiejų Tautų Respublikos trečiuoju padalijimu (1795 m.). Jau XIX a. viduryje Rusija, prisijungusi dalį Lietuvos ir kitas teritorijas, save laikė modernia valstybe. Be to, Pabaltijo kraštas buvo vakaruose tarp pramoninių Peterburgo, Varšuvos ir kitų didžiųjų miestų, turėjo išėjimą į Baltijos jūrą. Rusija prekiaavo ir su Prūsija.

Darbai siauruko kelyje

Imperija iš šio užgrobtos krašto importavo grūdus, mėsą, odą, gyvulius, medieną. Iš Rusijos platybių keliavo įvairios naudingosios iškasenos, taip pat druska. Prasidėjusi prekyba atskleidė, kad trūksta gerų kelių. Karai, ypač 1853–1856 m. pralaimėtas Krymo karas parodė Rusijos silpnumą.

„Šie ekonominiai ir kariniai veiksmai buvo prielaidos, kurios paspartino geležinkelių tiesimą carinėje Rusijoje, ypač Pabaltijyje“⁴³. Beveik visas XIX a. laikomas geležinkelių tiesimo laikotarpiu. Pirmoji geležinkelio linija nutiesta 1860 m. nuo Pytalovo iki Daugpilio. Tačiau Lietuvos teritorijoje geležinkelių

tinklas buvo labai skirtingas. Reikėjo tiesioginio bėgių kelio nuo Liepojos uosto iki Daugpilio. „Pagaliau karo ministro įtaigojamas caras Aleksandras III patvirtino Romnų–Liepojos ir Daugpilio (Kalkuonės), Radviliškio–Šiaulių geležinkelių šakų tiesimą“⁴⁴.

Blogėjant santykiams su Prūsija, pradėta ruošti minėtų geležinkelio šakų tiesimui. Buvo paskelbtas konkursas, baronas Fritinhofas su bendraminčiais įkūrė Liepojos geležinkelio bendrovę.

Buvo pateikti trys projektai. Visus reikalavimus geriausiai atitiko Blocho projektas. Trasoje stengtasi išvengti ežerų, didelių slėnių, bet

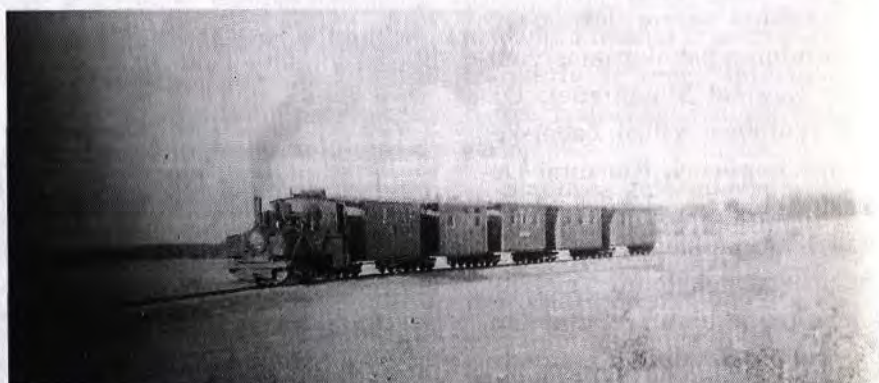

Darbai siauruko kelyje

sunkių vietovių neišvengta. „1872 m. gruodžio 14 d. caras patvirtino Radviliškio–Kalkuonės kelio ruožą“⁵.

Pirmiausia reikėjo išpirkti žemę. Kaina buvo siūloma artima rinkos kainai. „Mokėta vidutiniškai už dirbamos žemės dešimtinę po 45 rublius, pievas – 35 rublius, miško – 25 rublius“⁶. Ne visi savininkai sutiko su siūloma žemės kaina. Neišvengta ir teismų. Šis ruožas pradėtas tiesti pagal Blocho projektą. Linijos vieno varsto projekto kaina buvo 19,3 tūkst. rublių. „Bėgiai geležiniai pirkti Anglijoje, 32,2 kg svorio vienas metras. Pabėgiai kelyje – pušiniai, stotyje leista kloti ir eglinius. Po vienu 6 m bėgiu stovi 8 pabėgiai. Tiesiuose kelio ruožuose bėgiai prie pabėgių buvo tvirtinami dviem bėgvinėmis. Posūkiuose po bėgiais dėti padėkliukai ir bėgiai prie pabėgių pritvirtinti 4 bėgvinėmis“⁷.

Mediena bėgiams piršta iš vietinių ūkininkų. Panemunėlietis Juozas Rudokas yra pasakojęs: „Netoli tiesiamos geležinkelio linijos gyvenę pasiturintys valstiečiai savo miškuose kirto pušis ir egles. Ministro pirmininko Juozo Tūbelio tėvas, taip pat Juozas, už parduotą medieną nusipirko Augustinavos dvarelį su jam priklausančiais 200 ha žemės“⁸. Kada atidaryta geležinkelio šaka Radviliškis–Daugpilis? Įvai-

Traukinys Suvainiškis–Pandėlys

riuose dokumentuose pateikiamos skirtingos datos. Daugelis straipsnių autorių remiasi LVIA saugomu dokumentu-telegrama, kurioje rašoma: „Oficialus Kalkuonės (Daugpilio) linijos atidarymas įvyko 1873 m. liepos 1 d. – geležinkeliu pravažiavo pirmasis traukinys – dokumentą pasirašė kelių susisiekimo ministras generolas leitenantas Grižebobrskij ir inžinierius V. Sagov“⁹. Nuolat traukiniai pradėjo riedėti nuo 1873 m. lapkričio 1 dienos.

Iš pagrindinio taško išriedėję traukiniai nesustoję negalėjo pasiekti galutinio taško. Tam tikrose vietose jie privalėjo prasilenkti, prisipildyti vandens, išlaipinti ir įlaipinti keleivius, perduoti ir paimti pašta, pakrauti prekes. Prie šio geležinkelio kelio ruožo buvo įrengtos stotys, kurios tuo laikotarpiu buvo skirstomos į keturias kategorijas.

„Lietuvos teritorijoje įrengtos Šeduvos (IV), Labos (IV), Panevėžio (IV), Subačiaus (IV), Slavianiškių (Kupiškio) (IV), Panemunėlio (IV), Rokiškio (IV), Abelių (Obelių) (IV) stotys. Įrengtos keturios pervažos: Šapeliai, Skapiškis, Vireniai, Gustonys. Radviliškio ir Kalkuonės stotys turėjo II kategoriją. Geležinkelio linija nuo Daugpilio iki Radviliškio sudarė 199,6 km., arba 186,1 varsto“¹⁰.

Kiekviena stotis per keletą dešimtmečių pakeitė tos vietovės kraštovaizdį. Jose stovėjo ne tik

keleiviams skirti pastatai. Tarnautojams ir darbininkams buvo statomi gyvenamieji namai, įrengtos patalpos žandarams, vandens bokštai ir kiti buičiai bei geležinkelio aptarnavimui skirti pastatai. Didesnėse stotyse, kuriose buvo įrengtos pralankos (prasilenkimo keliai), šiek tiek vėliau įrengtos sandėlių ir depų (traukinių dirbtuvių) patalpos.

Kiekvienu istoriniu laikotarpiu ruožas Radviliškis–Daugpilis, kaip ir visos Lietuvos valstybės geležinkelių tinklas, gyveno priklausomas nuo ekonominių, politinių ir socialinių sąlygų. Per pusantro šimto metų laikotarpį juo pravažiavo neskaičiuojamas kiekis keleivinių ir prekių traukinių. Iki 1990 m. šio geležinkelio ruožo apkrova buvo gana didelė. Atgavus nepriklausomybę, beveik nutrūko prekybos ir keleivių pervežimo ryšiai su Rusija.

Šiuo ruožu šiandien per parą praeina tik 3–4 sąstatai, nutrauktas keleivinio traukinio maršrutas Šiauliai–Rokiškis. Kelio atkarpoje Daugpilis–Panevėžys esančių stočių pastatų langai užmūryti, vandens bokštai nugriauti, išnyko ir kiti pastatai. Kursuojantys traukiniai nuošaliam Lietuvos rytų šiaurės regionui suteikdavo savotišką gyvenimo savastį, čia gyvenantys žmonės turėjo galimybę greičiau pasiekti Rokiškį, Kupiškį, Panevėžį...

Skapiškio siaurojo geležinkelio darbuotojai. Nuotr. iš Linos Savickienės asm. albumo

Lietuvos siaurųjų geležinkelių tinklas

Lietuvoje nutiesti siaurukai (siaurieji geležinkeliai) yra tarsi plačiųjų geležinkelių broliai. Visų siaurųjų geležinkelių kelias prasidėjo nuo stoties, esančios prie plačiojo šios transporto rūšies kelio. Nuo Skapiškio geležinkelio stoties prasidėjo siauruko Skapiškis–Suvainiškis kelias. Iki šios dienos yra išlikusi nuomonė, kad prie plačiųjų vėžių siaurukus prilipdė vokiečiai Pirmojo pasaulinio karo metu. Tačiau jų istorija prasideda XIX a. 7-ajame dešimtmetyje. Jie taip pat neatsirado be priežasties. Gyvenimas parodė, kad tai buvo pigi, nesudėtinga transporto priemonė. Siaurukais buvo galima nugabenti krovinius į nuošalesnes vietas, pervežti keleivius į plačiųjų

geležinkelių stotis, valsčių centrus. „Jie buvo statomi 600 mm, 750 mm ir 1000 mm vėžės, „siaurojo geležinkelio“ terminas buvo vartojamas Vokietijoje, o Rytprūsioose, kuriems priklausė ir mažoji Lietuva“, – „mažasis geležinkelis“¹¹.

Carinė Rusija, tvirtai įsitvirtinusi Pabaltijyje, XIX a. 7-ajame dešimtmetyje tiesė ne tik plačiuosius, bet ir siauruosius geležinkelius. Siaurųjų geležinkelių atsiradimas ir jų eksploatacija susijusi su dviejų šalių – carinės Rusijos ir kaizerinės Vokietijos – okupacija. „1870 m. buvo komandiruoti specialistai į Angliją susipažinti su jo tiesimu, o 1895 m.

lapkričio 11 d. atidarytas pirmasis ruožas Švenčionėliai–Pastoviai. Šiame ruože pirmą kartą Rusijos siaurųjų geležinkelių tiesimo praktikoje naudotas 750 mm vėžės plotis. 1898 m. šis ruožas prailgintas iki Panevėžio“¹². Paskutinė jo sustojimo vieta – prie plačiojo geležinkelio Radviliškis–Daugpilis esanti Panevėžio stotis.

Vokiečiai, užėmę Lietuvą, puikiai suvokė geležinkelių svarbą. Tuo metu sausumos keliai buvo vidutiniški, transporto priemonių taip pat trūko. Geležinkeliai buvo kokybiškiausia to laikmečio susisiekimo priemonė. Nuo pat pirmosios okupacijos dienos kaizerinės Vokietijos valdžios įsakymu iš visų Lietuvos vietovių buvo pradėtos gabenti gamtos ir žmonių užaugintos gėrybės. Pradėti kirsti miškai, valstiečiai privalėjo atiduoti nustatytą grūdų, mėsos ir kitų maisto produktų kiekį, įvesti įvairūs mokesčiai. „Karo reikmėms 1915 m. nutiesė Bajorų–Priekulės, Lauksargių–Šilėnų, Pabradės–Lentupio atkarpos, 25 km žvyrkeliu sujungė Palemoną su Gaižiūnais, svarbus buvo šiaurinėje dalyje nutiestas Šiaulių–Joniškio–Jelgavos ruožas“¹³. Ilgesni ir trumpesni siaurojo geležinkelio keliai Pirmojo

Šis traukinis nuo Pandelio iki
Suvainiškio uždarytas nuo 1962-12-27 d.
Iš būsimo ruožo Suvainiškis – Skapiškis uždarytas
1962-11-15 d. Pradėtas ardyti 62-11-26
baigėsi 1962-11-10 d.

Siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainiškis liekanos Pandėlyje. Nuotr. iš Vietovės.lt

pasaulinio karo metais išraizgė Vidurio ir Šiaurės Lietuvos dalis. Jais buvo galima pasiekti atokiausius buvusių valsčių pakraščius. Siaurojo geležinkelio ruožą papildė 600 mm pločio keliai: Juodbrasta–Eglainė, Skapiškis–Suvainiškis, Joniškis–Žeimelis, Petrašiūnai–Linkuva, Gubernija–Pasvalys, Aleksotas–Aukštoji Panemunė, Altoniškiai–Rumkiai, Kazlų Rūda–Pavilkija, Jonava–Ukmergė. „Tačiau nutiesus šias linijas – tiek plačiasias, tiek siaurąsias – geležinkelių tinklas Pabaltijyje ir toliau liko netolygus, nes kariaujančioms šalims rūpėjo tik savi strateginiai reikalai, o ne vietinių gyventojų poreikiai“¹⁴.

Lietuvos siaurieji geležinkeliai nesudarė vieningos sistemos. Vokiečių okupacijos metais siauruosius geležinkelius valdė ir jais rūpinosi vokiečių paskirti karininkai. Be to, siaurojo geležinkelio kelius vokiečiai tiesė labai greitai. Jie buvo nekokybiški.

Pasibaigus karui „iš Vokietijos karo geležinkelininkų į Lietuvos žinią perėjo 1919 m. rugsėjo 10–spalio 22 d.“¹⁵.

Siaurieji geležinkeliai buvo pradėti jungti į vieną tinklą vienodinant vėžės plotį (750 mm). Sunkesniais ir platesniais bėgiais galėjo važiuoti pilnesni sąstatai traukiami galingesnių garvežių. Traukiniai galėjo išvystyti

Paštininkė Petrulienė ir P. Raišis

iki 75 km/val. greitį. Nepriklausomos Lietuvos metais pirmasis siaurojo geležinkelio ruožas buvo nutiestas 1922 m. nuo Petrašiūnų iki Linkuvos. 1935 m. 750 mm vėžės turėjo Šiaulių–Biržų ruožas, 1933–1937 m. nutiesta nauja trasa Panevėžys–Joniškėlis. Lietuvos susisiekimo ministerija, planuodama tiesti naujas siauruko linijas ir taisydama senąsias vėžes, atsižvelgdavo „į dvarų, kooperatyvų, plytinių, pieninių reikmes bei vietos savivaldybių pageidavi-

mus. Be to, tiesiant naujus ruožus, buvo atsižvelgta į intensyvios žemės ūkio gamybos zonas, plačiai eksploatuojamų miškų ir perspektyvių durpynų rajonus“¹⁶.

Reikia paminėti, kad ir prasidėjęs Antrasis pasaulinis karas, Vilniaus krašto atgavimas iš Lenkijos pagreitino siaurojo geležinkelio kelių tiesimą ir atkūrimą: renovuota Panevėžio–Švenčionių atkarpa, nutiestos naujos linijos Kiauneliškiai–Švenčionys, Saldutiškis–Vilnija, Joniškėlis–Žeimelis.

Tarpukario Lietuvos antrajame dešimtmetyje siaurojo geležinkelio

ruožai dar nebuvo nuostolingi. Šiais keliais ir toliau buvo gabenami maisto produktai, mediena, statybinės medžiagos. Atskiruose vagonuose važiuodavo keleiviai, atskirame vagono keliavo paštas ir bagažas. Tuo laikotarpiu Lietuvos siaurieji geležinkeliai susideda iš 8 atskirų ruožų nuo 15 iki 125 km, iš jų 7 ruožai yra 600 mm vėžės. Vagonų parkas susideda iš 88 keleivinių vagonų ir 503 prekinųjų vagonų, iš kurių 109 dengtų, 144 pusvagonių, 73 platfor-

mų ir 176 pavienių dvišakių miškui pervežti. Dengti prekiniai vagonai sudaro tik 21 proc. bendro prekių vagonų skaičiaus¹⁷.

Lietuvos susisiekimo ministerija, nustačiusi, kad iš bendro pervežtų krovinių skaičiaus vidutiniškai 20 proc. sudaro ūkio kroviniai, pradėjo „smulkiai tirti siaurųjų geležinkelių ūkį, kiekviename ruože atskirai, norėdama surasti galimybę sumažinti eksploatacijos išlaidas <...>“¹⁸. Be to, trumpi ruožai buvo labai nepatogūs, reikėjo du kartus pakrauti ir iškrauti vežamą produkciją.

Lietuvos susisiekimo ministerija, kartu su apskričių, valsčių valdžia suvienijusi materialinius ir žmogiškuosius išteklius, ketvirtajame dešimtmetyje ėmėsi siaurųjų geležinkelių kelių renovacijos. Siaurukai, išriedėję prie plačiojo geležinkelio kelio Radviliškis–Daugpilis didžiųjų stočių, buvo reikalingi atvežti įvairias prekes, paštą, keleivius. Pradėtos statyti modernesnės stotys su įrengtomis telefono linijomis. Kai kuriose sustojimo vietose „buvo įrengti vandens bokštai, hidrokolonėlės, vandens siurbliai, šuliniai, semaforai...“¹⁹. Ypač didelis dėmesys skirtas tiltų atnaujinimui ir kur reikia naujų statybų. 1936–1939 m. pastatytas tiltas per Šventosios, Sanžilės, Lėvens ir Pyvesos upes. „Antai, 1918–1937 m. pastatyta 20 naujų tiltų“²⁰. Išaugo prekių ir keleivinių vagonų skaičius. Vagonai atitiko to laikmečio techninės eksploatacijos reikalavimus. „1932–1937 m. siaurųjų geležinkelių parką sudarė 99 vagonai keleiviams ir 547 vagonai prekėms bei kroviniams pervežti“²¹.

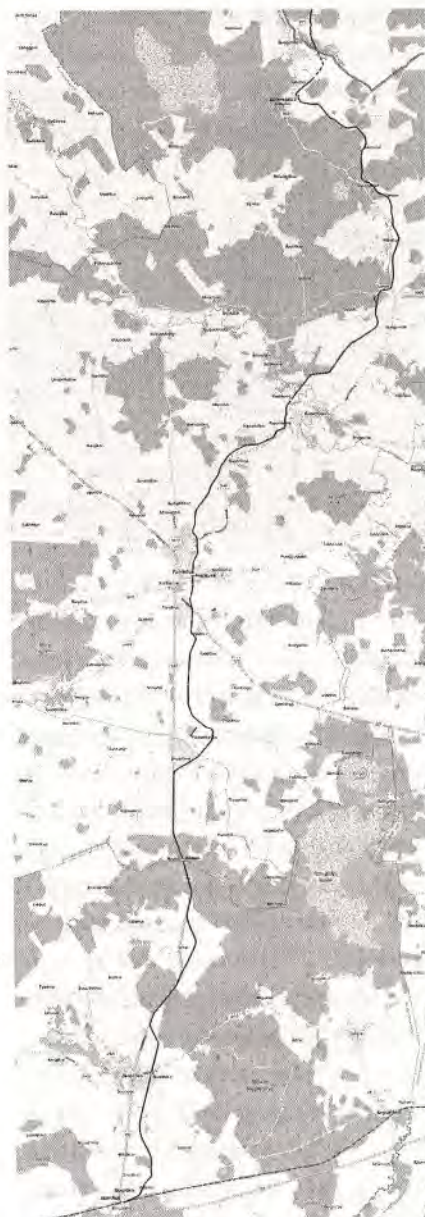
Po Antrojo pasaulinio karo prasidėjo siaurukų lėto merdėjimo laikotarpis. „Dalį jų pertvarkė į plačiojo geležinkelio ruožus (Šiauliai–Panevėžys–Utena–Švenčionėliai), dalis (Joniškis–Žeimelis, Jonava–Ukmergė, Skapiškis–Suvainiškis) tiesiog išardyta“²².

Siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainiškis atsiradimo pradžia

Kiekviena valstybė, pradėdama karą, tikisi užimti norimą teritoriją ir joje įvesti savo ekonominio, socialinio, kultūrinio ir politinio gyvenimo taisykles. Vokiečiai numatė ilgam likti Lietuvoje. Vienas iš svarbiausių jų tikslų buvo geležinkelių tinklo sutvarkymas, panaudojimas ir naujų tiesimas. Pradėję vykdyti šio tinklo pertvarką, vokiečiai siekė aptarnauti Vokietiją ir su ja sujungti visas užgrobtas teritorijas. Plačiojo geležinkelio ruožo Radviliškis–Daugpilis atgaivinimas ir siauruko Skapiškis–Suvainiškis tiesimas buvo susijęs su pasikeitusia fronto padėtimi. 1915 m. vokiečiai užėmė visą Lietuvos teritoriją ir įsitvirtino prie Dauguvos. Ši teritorija buvo nutolusi nuo Vokietijos. Todėl buvo sunku kariuomenę aprūpinti reikiama amunicija, maistu. Plačiojo geležinkelio ruožo Radviliškis–Daugpilis sutvarkymo darbai truko iki 1915 m. rugsėjo 27 dienos. Po šių darbų Skapiškio pralanka Nr. 36, kurios bėgiai buvo pertvarkyti į normalios vėžės kelius, ėmė aptarnauti pro čia važiuojančius traukinius.

Siauruko Skapiškis–Suvainiškis istorija šiandien liko tik keleto žmonių prisiminimuose. Dauguma buvusių keleivių ir prie siauruko dirbusių žmonių jau ilsisi anapilyje. Nelengva buvo atkurti jo egzistavimo laikotarpį. Be to, labai mažai išliko archyvinės medžiagos.

Vokiečiams žūt būt reikėjo aprūpinti Daugpilio frontą. Labai trūko maisto ir karinės amunicijos. Ypač masiškai pradėti kirsti miškai. Nuo XVI a. Skapiškio, Pandėlio, Panemunio valsčių ir Suvainiškio seniūnijos teritorijomis ėjo sausumos kelias į Rygą. Iš šio krašto išvežti medieną, maisto produktus, nugabenti į fronto liniją reikiamą amuniciją ir kareivius sausumos ke-

Siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainiškis trasa. lt.wikipedia

liai netiko. Jie buvo prastos būklės, stigo transporto priemonių. Vandens kelių čia visai nebuvo. Be to, šiame krašte augo dideli miškų plotai. Skapagirio miškas, nuo Skapiškio nutolęs 1 km, sudaro 2 161,16 ha. Pietiniu jo pakraščiu eina plačiojo geležinkelio Radviliškis–Daugpilis atšaka. Suvainiškio miškų masę, į kurį įeina Viršilų, Atžalyno, Roksalės, Taručių girios, sudaro 37,3 km² plotą. Ypač vokiečiams buvo reikalinga mediena. Savo poreikius okupantai galėjo patenkinti tik nutiesus naują geležinkelio ruožą. Išvežti gamtos ir žemės ūkio gėrybes

vokiečiams reikėjo ir iš šios mažos Lietuvos vietos. Todėl kaizerinės Vokietijos valdžia nusprendė nutiesti didžiulį vadinamąjį „Feldbahn“ (lauko geležinkelių tinklą), kuris prasidėjo nuo Skapiškio ir tęsėsi iki Viesytės. Viesytėje siaurukas šakojosi į Aknystą, Jekabpilį ir Draudzavą.

41 kilometro ilgio siaurasis geležinkelis buvo tiesiamas 1915–1916 m. laikotarpiu. Vokiečiai gerai mokėjo tiesti siauruosius geležinkelius. Statyti platųjį ruožą čia neapsimokėjo, nes tam reikėjo daugiau laiko, darbo jėgos ir finansinių išteklių. Naujo siauruko tiesimui tiko palyginti lygi vietovė. Čia nebuvo aukštų kalvų, didelių upių. Pasitaikydavo viena kita pelkėta vieta. Nuo Skapiškio iki Pandėlio geležinkelio kelias ėjo gana tiesia linija. Pandėlio–Panemunio atkarpoje neišvengta dviejų įlankų. Nuo Dainiūnų kaimo reikėjo aplenkti Panemunio miestelį. Trukdė didžiulė dvarvietė ir prie jos įsikūręs miestelis. „Tiesiausias kelias nuo Panemunio į Suvainiškį galėjo būti tiesiamas per miškus, Sipelių kryptimi. Ir reljefas buvo palankus, apylygis, bet būtų reikėję iškirsti daug miško. Miškas buvo Panemunio Komarų įpėdinės grafienės Krasickos nuosavybė. Grafienei buvo gaila miško. Neoficialiomis žiniomis, ji davė vokiečiams labai didelį kyšį, kad geležinkeliukas būtų tiesiamas kitose vietose, jog nereikėtų miško kirsti. Todėl kaip ir didysis vieškelis geležinkeliukas darė visai nelogišką, nereikalingą lankstą pro Naujasodės ir Vilkolių kaimus. Reljefas ten kalvotas, tad kelias ėjo vingių vingiais, posūkis už posūkio, beveik nebuvo tiesių atkarpų“²³.

Nuo Naujasodės siauruko kelias suko link Jonavos, Kalniečių kaimo slėniu pasiekė Taručių kaimą. Miško beveik nereikėjo kirsti. „Geležinkeliukas kliudė ir Jonavos žemes, buvo nutiestas per Daunio ir Vaškevičiaus Felikso sklypus. Į

Tarpukariu statytas plačiojo ir siaurojo geležinkelio garvežių depas Skapiškio stotyje

tiesimo ir priežiūros darbus buvo varomi jonaviečiai. Dirbo Žagarių šeimyna: Viktoras, Stefanija. Tiesdami geležinkelį kai kurie pramoko vokiškai“²⁴.

Vokiečiai, tiesdami geležinkelį, neatsižvelgė į žemės nuosavybę ir paimdavo ją iš valstiečių. Tik 1923 m. buvo pradėta mokėti už nusavintą žemę. Iš viso sumokėta „39 067,87 Lt, 1924 m. dar 19 301,80 Lt, 1932 m. – 2 724,94 Lt, 1934 m. – 83,85 Lt.“²⁵

Tiesiant geležinkelį, reikėjo įrengti pervažiavimus per trasoje buvusius griovius ir nedidelius upelius. Mediniai tiltai buvo pastatyti 2, 3, 4, 7, 10, 15 ir 24 km ruože. Nepriklausomos Lietuvos metais jie buvo remontuojami. Danutė Balčiūnaitė-Ajutienė pasakojo: „Per Nemunėlio upelį tiltas buvo medinis. Iš šonų buvo įrengtos perėjos pietiesiems. Prie pat tilto Nemunėlio upelyje tyvuliavo maudyklė, čia veisėsi vėžiai. Vėžių žvejoti atvažiuodavo net latviai. Šioje nuostabioje vietoje susirinkę aplinkinių kaimų vaikai žaisdavo ir maudydavosi iki vėlumos“²⁶.

Siauruko tiesimo darbus galima atkurti tik iš žmonių prisiminimų. Vokiečiai jį kaip karo lauko geležin-

kelio dalį tiesė paskubomis. 1916 m. nutiesta apie 100 km. iš Skapiškio per Suvainiškį ir Viesytę. Kol vyko karas, šis ir kiti vokiečių okupacijoje buvę geležinkeliai priklausė „Militar Eisenbahn Dienst“.

Tiesimo darbams vadovavo šioje teritorijoje buvusių vokiečių dalinių karininkai. „Žmonėms, per kurių žemę ėjo geležinkelio linija, jos buvo atitinkamai duodama kitoje vietoje, bet ne visiems“²⁷. Prie tiesimo darbų suvarė artimiausių valsčių kaimų gyventojus su arkliniais vežimais vežti žvyro. Žvyras buvo vežamas iš Bajorų ir Viršilų kaimuose buvusių žvyroduobių. Apie žvyro kasimą kraštotyrininkas V. Liolys rašė: „Statūs duobių kraštai ilgainiui apaugo žole ir krūmais. Pavasarį jie pasipuošia žemuogių žiedais. Čia gausiai žydi čiobreliai, jonažolės. Rudenį krūmuose būdavo pilna grybų. Per visą vasarą giliuose žvyroduobių įdubose tyvuliudavo vanduo. Po melioracijos viesulo ši vieta visai pasikeitė“²⁸.

Prie tiesimo darbų atvartų vien kaimo žmonių su arkliniais vežimais neužteko. Buvo atvežta rusų karo belaisvių iš Latvijos, o jauni- mas, norėdamas užsidirbti kelias markes, samdydavosi geranoriškai.

„Mano mama Apolonija Matuzonytė su draugėmis ėjo dirbti prie geležinkelio tiesimo, su kapliais ir lopetomis po bėgiais kasdavo žvyrą. Jos įsidėdavo valgyti, nes pietų niekas neduodavo. Pietaudavo Adolfo Vrubliausko kieme. Šeimininkas neįsileisdavo į trobą net sušilti. Merginos dirbo apie metus“²⁹.

Tiesiant buvo pilama žvyro skalda, pelkėtose vietose „buvo klojamos lentos skersai, o ant jų dedami pabėgiai su bėgiais“. Kai pirmą kartą važiavo traukinukas, Elzbieta Čižiūnienė iš Daržiapievės prisiminusi pasakojo savo vaikams, „kad tos lentos lūžinėjo su dideliu triukšmu. Kai buvo nutiesta trasa, tada pylė žvyrą ir traukė lentas. Tuo metu lentų prisitraukė Čižiūnai. Jie įsidėjo namui grindis, nes prieš tai buvo molio asla“³⁰.

Vokiečiai negailėjo nei žmonių sveikatos, nei su jais dirbančių arklių. Visur rėkdavo: „Scheller, scheller!“ V. Liolys savo užrašytuose prisiminimuose teigia, kad prie tiesimo darbų dirbo ir Vilkolių kaimo žmonės. Teko plušėti Viktorui Širvinskui, Elzbietai Širvinskienei, bežemiui Vladui Dovydeniui. „Beje, vėlesniais laikais Vladas yra pasakojęs, kad Elzbieta buvo gera vokiečių prižiūrėtojų draugė, kad kitiems darbininkams už ją tekdavo padirbėti. Kartą Vladas, nepaklausęs vokiečio paliepimo padėti merginai, gavo „tronkę“, t. y. per nugarą bananu“³¹.

Atvažiuoti prie tiesimo darbų su savo arkliu reikėdavo ir iš apie 10 km nuo geležinkelio linijos nutolusių kaimų. Šarkiūnėlių kaimas buvo atokiausia Panemunio valsčiaus vieta. Norint pasiekti tiesiamą geležinkelį, nuo Suvainišio miestelio dar reikėdavo važiuoti 4 kilometrus. „Prie tiesimo darbų dirbo mano vyro Antano tėvai Karolina ir Juozapas Šarkiūnėliai. Išvažiavus iš namų dar reikėdavo dardėti apie 7 km. Arklio prikrautas vežimas vos ne

Ūkio darbai prie siaurojo geležinkelio

vos važiavo. Arkliukas sustojęs nuo nuovargio buvo šlapias, atrodė, kad tik ką pabuvojęs upelyje. Pabaigus dienos darbus, Šarkiūnėliai apie pusvalandį pailsėdavo, pagirdydavo arkliuką, paganydavo pamiškėje. Į pelkėtas vietas darbininkams liepdavo mesti karklų šakas, po to pilti žemes, o viršun žvyrą. Po geležiniais pabėgiais su kapliais reikėdavo suspausti žvyrą“³².

Per gana trumpą laiką nutiesus geležinkelį ir įrengus keletą prasilenkimo atšakų, tuojau į frontą pradėti vežti kareiviai, patrankos, šaudmenys, o atgal sužeisti vokiečiai. Stengtasi iškirsti kuo greičiau ir daugiau miškų, o medieną išvežti

į Vokietiją. „Dar toliau paskubomis buvo nutiestos siaurojo geležinkelio atšakos į Skapagirį ir kitus miškus. Dar iki šiol minėto miško pakraštyje, netoli Bestupio vienkiemio, matyti sukastas nedidelis pylimėlis, kurį senesni gyventojai vadins geležinkelio, nors ši vieta atrodo paprastu miško keliuku“³³.

Siauruko geležinkelio Skapiškis–Suvainiškis stotelės

Po Pirmojo pasaulinio karo „siaurojo geležinkelio paskirtis toliau liko: aptarnauti platųjį geležinkelį – gabenti krovinius, pervežti keleivius“³⁴.

Tilto per Lėvenj atramų liekanos

Geležinkelietis Boleslovas Jasiūnas su žmona Valerija, dukra Vilija ir sūnumi Edmundu. Taručiuose, 1967 m.

Vokiečių kalba sudarytoje lentelėje randame šias stoteles: „Skapiškis, Skapiškis II, Sirbiškiai (Sriubiškiai), Pandėlys, Panemunis, Suvainiškiai II. Bendras atstumas 38,33 km.“³⁵

Po karo – 1919 m. – nustačius Lietuvos–Latvijos sieną, Suvainiškių stotis atsidūrė kaimyninės valstybės teritorijoje. Todėl traukinukas riedėjo iki Suvainiškių II stoties, kuri buvo už 1,5 km nuo Suvainiškių. Toliau dvejus metus „1919–1921 m. Latvijos pusėje kursavo keleivinis traukinys iki Suvainiškių I stoties, o 1952 m. ruožas tarp Suvainiškių II ir Neretos išardytas“³⁶.

I Suvainiškių miestelį važiuojantys žmonės turėjo išlipti galutinėje stotelėje, kuri buvo pastatyta Taručių kaime.

Prie plačiojo geležinkelio šakos Radviliškis–Daugpilis 1873 m. pabaigoje už 4 km nuo Skapiškio miestelio įrengiama bevardė pralanka Nr. 36. Iki Pirmojo pasaulinio karo stovėjo keleivių namas, kuriame buvo įrengti butukai aptarnaujančioms darbininkams. Pamažu daugėjant darbininkų ir aptarnaujančiojo personalo, pradėjo kurtis gyvenvietė. Stotyje buvo „vieno kelio atšaka su dviem iešmais ir kryžmėmis, dviem dvigubomis iešmininkų būdelėmis, dviem žaliais diskais ir

dviem semaforais. Pralanka jungėsi su kaimyninėmis stotimis dviem laidų linijomis, bet telefono aparato žandarai čia neregistruoja“³⁷. Traukinių eismas nebuvo didelis. Priimdavo ir išsiųsdavo vidutiniškai apie 20 vagonų, o kiti traukiniai net nesustodavo.

Skapiškio geležinkelio stoties svarbą pagreitino Vokietijos nutiestas siaurasis geležinkelis. Pralankoje Nr. 36 suaktyvėjo su eksportu ir importu susiję darbai. Iš plačiuoju geležinkeliu atvykusių traukinių reikėjo iškrauti ir pakrauti karinę amuniciją, maisto produktus, medieną ir kt.

Po karo Skapiškio geležinkelio stotis, įsikūrusi Šimiškių kaimo laukuose, įėjo į tranzitinių kelių grandinę. Čia dirbantys žmonės turėjo rūpintis prasilenkiančių traukinių eismu, vykstančiais traukiniu keleiviais, saugoti atvežtas prekes, atlikti priežiūros darbus. Ir toliau Skapiškio geležinkelio stoties apkrovą didino siauruku atkeliavę žmonės net nuo Latvijos sienos, mediena, kitos žemės ūkio prekės. „Skapiškio geležinkelio stotis nuo 1919 m. vidurio pradeda aptarnauti besiformuojantį Lietuvos paštą. Per normalių geležinkelių Skapiškio stotį kasdien į abi puses išvyksta Radviliškio–Obelių pašto vagonai. Iš pradžių tuos vagonus aptarnaudavo du ketvirtos ir vienos penktos eilių valdininkai, 3 laiškanėšiai“³⁸.

Lietuvoje XX a. 3-iasis dešimtmetis – geležinkelių tinklo modernėjimo pradžia. Nedidelėje Skapiškio geležinkelio stotyje 1928 m. įrengiama prekių platforma, 1930 m. pradėtas statyti naujas keleivių namas, iešmininkų būdelės, nutiesiama atkarpa tarp I ir IV stoties kelių, tvarkomas stoties kiemas, įrengiami gardeliai gyvuliams. 1934 m. link Panemunėlio pusės pradėtas statyti darbininkams gyventi skirtas namas su ūkio patalpomis. „1935 m.

išgrindžiamas stoties prekių kiemas ir privažiavimas prie jo, pastatoma dviejų skyrių tualetų patalpa su sandėliu žibalui. Stotyje pradėjo veikti geležinkelio elektros stotelė, kuri tenkino vietos geležinkelininkų poreikius“³⁹. Ketvirtos kategorijos statusą ši stotis turėjo ir prieš karą, tačiau galutinai jis patvirtintas „1935 m. liepos 22 d. Lietuvos geležinkelių vyr. direktoriaus įsakymu Nr. 90 nuo rugpjūčio 1 d.“⁴⁰

Pirmoji siauruko sustojimo vieta – Skapiškio miestelis. Tuo metu Skapiškio miestelis buvo valsčiaus centras, veikė savivaldybė, paštas, policijos nuovada, girininkija, dvi ugniagesių komandos, rankdarbių dirbtuvė, pieninė, malūnai, lentpjūvė, dirbo gydytojas, vaistinė. „1923 m. miestelyje ir geležinkelio stotyje buvo 187 sodybos ir 1093 gyventojai, 1940 m. – apie 1300 gyventojų“⁴¹.

Pasak Skapiškio miestelyje gyvenančios Elenos Raišienės, miestelyje buvo stotelė, kurioje stovėjo medinė būdelė, o viduje keleiviams sudėti suolai. Siaurukas sustodavo prie Panemunėlio kelio sankryžos. Dar iki šios dienos Pranas Šakalys prisimena, kad geležinkelių vaikams 1956–1962 m. buvo skirtas atskiras keleivinis vagonas. Bilieto kaina – 1,50 rb. Žiemą keleiviniame vagone nebuvo šalta. Konduktorius Kazimieras Speičys kūrendavo *buržuiką*. Traukinuku vaikai pasiekdavo Skapiškio miestelį ir eidavo į mokyklą.

Stoties apkrova buvo nedidelė, išvykdavo ir atvykdavo keleiviai, laiškininkas perduodavo ir priimdavo paštą. Didesnių krovos darbų nevykdė.

Iki 1938 m. tarp Skapiškio II ir Sriubiškių jokios stotelės rasti nepavyko. „Vyriausybės žinių“ laikraštyje abėcėliniame stočių sąrašo pavadinimas „Užpelkiai papildomas nauju pavadinimu taip: Užubalis.

Šis galioja nuo 1939 m. balandžio 10 d.⁴² Pasak Bronės Matiukienės, stotyje apie 1955 m. stovėjo mažas namelis, kuriame gyveno budėtojas. Tuo metu traukinuku važiuodavo labai mažai žmonių. Iki pradedant kursuoti autobusams, siauruko paslaugomis naudojosi aplinkinių kaimų gyventojai. Išlikę 1926 ir 1938 m. siaurojo geležinkelio eismo tvarkaraščiai rodo, kad Užubalių stotelės nebuvo. Ji nurodoma 1939 m. išleistame Susisiekimo ministerijos keleivinių geležinkelio traukinių tvarkaraštyje.

Tarpinė stotelė tarp Užubalių ir Pandėlio – Sriubiškiai. Vokiečiai šią vietovę vadino Sirbiškiai. Nuo čia iki Pandėlio 6 kilometrai. Tarpukariu šios vietovės pavadinimas vienu tariamais vienaskaitos, kitų daugiskaitos linksniu. „Sustojimo vieta iki 1930 m. gegužės 1 d. vadinama Sriubiškiai. Nuo tos dienos Lietuvos geležinkelių vyr. direktoriaus įsakymu Nr. 44 1930 m. balandžio 9 d. pavadinta Sriubiškis. 1934 m. gegužės 15 d. sustojimo vietos pavadinimas geležinkelių vyr. direktoriaus įsakymu Nr. 32X 1934 m. balandžio 11 pakeičiamas į Sriubiškis“⁴³.

Išvažiavęs iš Sriubiškių siaurukas pamažu puškuodamas pasiekdavo didžiausią šiaurinėje Rokiškio apskrityje esantį valsčiaus centrą – Pandėlį. Čia jau buvo pakraunamos ir iškraunamos prekės, atvažiuodavo ir išvažiuodavo daugiau keleivių. Nuo senų laikų Pandėlys garsėjo savo turgumi, ypač arklių. „1923 m. miestelyje buvo 114 sodybų ir 847 gyventojai, dvare 142 gyv., to paties vardo kaime 10 sodybų ir 91 gyv.“⁴⁴. Siauruko reikalingumą skatino čia buvusios valsčiaus įstaigos: mokykla, teismas, ligoninė su vaistine, sveikatos punktas, agronomo įstaiga, gimnazija, paštas. Be to, kūrėsi ir gana pelningai dirbo smulkaus ūkio bendrovės: garinė pieninė, žemės ūkio kooperatyvas „Dirva“, smul-

kaus kredito unija, plytinė, durpių kasimo įmonė. Centrinėje gatvėje, visai netoli turgaus, veikė nemažai smulkių krautuvėlių, užėigų, arbatinių, amato dirbtuvių. Prekybą čia plėtojo gyvenę žydai. Atvažiauvusiems iš nuošalaus kaimo sodiečiams valsčiaus centre veiklos netrūko. „Pandėlio stotis buvo mūrinė, visada tvarkinga. Pastate buvo darbuotojų kambarys, koridorius, laukiamoji salė, o kitame gale gyveno stoties viršininkas Alfonsas Zurlys. Mano vaikystės laikais keleiviai galėjo nusipirkti bilietus iki Suvainišio ir Skapiškio. Grįžtant iš Suvainišio vėl reikėdavo įsigyti. A. Zurlys gyveno dviejuose kambariuose. Stoties pastato šonuose buvo langai, kad matytų atvažiuojantį traukinį. Raudoną vėliavėlę iškelia, kai traukinys visai netoli, o geltoną pakelia išleidžiant jį toliau važiuoti“⁴⁵.

Pandėlio stotyje vyko dideli iškrovimo ir pakrovimo darbai. Šalia stoties stovėjo didelis sandėlis. „Iš vienos ir kitos pusės galėdavo pristumti vagonus prie buvusių rampų. Dvi linijos bėgių apie 0,5 km tęsėsi iki Puodžialaukės kelio kryžkelės, o į Skapiškio pusę gal net 3 linijos. Vienas garvežys nuvažiuodavo prie Apaščios upelio iš šulinio prisipumpuoti vandens. Tada garvežys su prikabintais vagonais išriedėdavo reikiama kryptimi“⁴⁶.

Siauruko paslaugomis naudojosi ir Panemunio valsčiaus gyventojai. Panemunio geležinkelio stotis buvo už pusės kilometro nuo klebonijos, nes tiesiant kelią reikėjo aplenkti dvarietę. Be to, tiesiausias kelias šiuo ruožu ėjo į Vilkolius. „Panemunis buvo siaurojo geležinkelio V klasės stotis, o 1935 m. pastatytas keleivių namas su багаžo skyriumi už 8 080,97 Lt“⁴⁷.

Nors Panemunio valsčiaus centras buvo beveik puse karto mažesnis už Pandėlį, tačiau siauruko paslaugas labai vertino vietos gyventojai.

Siaurojo geležinkelio kelias nuo Tvirų link Pandėlio, 1959 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

„1923 m. miestelyje buvo 48 sodybos ir 258 gyventojai, buv. dvare 4 sodybos ir 80 gyv. Panemunio kaime 20 sodybų ir 190 gyventojų“⁴⁸. Kaip ir kiti valsčių centrai, Panemunis turėjo savivaldybę, mokyklą, paštą, policijos nuovadą, sveikatos punktą, vaistinę, malūną, spirito varyklą, smulkaus kredito uniją, pieno nugriebimo punktą, kooperatyvą, kelias krautuvėles, amatininkų dirbtuvėles.

Nors ši stotelė buvo prie valsčiaus centro, tačiau jos apkrova ir važiuojančių žmonių skaičius mažėjo. 1932 m. ji neteko stoties statuto. Liko paprasta sustojimo vieta.

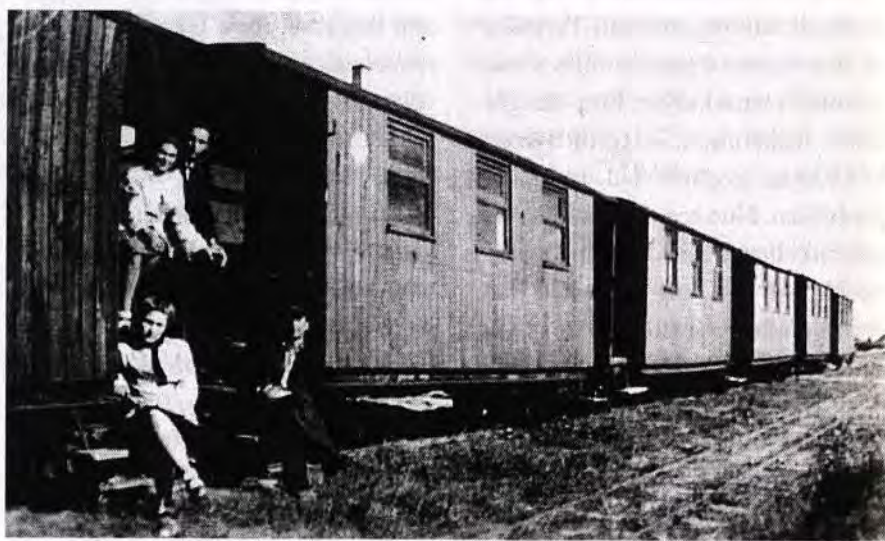

Užubalių siaurojo geležinkelio stotelė

Naujasodės stotelė buvo įrengta po karo, nes Vilkolių, Kalniečių, Jonavos ir kituose tarp Panemunio ir Taručių esančiuose kaimuose gyvenantiems žmonėms sustojimo vietos buvo išsidėsčiusios tolokai. V. Liolys teigia, kad kurį laiką siaurukas sustodavo ir Vilkoliuose.

Taručių kaime įsikūrusi stotelė siaurojo traukinio tvarkaraštyje nuo 1931 m. vadinama Suvainiškiai II. Tik apylanka atvažiavęs nuo Taručių šilo traukinukas sustodavo pakalnėje įrengtoje stotelėje. „Stotis medinė, gana didelė. Joje buvo laukimo salė, budėtojo kambarys, gyvenamosios patalpos. Šalia stoties pastato stovėjo sandėliukas su viduje perskirta sienele. Pirmoje dalyje buvo sudėti darbo įrankiai, o antroje atvežtas bagažas. Stotyje gyveno geležinkelio meistras. Ilgai nebuvo bėgių garvežiui apsisukti. Traukinukui reikėjo stumtis atbului iki Pandėlio“⁴⁹.

Taručių stotyje daugiausia kraudavo paruoštą medieną. 1923 m. buvo įrengtas garvežių grąžos depas, bet nuo 1932 m. apkrova sumažėjo. Todėl tais pačiais metais Taručiai netenka stoties statuso, lieka sustojimo vieta, dirba vieną pamainą.

Skapiškio siaurojo geležinkelio stotyje, 1945 m.

Siaurukas Skapiškis– Suvainiškis tampa pašto siuntimo keliu

Lietuvoje buvęs ir esamas geležinkelių tinklas yra tarsi kiekvieno laikmečio laikrodis. Stotys tenkino ne tik ekonomines, bet ir socialines reikmes. Jau 1869 m. Rusijos imperijoje buvo įkurta speciali pašto pervežimo agentūra, priklausiusi vidaus reikalų ministerijai. Paštą aptarnavo tik priesaiką davę ir raštiškai pasižadėję darbuotojai. Geležinkelio tinklas tapo dar viena pašto persiuntimo priemone. Prie šios socialinės paslaugos vykdymo prisidėjo ir siaurukas.

1918 m. lapkričio 16 d. buvo įsteigta Lietuvos pašto agentūra. Tais pačiais metais gruodžio 24 d. vokiečių okupacinė valdžia oficialiai pareiškė, kad pašto reikalus perduoda lietuviams. 1922 m. Lietuva turėjo 126 pašto įstaigas ir apie 40 pašto agentūrų. Istoriniai šaltiniai atskleidžia, kad Skapiškyje ir Pandėlyje jau nuo 1909 m. veikė pašto agentūros.

Siauruku kartu su krovniais keliavo laišakai, siuntos, bagažas. Laiškininkai pašto krovinio laukdavo Skapiškio, Pandėlio, Panemunio ir Suvainiškio stotyse. Iki karo ir pirmaisiais Pirmojo pasaulinio karo metais paštą iš didesnių stočių

reikėdavo pasiimti patiems valstiečiams. „Valstiečiai su arkliuku pagal savo grafiką ir režimą privalėjo budėti visą parą dėl pašto reikalų. Tam tikslui valsčiui yra mokama 1 400 rublių, už kuriuos valsčius privalo laikyti keturis arklius. Laiko gi tik du. Valsčiams reikėtų pasirūpinti ir ateityje pašalinti tokį netikusį savo pašto valdymą“⁵⁰. Po metų gegužės 31 d. pašto skyrius „pertvarkytas į pašto-telegrafo skyrių. Telegramos priimamos tik Rusijon“⁵¹.

Šiame siauruko ruože trūko aptarnaujančiojo personalo. „1922 m. rugsėjo 11 d. Lietuvos Steigiamasis Seimas, tvirtindamas susisiekimo

ministerijos etatų papildymą ir pakeitimą, siaurojo geležinkelio ruože įvedė pašto, telegrafo ir telefono valdybos pašto vagonams Skapiškis–Pandėlys–Suvainiškis aptarnauti vieną antros eilės laiškininko etatą⁵².

Pašto siuntų nuolat gausėjo. Paskirtų laiškininkų etatų neužteko. „1924 m. skelbiant ministerijos etatų sąrašą nurodoma, kad Skapiškio–Pandėlio–Suvainiškio ruožui paskirti du antros eilės laiškininkai, kurie turi aptarnauti pašto vežiojimą“⁵³. Dar prieš šio etato įvedimą Suvainiškyje paštininko etatas buvo įkurtas 1922 m. liepos 1 dieną.

Kartais dėl Radviliškio stotyje laiku nesutvarkytų pašto siuntų jos vėluodavo. „Pradžioje paštas buvo atvežamas traukinuku, nustatytu grafiku. Traukinio tvarkaraštis buvo labai nepraktiškas, tiek žmonėms, tiek paštui vežioti, nes traukinuku vežamas paštas net keliom parom pavėluodavo. Suinteresuoti geležinkelininkai ir gyventojai įteikė keletą skundų valdybai, paštą buvo pradėję vežioti arkliais. Pakeitus tvarkaraštį vėl viskas grįžo į savo vėžes“⁵⁴.

Kiekviena stotis turėjo paštui ir bagažui skirtas patalpas. „Bagažinei buvo tam tikri reikalavimai. Norint vežti didesnę bagažą reikėjo sutvarkyti dokumentus. Paštas buvo dedamas į vadinamą tarnybinį vagoną. Tarnybinis vagonas buvo saugomas. Vieną kartą važiuojant į Suvainiškį perėjau per visus tris vagonus, net patekau į pašto patalpas. Dėdė Stasys Likas pastebėjęs, kad manęs nėra, buvau surasta ir nuvesta į keleiviams skirtą vagoną“⁵⁵.

Siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainiškis kelio priežiūra

Siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainiškis kelio ruožas ir juo pūškuojantis traukinukas nebuvo vien kraštovaizdžio puošmena. Jį

Iš kairės: traukinio vadovas K. Speičys, Bruzgulytė, Likas ir paskutinysis Taručių geležinkelio stoties viršininkas Juozas Jakulis, 1958 m. Nuotr. iš Rokiškio krašto muziejaus fondų

reikėjo nuolatos prižiūrėti, remontuoti, pakrauti ir iškrauti prekes, aptarnauti keleivius, rūpintis gautu paštu. Šiam kelio ruožui perėjus į Lietuvos geležinkelių tinklą, buvo paskirtas pirmasis viršininkas: „1919 m. rugsėjo 16 d. Liucijonas Didžgalvis paskirtas Skapiškio siaurojo geležinkelio ruožo užvaizdu“⁵⁶. Jis siauruko ruožui vadovavo tik vienerius metus. Tuo metu siaurukas dar važiojo į Latviją, be to, laukė daug pokyčių. „1920 m. liepos 1 d. jau į Skapiškio–Suvainiškio pasienio ruožą kaip stoties viršininkas paskirtas Pasvalio stoties viršininkas Antanas Vanagas su ta pačia alga, t. y. 650 auksinų“⁵⁷.

Nuo 1922 m. siauruko viršininku pradėjo dirbti Jonas Saulis. Kaip jam sekėsi, nėra žinoma. Tačiau buvo linkęs į smulkias machinacijas. „Už neleistiną malkų mainymą su pirkliu Brimanu, padarytą rugsėjo 1 ir 10 dienomis, susilaukė griežto papeikimo ir perspėjimo, kad pasikartojus tokiems veiksams bus atleistas iš darbo“⁵⁸.

Skaitant archyvinius dokumentus, iki 1924 m. nerandama jokių siauruko vežamų krovinių, pašto,

keleivių statistinių duomenų. Tuo laiku prižiūrėtoju dirbo L. Didžgalvis. Į Lietuvos geležinkelių apskaitą siauruko Skapiškis–Suvainiškis kelio ruožas įtraukiamas nuo 1924 metų.

Pradėjus vesti siauruko eksploataavimo statistiką, išaiškėjo svarbiausi kelio tvarkymo darbai, administravimo pakeitimai, reikalingi darbuotojai. 1928 m. geležinkelio ruožas Skapiškis–Suvainiškis perduodamas siaurųjų geležinkelių tarnybai. „Tada į siaurųjų geležinkelių tarnybą perėjo kelio meistras, darbininkų kuopos seniūnas, 3 vyr. darbininkai ir kelio sargas“⁵⁹. Eismą tvarkė Skapiškio, Pandėlio, Suvainiškio stočių viršininkai, du konduktoriai. Buvo ir iešmininkas, ir 4 depo darbuotojai, ir 2 mašinistai, ir 2 mašinistų padėjėjai. 1929 m. aptarnaujantįjį personalą sudarė 22 žmonės, o 1924 m. dirbo tik 11 darbuotojų.

J. Saulį pakeitė Antanas Bekeris, kuris iš viršininko pareigų buvo atleistas 1922 m. birželio 22 d. už krovinio pavogimą iš vagono. „Skapiškio siaurųjų geležinkelių stoties viršininkas nuo 1925 m. spalio 6 d. buvo Juozas Šimėnas“⁶⁰.

Panemunio siaurojo geležinkelio stotis, 1928 m.

„1925 m. gruodžio 10 d. Lietuvos geležinkelių direkcija Panevėžio–Utenos ir Skapiškio–Suvainiško siaurųjų geležinkelių eksploatacijos tvarkytoju skiria Kazlų Rūdos stoties viršininką Igną Baubą“⁶¹.

Siaurojo geležinkelio traukinį – dažniausiai garvežį – darbininkai remontuodavo depuose (traukinių dirbtuvėse). Suvainiško geležinkelio stoties depas pastatytas 1923 m., Pandėlyje 1929 metais. Iki to laiko nesudėtingi gedimai buvo šalinami nedideliame Skapiškio geležinkelio stoties depe. 1926 m. Skapiškio gel. stoties depe net 9 siauruko prekių vagonams buvo atlikta vidinė patikra⁶². Pandėlio ir Suvainiško depuose garvežiai jau galėdavo apsigręžti.

Gal naujo viršininko ar ekonominių poreikių dėka 1926 m. siaurojo geležinkelio apkrova padidėjo. Nuo 1931 m. Skapiškio geležinkelio stoties depas nebeveikė. Didėjanti ir svyruojanti siauruko apkrova reikalavo nuolatinės šios transporto priemonės patikros. Pavyzdžiui, 1929 m. vagonai iš viso nuriedėjo 192 323 km, iš jų keleiviniai 42 652 km, pašto 9 980 km, bagažo 9 980 km, visi prekiniai vagonai 129 711 km“⁶³.

„Siaurųjų geležinkelių iki šiol buvo medinė nuo vokiečių laikų likusioj ir bebaigiančioj griūti pašiūrėj, praeitais metais baigta statyti nauja mūro 600 mm ruožo raštinė ir nedidelė dirbtuvė garvežių pataisai atlikti“⁶⁴. Naujas depas buvo statomas 1937–1938 m. ir vasaros pabaigoje pradėjo labai reikalingą savo veiklą. Šis depas iki šių dienų stovi Skapiškio gel. stoties gale (link Panemunėlio). Lina Savickienė su nostalgija teigė, kad „šis raudonų plytų pastatas yra vienintelis, kuris mena čia buvusį siaurojo geležinkelio kelią. Šalia mano namų einantis kaimo keliukas yra buvusi geležinkelio linija“⁶⁵.

XX a. 3-iojo dešimtmečio pradžioje siauruko apkrova sumažėjo, nes pagerėjo sausumos vieškelio būklė, pradėjo kursuoti autobusai Rokiškis–Pandėlys–Papilys–Biržai. Be to, iš didžiausios Pandėlio gyvenvietės žmonės galėjo važinėti autobusu. „Skapiškio–Suvainiško“ geležinkelis pervežė tik 11 267 keleivius, 29 997 kg bagažo, 4 388 t. krovinių“⁶⁶.

Dalis prie siauruko dirbančių įvairių kategorijų darbininkų keldavo savo kvalifikaciją. Į vietą atva-

žiuodavo už kvalifikaciją atsakingi asmenys ir apmokydavo norinčiuosius. Mašinistas A. Ražauskas 1930 m. gauna ruožo eksploatacijos tvarkytojo kvalifikaciją. Sumažėjo darbuotojų skaičius, ruože dirba tik 16 žmonių“⁶⁷. Šiltuoju laiku geležinkelio ruože padaugėjus krovos ir remonto darbams, buvo samdomi darbininkai keliems mėnesiams. 1931–1937 m. etatinių darbuotojų skaičius svyravo nuo 12 iki 15 žmonių, o su laikinai dirbančiais nuo 15 iki 26 asmenų. Visą parą palikta dirbti tik siaurojo geležinkelio kelio pradžios stotis – Skapiškis I, o kitos stotys – Panemunėlis, Pandėlys, Suvainiškis II – dirbo tik dienomis. Iki 1940 metų siauruko eksploatacijai reikėjo skirti daugiau lėšų, negu gaudavo iš apkrovos darbų. Skapiškio–Suvainiško kelias 1937 m. turėjo tiesioginių pajamų 43 596,23 Lt ir netiesioginių – 1 177,80 Lt. Iš viso kelio pajamos sudarė 44 774,03 Lt. Tuo metu kelio eksploatacinės išlaidos buvo 81 371,17 Lt⁶⁸.

Geležinkelininkai darbą pradėdavo vos dienos prašvitus. Skubaus remonto darbų metu pietaudavo tik apie pusę valandos. 1924–1929 m. atnaujinti siaurojo geležinkeliuko dar vokiečių okupacijos metu nutiesti tiltai, o kai kur pastatyti nauji. Mediniai tiltai suremontuoti 2, 3, 7, 10 ir 24 kilometre, o nauji pastatyti 4, 15, 20, 27, 31 kilometre. „Naujų tiltų statybai skirta 48 485,67 Lt. Visame ruože sudedami betoniniai vamzdžiai, kurių bendra vertė su dėjimo darbais 7 264,02 Lt“⁶⁹.

Pandėlio siaurojo geležinkelio stotis šio geležinkelio kelio atkarpoje buvo svarbiausia. Jai suteikta IV kategorija. 1925–1929 m. stoties viršininkai buvo Petras Kalvėnas ir Juozas Miklaševičius. Abu vyrai iš darbo pasitraukė už sukčiavimus. P. Kalvėnas savo nuožiūra parduodavo žibalą, o

J. Miklaševičius savinosi valdiškus pinigų. Nuo 1930 m. lapkričio 16 d. laikinai pavaduoja atsarginis stoties viršininko padėjėjas Kazys Valiulis⁷⁰. „1932 m. lapkričio 16 d. Pandėlio stoties viršininku paskiriamas Pranas Zurlys, iki tol dirbęs Kazlų Rūdos stoties siaurojo geležinkelio stoties viršininku“⁷¹.

1940 m. sovietų okupacija vėl pakeitė buvusią geležinkelių kelio tvarką. Plačiojo geležinkelio šaka toliau kursavo traukiniai, mažai pakito ir siauruko eksploatacija. Skapiškis liko IV kategorijos stotimi. Nuo 1941 m. pradžios stotiai vadovavo Kazys Teresas. Be viršininko, patvirtinami šie etatai: 3 stoties viršininko padėjėjai, 2 eiliniai padėjėjai, 4 iešmininkai, sargas, krovikas ir 2 eiliniai krovikai⁷². Siauruko kelią tvarkė atskira darbininkų brigada. Jai vadovavo stoties viršininko padėjėjas, dirbo keletas iešmininkų, krovikų, traukinio mašinistai, kūrikas, kontrolierius ir stočių prižiūrėtojai. Pagal 1940 m. rugpjūčio 3 d. SSRS susisiekimo kelių liaudies komisaro L. Kaganovičiaus įsakymą Lietuvos geležinkelių tinklas suskirstomas į: Vilniaus, Kauno, Šiaulių ir Radviliškio eksploatacijos ruožus. Plačiojo geležinkelio šaka Radviliškis–Obeliai kartu su siauruku Skapiškis–Suvainiškis priklausė Radviliškio eksploatacijos ruožui.

1941 m. birželio 22 d. Lietuva sulaukė naujų okupantų. Vokiečių valdžios paskirtas Lietuvos geležinkelių direkcijos vadovas Jonas Augustavičius „įsakymu Nr. 36 konstatavo, kad nuo 1941 m. liepos 1 d. atkurta Lietuvos geležinkelių vyr. direkcija, buvusi iki 1940 m. birželio 15 d. Nurodoma siaurųjų geležinkelių direkcija veikia atskirai“⁷³.

Lietuvos geležinkelių administracija negalėjo keisti vokiečių

Prie garvežio Skapiškio siaurojo geležinkelio stotyje, 1945 m.

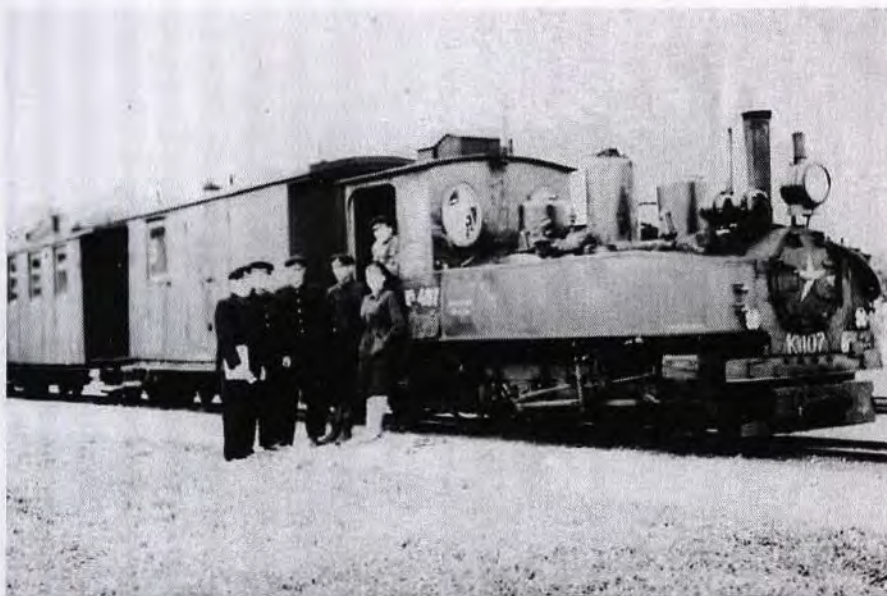

Siaurojo geležinkelio darbuotojai, 1953 m. Nuotr. iš Vandos Speičienės albumo

nustatytos tvarkos. Stočių kategorijos pakeičiamos į klases. Pandėlio ir Skapiškio glž. stotims suteikta III klasė. Prie siaurojo geležinkelio Skapiškio–Suvainiškio linijos liko tos pačios stotys: Skapiškis II, Ažubalis, Sriubiškiai, Panemunis, Suvainiškis. Naujasodės sustojimas neminimas.

Vokiečiai uždraudė gabenti privačius krovinius, juos perkrauti iš plačiųjų vagonų į siauruko ešeloną. Atsisakyta ir privataus pašto pervežimo paslaugų. Pervežti leista tik tarnybines ir karines siuntas⁷⁴. Vokiečiai varžė ir civilių keleivių

vežimą. Tačiau greitai pastebėta, kad tokie suvaržymai tapo nuostolingi. Nuo 1942 m. rugsėjo 25 d. siaurukui buvo leista gabenti civilius keleivius be vokiečių komisarų leidimo kartu su bagažais. Skapiškį vokiečiai paliko 1944 m. liepos pabaigoje. „Prie Skapiškio frontas atėjo nuo Rokiškio. Pro mūsų namų langus matėsi, kaip sproginėjo minos dieną ir naktį. Mūsų šeima pasitraukė į Švedukalnį. Tą naktį tėvelis neišėjo į darbą. Vyrai iškasė griovį, uždengė lentomis, užpylė žemėmis, viduje paklojo šiaudus, sunėšė patalynę. Savadarbes slėptuves mes

Prie garvežio, 1953 m. Nuotr. iš Vandos Speičienės albumo

vadinome akopais. Ankstų rytą, šiek tiek nurimus, tėvelis išskubėjo į darbą. Geležinkelininkai netoli siauruko kelio (netoli vandens bokšto) rado daug vokiečių ir rusų kareivių lavonų. 1944 m. liepos 27 d. buvo labai karšta. Lavonus laidojo vietoje. Vėliau jie buvo iškasti ir pervežti į tam tikras laidojimui skirtas vietas⁷⁵.

Karo metais siauruoju geležinkelio buvo gabenami sužeisti kareiviai iš pafrontės į Pandėlio ligoninę.

Karo metais geležinkelių tinklas patyrė didelius nuostolius. Lietuvos geležinkelių valdyba sudarė komisiją padarytai žalai apskaičiuoti. Nuostoliai buvo įvertinti ir surašytas aktas. Siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainiškis kelio ruožas pažymėtas tik akte esančioje schemoje. Galima daryti išvadą, kad siaurieji geležinkeliai su 600 mm vėže sovietų valdžiai mažai rūpėjo. Siaurukui Skapiškis–Suvainiškis buvo lemta gyvuoti iki 1960 m. pabaigos.

Besitraukdami vokiečiai sugadino visą geležinkelių tinklą, taip pat ir Radviliškio–Obelių ruožą. „Atsitraukdama vokiečių kariuomenė ne tik sudegino šio ruožo stotis, bet ir specialiu įrengimu, traukiama dviejų garvežių, nuo Obelių iki

Panevėžio geležinkelio stoties išardė visų tarpstočių geležinkelio pylimus, bėgius, sulaužė pabėgius“⁷⁶. Skapiškio glž. stotis buvo beveik sulyginta su žeme.

Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, besitraukdami rusai kartu evakavo prie geležinkelio dirbusius specialistus. Geležinkelis – ne vieškelis, šią transporto sritį gali aptarnauti tik kvalifikuoti specialistai ir darbininkai. Stoties viršininkams, jų pavaduotojams, kelio meistrams, budėtojams buvo keliami mokslo baigimo ir sveikatos reikalavimai. Prieš pradėdami dirbti būsimieji darbuotojai atlikdavo praktiką. Stoties viršininkas, patikrinęs praktikanto žinias, siųsdavo jį laukti egzaminų į Generalinę geležinkelių valdybą. Darbininkai buvo apmokomi ir kvalifikaciją keldavo vietoje. Stoties viršininkus, jų pavaduotojus ir budėtojus valdyba dažnai keisdavo, už menkiausius darbo pažeidimus bausdavo. Tokia tvarka galiojo ir siaurojo geležinkelio ruože. Jaunus vyrus dirbti geležinkelyje skatino didelis darbo užmokestis. „Nuo 1923 m. gruodžio mėn. atlyginimai geležinkelininkams pradėti mokėti litais. Reikia pasakyti, kad atlyginimai buvo tikrai geri: kelio meistro apie

240 Lt, vyr. darbininko – 160 Lt, kelių remonto darbininko – 150 Lt. Buvo mokomi papildomi priedai už mažamečius vaikus. Dukart per metus geležinkelininkams ir jų šeimoms buvo skiriami bilietai nuvažiuoti į tolimesnius miestus“⁷⁷.

Antrojo pasaulinio karo metais ir pokariu, kai Lietuvą buvo užėmę rusai, geležinkelio sistemoje dirbę vyrai buvo atleidžiami nuo karinės tarnybos. Jiems išduodavo specialius pažymėjimus. Jauni vyrai, padirbėję keletą metų, įgaudavo praktinių žinių, pasižymėję geru elgesiu tapdavo vadovaujančiuoju geležinkelio tinklo personalu.

Po karo, prie sovietų valdžios, siaurojo geležinkelio ruože traukinukas puškėjo dar du dešimtmečius. Galutinėje Taručių stotyje „buvo įrengti bėgiai garvežiui apsigręžti. Dar buvo įrengtas mechanškai iš stoties valdomas semaforas. Prieš atvažiuojant traukiniui semaforo rodyklė būdavo pakeliama“⁷⁸. Stoties viršininkas buvo Juozas Jakulis. „Jis buvo baigęs Rokiškio gimnaziją (1922–1933). Aš Juozui paskolindavau biologijos, chemijos knygas. Jis labai gražiai rašė, buvo mandagus, nuovokus, darbštus žmogus. Jis su dviem vėliavėlėmis – raudona ir geltona – sutikdavo ir išleisdavo siauruką į kelionę savo kasdieniniu maršrutu, sutvarkydavo bagažą, pašta, parduodavo bilietus“⁷⁹. Pasak kitų suvainiškėčių, Juozas Jakulis labai rūpinosi siauruko aptarnavimo darbais. Žmogų turbūt užgrūdino tremtinio likimas, nes karo metais buvo išvežtas į Vokietiją darbams. Be to, Juozas Jakulis išsiskyrė savo muzikalumu. Gražiai dainavo, grojo armonika. Panaikinus Taručių stotį, dirbo elektriku Suvainiško kolūkyje.

Kelionės metu traukinuką aptarnavo Kazimieras Speičys ir Stasys Likas. Kartu dirbo du mašinistai ir du padėjėjai.

1938 m. statytoje stotyje gyveno siauruko brigadininko Petro Bareikos šeima.

Kiekvieno ruožo darbininkams vadovaudavo brigadininkas. Siauruko kelią reikėjo prižiūrėti visais metų laikais. Žiemą darbininkai valė sniegą, statė užtvaras, kapojo nuo bėgių ledus. Čia dirbo Vladas Susnys, Pranas Bladis, Jonas Žėkas.

Su siauruku beveik pusę gyvenimo metų susiejo broliai Stasys ir Alfonsas Likai. Apie savo tėvą nuoširdžiai pasakojo dukra Nijolė Likaitė-Karpinskienė. „Ne tik mano tėvas, bet ir senelis Mykolas Bulovas dirbo prie geležinkelio. Mykolas Bulovas su šeima apie 1923 m. iš Rygos persikėlė gyventi į Skapiškį. Kartu atvyko ir būsima mano mamytė Antanina Bulovaitė. Tėveliai susipažino Pandėlyje ir 1939 m. sukūrė šeimą.

Jis šio krašto vaikas. Gimė 1913 m. netoli Skapiškio glž. st., Šiminiškių kaime. Tuo metu dar siauruko nebuvo. Baigęs mokyklą ir sulaukęs reikiamo amžiaus buvo pašauktas tarnauti į kariuomenę. Karinę tarnybą atliko Kupiškyje. Grįžęs iš jos įsidarbino naujai pastatytame Skapiškio siauruko aptarnavimui skirtame depe, o 1939 m. persikėlė dirbti į Pandėlį. Šeima neilgai gyveno Pandėlio dvare pas Stumbrius. Prasidėjus pirmajai sovietų okupacijai, iki 1949 metų nuomojo namus, o paskui buvusioje Pandėlio sinagogos vietoje pasistatė savo gyvenamąjį būstą. Viskuo jam teko būti: stoties viršininku, budėtoju, pavaduotoju, iešmininku, svėrėju, pašto tvarkytoju – priimdavo ir išsiųsdavo siuntinius, užrašydavo adresus, kvitus. Algos gaudavo apie 400 rub., o įvykus rublio vertės pasikeitimui, alga siekė apie 40 rub. Geležinkelininko darbą teko palikti 1961 m. uždarius šio siaurojo geležinkelio kelią. Netekęs darbo

Siaurasis geležinkelis, 1956 m. Nuotr. iš Vandos Speičienės albumo

įsidarbino melioracijoje ir prižiūrėjo griovius⁸⁰.

Skapiškio glž. stotyje gyveno ir atskirai dirbo plačiojo ir siaurojo geležinkelio administracija bei darbininkai. Ir gyvenamieji namai buvo atskiri. Nuo 1939 m. Vladas Minelga naujame siauruko depe pradėjo dirbti garvežių kūriku, o vėliau tapo garvežio mašinistu. „Jis iš karto gavo modernišką butą name, kuris specialiai buvo paskirtas siaurojo geležinkelio tarnautojams. Tėvas iškviatė iš Kauno motiną, kuri ten dirbo ligoninėje. Mama, aš (penkerių metų) ir brolis (trejų metų) atvažiavome gyventi į Skapiškio stotį. Mūsų name pirmame aukšte gyveno kelio meistras Antanas Kuzmickas su žmona ir sūnumi. Antras aukštas visada tekdavo viršininkams (ir jų šeimoms). Dar atskiras kambarys buvo skirtas depo buhalteriiui Telesforui Alsiui. Kiekviena šeima turėjo žemės sklypelį ir ganyklą gyvuliams prie siaurojo ir plačiojo geležinkelių⁸¹.

Siaurukui taip pat vadovavo Paunksnis. Jis stoties name gyveno su žmona ir dviem sūnumis. Prie siaurojo geležinkelio dirbo ir iš aplinkinių netoli Skapiškio glž. sto-

ties buvusių kaimų „Iš Tatkonių – Daukas, iš Bajorų – Jonas Graibus ir Vladas Balys, iš Kandrėnų – Giedrys ir kt. Visi draugiškai sugyveno. Jie kviesdavosi į svečius švęsti Kalėdų ir Velykų, Oninių ir Petrinių⁸².

Beveik visą gyvenimą siauruką prižiūrėjo Bronislovas Baltrūnas, gimęs, augęs ir gyvenęs Skapiškyje. Jaunas vyras labai palankiai vertino 1940 m. gautą valdišką darbą. Tėvas jo neleido net į pradinę mokyklą. Tačiau darbštus ir gabus jaunuolis mokėsi savarankiškai. „Mano tėveliui nusibodo su tėvu (mano seneliu) statyti privačius namus. Dirbti prie geležinkelio jį pakvietė brigadininkas Steponas Kazakevičius. Iš pradžių dirbo paprastu darbininku, o vėliau pakėlęs kvalifikaciją tapo vyresniuoju. S. Kazakevičiaus vadovaujama brigada prižiūrėdavo siauruko ruožą nuo Skapiškio gl. st. iki Užubalių. Ką jie dirbdavo? Ravėdavo vasarą kapliais žolę, tikrindavo bėgių tvirtumą, tvirtino pylimą, keitė medinius pabėgius į metalinius. Ypač sunku buvo žiemą, nes padarydavo vadinamus „snieगतvius“, panašius į tvorą. Prie geležinkelio vyrai juos nutempė ant nugaros

statydavo labiausiai užpustomose vietose⁸³.

Siauruką prižiūrėjo nemažai žmonių. Darbai buvo suskirstyti pagal rūšis: garvežio mašinistai, jų padėjėjai, remontininkai, kūrikai, konduktoriai. „Remonto darbininkams vadovavo Pranas Šaučiūnas ir Steponas Kazakevičius. Sunkus buvo jų darbas. Dirbo ir šaltyje, ir lietuje, ir vėlyje, ir karštyje. Ypač buvo sunku karo metais. Prisimenu šiuos kelio remontininkus: savo tėvą Bronių Baltrūną, Praną Šaučiūną, Kazį Baranauską, Juodžiūną, Mykolą Uzielą... Sunkios sąlygos buvo ir garvežio mašinistams – skersvėjai, suodžiai iš kamino, todėl jie buvo visada suodini. Tačiau vyrai dirbo sąžiningai ir atsakingai. Tai Vladas Balys, Kazys Minelga, Jonas Gorklys. Jų padėjėjais dirbo Vyt. Vizbaras, Stasys Adomėlis. Keleivius aptarnaudavo konduktoriai: broliai Kazys ir Alfonsas Speičiai, Smailys, Stasys Likas⁸⁴.

Lina Savickienė prisiminė, kad jos tėvo Kosto Varno darbas gal ir nebuvo toks sunkus, bet labai nešvarus. „Naktimis jis kūreno depe stovėjusį garvežį. Namo pareidavo tik ryte. Tėvas visai netoli siauruko pasistatė namus. Pas mus pietaudavo susirinkę geležinkeliuką aptarnaujantys darbininkai. Kartu su tėvu dirbo kalvis Čelkys⁸⁵.

A. Raišienė iki šios dienos išsaugojo tėvo B. Baltrūno darbo knygeles. Viena darbo knygelė buvo skirta tik metams. Jose tvarkingai buvo surašytas kiekvieną mėnesį gaunamas atlyginimas. Vidutinis uždarbis – 400 rublių. Atlyginimai priklausė nuo kategorijų. B. Baltrūnas turėjo V kategoriją. 1959 m. gegužės mėn. darbo knygelėje įrašyta, kad uždirbo 514,42 rublio.

1959 m. siaurojo geležinkelio specialistai su Panevėžio gel. stoties viršininku Lionginu Gavėnavičiumi parengė siaurojo gele-

žinkelio traukinių eismo taisykles. „Jose buvo įteisinta traukinių eismo valdymo tvarkdaryų sistema⁸⁶. Siaurojo geležinkelio taisyklės tiko siaurojo geležinkelio ruožuose, kuriuose prasilenkdavo traukiniai. Siauruko Skapiškis–Suvainiškis keliu traukinukas riedėdavo vieną kartą per dieną pirmyn ir atgal. Šiame kelio ruože nereikėjo prasilenkti ir turbūt šios taisyklės nebuvo taikomos.

Kelionės siauruoju geležinkeliu Skapiškis–Suvainiškis

Straipsnio autorės pašnekovas V. Liolys teigė, kad traukinuku buvo susisiekiama su visu pasauliu. Labiausiai siauruko paslaugomis naudojosi Suvainiškio ir Panemunio krašto žmonės. Jie nuvykdavo į Pandėlį, Skapiškį. Tarpukariu Pandėlys buvo valsčiaus centras, vėliau jis tapo rajono centru. Atvažiavę į Skapiškio gel. stotį keleiviai toliau keliaudavo įsėdę į plačiuoju geležinkeliu riedančius keleivinius traukinius.

Kaip atrodė traukinukas? Traukinuko vagonai atitiko geležinkelio 600 mm vėžės plotį. Vagonus traukė garvežys K4. Garvežys neturėjo langų. „Mes jaunos mergaičiukės bėgdavome į Skapiškio stotį pažiūrėti į jaunus garvežio vairuotojus. Jie mums, juodais apneštais suodžių veidais pamojuodavo, kartais ir išlipdavo. Keleivinių ir prekinių vagonų net spalvos skyrėsi. Žalios spalvos vagonai buvo skirti keleiviams ir paštui vežti, o rusva spalva nudažyti vežė įvairius krovinius. Krovininiai vagonai taip pat dviejų rūšių: uždari ir atviri. Atvirus vadindavo pusvagoniais. Jais veždavo grūdus, gyvulius, medieną, trąšas...“⁸⁷

Keleiviams skirti vagonėliai visada buvo švarūs. Įlipę į juos keleiviai atsisėdavo ant prie šonų pritvirtintų suolų. Visiems užtekdamo sėdimų

vieta. Tik šventadieniais važiuojant turgun į Pandėlį keleivių prisirinkdavo daugiau. Žiemos metu vagonus malkomis, durpėmis ir anglimi kūrendavo konduktoriai. Šildydavo vadinamieji *pečiukai-buržuikos* su išvestu pro langą kaminu.

Daugiau darbo aptarnaujančiam personalui ir geležinkelį prižiūrintiems darbininkams atsirasdavo žiemos metu. Aukštesnėse, lygesnėse vietose bėgius užpustydavo sniegas. Nepadėdavo net pastatyti „sniegtviai“ (mediniai nedideli rėmai). Žiemą prieš išriedant siaurukui iš Skapiškio gel. stoties pirma pravažiuodavo specialus valytuvas. Šaltuoju laiku stočių viršininkai privalėjo apie kelio būklę informuoti aukštesniąsias geležinkelio institucijas. „1927 m. sausio 21 d. Lietuvos geležinkelių valdyba randa reikalą įspėti Lietuvos piliečius, kad „Skapiškio–Suvainiškio“ ruožuose galimi sniego užpustymai ir dėl to gali sutrikti eismas. Todėl prieš kelionę siūloma sužinoti apie eismo sąlygas atitinkamame kelyje“⁸⁸.

Praejus vienai žiemai, atskubėdavo kita. Žiemos būdavo šaltos, 20–25 lapsniai. Didelis šaltis ir siautūsios pūgos nelabai gąsdindavo. Esant šaltam orui, blogiems keliams, vietos žmonėms reikėdavo pasiekti Pandėlį, iš Skapiškio gel. st. važiuoti į didesnius Lietuvos miestus. Kiekvienas keleivis turėjo savo kelionės tikslą.

1937 m. gruodžio mėn. keleiviams buvo pranešta, kad „3, 4, 10 ir 11 d. iškrito sniego ir stipriai šalo. Šis paveikė traukinių eigą ir beveik visi mūsų keleiviniai traukiniai vėlavo. Iš Vokietijos tarp miestiniai traukiniai vėlavo net po pusantros valandos.

Siaurojo geležinkelio Skapiškio–Suvainiškio visas ruožas buvo sniegu užpustytas ir nuo gruodžio 11 d. nutrauktas šiuo ruožu traukinių judėjimas. Sniegą nuvalius nuo

gruodžio 14 d. judėjimas vėl buvo atnaujintas⁸⁹.

Įvairiuose straipsniuose pateikiamas skirtingas siauruko kilometražas. Archyviniuose dokumentuose nurodyta Skapiškio–Suvainišio kelio charakteristika: „šis bendras kelio ilgis – 42 km., iš kurių 2 km. stočių keliai, horizontalaus kelio ruožas – 22 km., 18 km. – turėjo nuolydį, tik 8 km. kelio buvo tiesus, 32 km. pakloti kreivėse“⁹⁰.

Pagal 1926, 1933, 1939 m. Lietuvos geležinkelių traukinių tvarkaraščius pavyko nustatyti tikrus siauruko važiavimo tvarkaraščius, juos priderinti prie Skapiškio gel. stotyje sustojusių plačiuoju geležinkeliu kursuojančių traukinių. 1926 m. pro Skapiškio gel. stotį nesustodamas pravažiuodavo keleivinis traukinys Radviliškis–Obeliai–Gryva (Nr. 49) ir grįždavo atgal.

1926 m. siaurukas iš Skapiškio išvažiuodavo 6.15 val., o Suvainiškį pasiekdavo 9.30 val.⁹¹ Siauruku atvykę keleiviai iš Skapiškio gel. stoties galėdavo Panevėžį ir kitus didesnius miestus pasiekti pravažiuojančiais plačiojo geležinkelio keleiviniais traukiniais.

„Buvome neseniai vedę. Mano uošviai Šarkiūnėliai dirbo nepilną valaką žemės. Vertėmės vidutiniškai, bet pinigų labai reikėjo įvairiems ūkio darbams. Vyras parduodavo grūdus, o aš naminius maisto produktus. Reikėdavo pasiekti artimiausią turgų, kuris buvo Pandėlyje. Antanas sudėti maisto produktams padirbo medines skryneles. Į vieną talpinome dešras, skilandį, bežmėnu po 1 kg pasvertus lašinius, o į kitą dėdavome džiovintus ir šviežius sūrius, varškę, sūdytą sviestą. Gyvenome gana toli nuo Taručių. Iki Suvainišio miestelio buvo dar 4 km. Antanėlis pakinkydavo pačią ramiausią kumelę Alksnę į lineiką ar roges, sudėdavo medines skryneles ir nuveždavo mane į Taručių gel. st.

Pandėlyje pernakvodavau pas giminaičius. Ryte droždavau į turgų. Į namus dažnai eidavau pėsčia, kartais pavėžėdavo, kartais vyras pasiimdavo nuo Panemunio ar Vilkolių. Siauruko grafikas buvo labai nepritaikytas keleiviams. Jis Taručiuose stovėdavo visą dieną“⁹².

Po septynerių metų Susisiekimo ministerija ir Geležinkelių valdyba pakeitė siauruko grafiką ir turbūt pritaikė prie Skapiškio gel. st. sustojančių tranzitinių traukinių grafiko. Aplinkinių valsčių gyventojai daugiausia naudojosi plačiojo geležinkelio ruožu kursuojančiu traukiniu Radviliškis–Panevėžys–Skapiškis–Obeliai. Važiuojant į Obelius, Skapiškio gel. stotyje sustodavo 22.05, o norint patekti į Panevėžį reikėdavo palaukti iki 1.43 min. Tvarkaraštyje nurodomas kursuojantis traukinys Panevėžys–Obeliai. Jis Skapiškio gel. st. pasiekdavo 10.32 min., o grįžtant atgal „čia keleivius paimdavo 6.03 min. Važiuojant į Maskvą, reikėdavo Eglainėje persėsti. Skapiškyje jis sustodavo 14.45“⁹³. Nuo 1933 m. siaurukas nestodavo Naujasodėje. Savo buvimo laikotarpiu traukinukas iki galutinės Suvainišiai II (Taručių k.) stotelės pūškuodavo vidutiniškai apie 3 val. Garvežys K4 galėdavo traukti apie 11 vagonų, kurių bendras svoris žiemos metu siekė 45 t, o vasarą 50 tonų.

Dėl mažo siauruko greičio iki šių dienų išliko įvairių anekdotų ir palyginimų. „Keliant Suvainiškio–Skapiškio mažuoju traukinuku pravartu būtų ir nuosavą lovą turėti (miegamųjų vagonų čia, suprantama, nėra). Mat ne tik kad šis „samovaras“ vos juda, bet ir trumpas „atostogas“ stotyje turi. Pvz.: Pandėlyje stovi vieną valandą. Keleiviams per tą laiką žiovulys gerokai žandus paišo, o traukinėlio brigada kartais, sako, ir partijai sulošti turinti laiko“⁹⁴. A. Raišienė juokaudama

teigė, kad su traukinuku suspėdavo ir dviračiu važiuoti. Skapiškėnai šios transporto priemonės greitį sulgino su močiutės kelione į bažnyčią. „Močiutė palei geležinkelį iš Tvirų kaimo eina į Skapiškio bažnyčią. Privažiavus traukinukui, konduktorius liepia lipti į vagoną. Močiutė atsako: su jumis važiuodama aš į mišias pavėluosiu“⁹⁵.

Alfonsas Kaupelis yra pasakojęs, kad Panemunio krašto jaunimas tai į Pandėlį, tai į Suvainiškį keliaudavo zuikiais. Siauruko keleiviai traukinį švelniai vadino „samovaru“. Važiuojantį jį geras arklys galėdavo pralenksti.

1939 m. Geležinkelių valdyba pakeitė plačiųjų ir siaurųjų keleivinių traukinių tvarkaraščius.

Pro Skapiškio gel. stotį reisus Radviliškis–Obeliai paleidžiamas aukštesnės kokybės keleivinis traukinys–automatrica. Toliau kursuoja tarptautinis reisas Maskva–Eglainė.

Keleiviai bilietus galėdavo nusipirkti Skapiškio, Pandėlio, Suvainišių (Taručių) geležinkelio stotelėse. Įlipus Naujasodės, Panemunio, Siurbiškių ir Užubalių sustojimo vietose bilietus keleiviams parduodavo konduktoriai. „Čia galėdavai įsigyti tiesioginį bilietą važiuoti plačiuoju geležinkeliu kursuojančiais keleiviniais traukiniais. Net parduodavo bilietus iki Kauno. Bilietus reikėdavo pažymėti Skapiškyje ir Radviliškyje. Teko man ir net į Maskvą važiuoti. Skapiškio gel. st. atvykus siauruku, kai kurių keleivinių traukinių tekdavo palaukti. Keleiviams sunkumų nesudarė, nes iš gimtojo krašto glž. st. galėdavome pasiekti bet kurį Lietuvos miestą, nuvažiuoti į Latviją“⁹⁶.

Lietuvos geležinkelių ūkis 1938 m. turėjo 12 automatricų (greitųjų traukinių). Jie išvystydavo 120 km/val. Radviliškio–Obelių ruože greitis siekė 110 km/val.

„Keleiviniai traukiniai Obelių ruožu iš Panevėžio į Obelius (98 km) nuvažiuodavo per 1 val. 12 min. 1929 m. Obelių ruožu pravažiavo pirmasis tarptautinis ekspresas Berlynas–Kenigsbergas–Daugpilis–Maskva. Buvo tiesioginiai keleivių maršrutai iš Kauno į Londoną ir Berlyną. Obelių ruože 1940 m. kursavo vienas greitis ir du keleiviniai traukiniai“⁹⁷.

Susisiekimo ministerija Lietuvos geležinkelio traukinių tvarkaraščius spausdino lietuvių ir vokiečių kalbomis. Tai buvo patogiu iš kitų šalių važiuojantiems keleiviams tarptautiniais geležinkelio traukinių maršrutais. Siauruku iš atokiausių Rokiškio apskrities vietovių – Suvainiško, Panemunio ir Pandėlio – atvažiuoję keleiviai turėjo puikias galimybes pasiekti ne tik didžiausius Lietuvos, bet ir Europos miestus.

Prieš kelionę Taručių stotyje į siauruko garvežį pripumpuodavo vandens. Tai būdavo daroma ir kitose, pvz., Sriubiškių, Pandėlio stotelėse. Mašinistai traukinuką ne kartą sustabdydavo prie Nemunėlio, Apaščios upelių ar arti esančių griovių. „Vieną kartą man važiuojant į laivininkystės kursus traukinukas vėlavo, nes pritrūko malkų. Laukėme, kol atvežė dviem poriniais arkliais prikirstų sausuočių. Pandėlyje laukė minia žmonių. Vagonai pilni, nėra kur atsistėti. Mes, jauni vyrai, greitai radome išeitį: susėdome ant vagonų sandūros, vienas draugas atsitempė net suoliuką. Išleisdamas traukinį iš Pandėlio viršininkas tik juokėsi. Traukinukas važiuojo 5 km/val.

Privažiavus Užubalių stotelę, vėl garvežio nebėra kuo kūrėna. Mus paprašė pradėti pjauti sausus medžius ir nešti į garvežį. Nuo Pandėlio iki Skapiškio važiuojome apie 6 val.⁹⁸

Jeigu galėtume atsukti laiką ir siaurukas prabiltų, sužinotume labai daug įvairių kelionių. Kiekvienas juo keliavęs turėtų ką papasakoti.

„Mane tėvai dažnai nuveždavo į Pandėlį. Ten vyko maži turgai. Stotis buvo už turgaus. Nedideliame vyrui buvo labai įdomu žiopsoti, kaip pupsi traukinukas. Aplinkiniai yra pasakoję, kad važiuojant traukinukui prieš kalniuką galėdavai spėti išlipti ir įlipti. Dar esu girdėjęs, kad geležinkelio bėgius, einančius į Pandėlio malūno kalną, mokiniai išstėdavo lašiniiais. Siaurukas negalėdavo užvažiuoti“⁹⁹. B. Šapranauskienė su savo draugėmis važiuodavo iš Pandėlio gimnazijos į namus. „Pėsčios ateidavome iki Kalniečių kaimo. Pernakvodavome pas draugės Janinos Juodelytės mamą. Sulaukusios lėtai pūškuojančio traukinuko sustėdavome įlipti“¹⁰⁰.

Prieš kiekvieną stotelę traukinio garvežys smarkiai tūtuodavo. Tarsi įspėdavo, kad saugokis, aš atvažiuoju. „Vieną kartą kartu su kaimo berniokais ant bėgių pridėjome šakų. Laukėme traukinio tikėdami, kad jis nuo bėgių nugrius. Krūvą pridėtų šakų mašinistas pastebėjo ir sustabdė traukinį. Atėjo mano tėveliui pasakyti apie mūsų zbitkas. Aišku, labai barė. Nuo to laiko daugiau išdaigų nekrėtėme“¹⁰¹. Maža mergaitė Danutė Balčiūnaitė-Ajutienė kartu su mama siauruku važiuodavo pas tetą Moniką Vilkiene. Išlipdavo Užubalių sustojime. Pasak Danutės, kelionės 5–7 metų mergaitei labai patiko. Visada jų laukdavo.

Panemunėliečių „samovaru“ vadinamas traukinukas padėjo tenkinti šio krašto kultūrinius ir religinius poreikius. Šiame regione žmonės labiausiai laukdavo didžiųjų atlaidų (kermošių): Skapiškyje Šv. Lauryno, Pandėlyje Šv. Onos, Panemunyje Švč. Mergelės Marijos ėmimo į dangų, Suvainiškyje Šv. Teklės. Nors kartais traukinuko grafikas nebuvo pritaikytas prie šv. Mišių, bet keliaujančiųjų netrūko. Niekam nepraileidavo svečiuotis pakermosėse, pašokti gegužinėse.

Po susikaupimo bažnyčioje, pabendraavimo su kraštiečiais „samovaras“ kermošiautojus į namus pristatydavo išaušus kitai dienai. Pasak rašytojo Jurgio Ustinavičiaus, jam pati įdomiausia buvusi kelionė siauruku iš Skapiškio į Pandėlį kermošiun. Į traukinį reikėjo išeiti labai anksti. „Pasipuošiau mėlynom kelnaitėm, kurias siuvėja Petrusė siuvo, nors labai norėjau raudonų. Net žydas Joškė juokėsi, kai mama jo mėlyną medžiagą kelionėn pirkė. Ėjom pro Kepurių kaimą į sustojimo aikštelę. Geležinis kelias buvo už didelio miško, už gerų keturių kilometrų nuo mūsų. Važiuosime į Pandėlį, į atlaidus, dar didesnę miestą negu Skapiškis. Nekantriai stoviu ant žvyrkelio, kurį traukinys turi kirsti, ir drebu. O čia juodas garvežys su keliais vagonais žvilgančiais bėgiais atkaukia, atidunda. Jis mus nuveš į kermošių, kur mama ilgą žibantį saldainį žadėjo nupirkti. Kiek galiu, prie mamos prisiglaudžiu, kad tik pro šalį lėkdamas traukinys nesuvažinėtų. Staiga ratai sucypia, vagono gale pamatau laiptelius, o dar anksčiau ir duris. Čia tau jau ne tetės ratai, kuriuos Sarčiukas ant medinių ašių traukia, čia jau vagonas, lankelių eilė. Lipu tais laipteliais, mama iš paskos, o viduje geltoni suolai palei kraštus. Ir mes jau važiuojame... Vienas stulpas, apsikarstęs vielom, paskui kitas, trečias pro langus bėga. Dar Skapiškio baltą bažnyčią be bokšto tolumoje pamatau...“¹⁰²

Miškingose Skapiškio krašto vietose norint nuvažiuoti iš vieno kaimo į kitą, keliais reikėdavo daryti nemažus lankus. Nuo Čedasų pusėje esančių kaimų gyventojams Suvainiško apylinkės tiesiai pasiekti trukdė Taručių šilas. „Jonavos kaimo gyventojai į Suvainiškį važiuodavo pro Vilkolius. Nuo Jonavos žemių ribų iki Kalniečių kapinių šilė nėra nė vieno kelio kilometro. Kai pokačio metais mirė viena Daunių šei-

mos moteriškių, jos karstą į kapines geležinkeliu vyrai nešė nešė, kad nereikėtų važiuoti kelių kilometrų aplink pro Užusienį“¹⁰³.

Nuo Sriubiškių siaurukas riedėjo pro Gineišių kaimo pakluones. Juo iš Kauno aplankyti tėvų atvykdavo būsimasis aviacijos kapitonas, vėliau Salamiesčio partizanų būrio vadas Albinas Tindžiulis. „Mano krikšto tėvelis, mokydamasis Kaune ar būdamas kariuomenėje, į namus grįždavo per šv. Kalėdas, šv. Velykas ir vasaros atostogų metu. Jis mums pranešdavo atvirlaiškiu, kada žada būti tėviškėje. Tik traukinukui nuūkus, greitai laukais ateinantį pamatydavome Albiną. Vieni juokai būsiančiam karininkui būdavo iššokti iš lėtai judančio traukinuko“¹⁰⁴.

Siaurukas savo maršrutu kursavo ir karo metais. 1944 m. vasarą prie Skapiškio gel. stoties iš visų pusių girdėjosi bombų sprogimai. Plaukė ir plaukė juodi debesys. Iš Skapiškio stoties ir aplinkinių kaimų žmonės traukėsi iš namų. „Geležinkelininkai nutarė į du siauruko prekinis vagonus sukrauti visą mantą, gyvulius, žmones ir išvažiuoti į Užubalio pusę, apsigyventi miškuose, kol frontas praeis į vakarus. Į vieno traukinio vagonus susikrovė „plačiojo“ geležinkelio tarnautojai, į kito – „siaurojo“. Iš ryto, apie šestą valandą, nuo Bajorų kapų kalvos rusai paleido kelis sviedinius, kurie pro traukinių viršų nuskriejo už stoties ir sudegino vieną pastatą. „Siaurojo“ traukinio mašinistas Minelga, mano tėvas, puolė į garvežį, o padėjėjas Algirdas Bakaitis atsiklaupė jame ir pradėjo melstis. Tėvas paragino padėjėją važiuoti, ir traukinys pajudėjo į šiaurę. Mes laimingai pasiekėme Užubalio stotelę, kurioje laukė ūkininkas Inčiūra. Su šiuo žmogumi buvo iš anksto sutarta... Tik po dviejų savaitių sugrįžome namo“¹⁰⁵.

Siaurojo geležinkelio linija prieš Vilkolių kaimą vingiavo Zublačiaus

*Buvusios Suvainišio geležinkelio stoties pastatas Taručiuose, 2015 m.
Dabar – gyvenamasis namas*

kalnelio papėde, nelabai toli nuo dvairo. Zublačiaus dvarelis laisvės kovų metais prigludė partizanų grupę. Tuo metu dvare gyveno keletas šeimų. „Mano senelių bute partizanai 1946 m. buvo įrengę slėptuvę. Čia slėpėsi keturi partizanai. 1947 m. vasario 25 d. žuvo Vytauto apygardos Šarūno rinktinės partizanai: Vladislavas Zemlickas, Petras Lukša ir grupių vadai Liudvikas Mikšys bei Vilgelmas Milaknis. Emilija ir Konstantinas Zaborskiai buvo suimti“¹⁰⁶.

Kaip šis pokario įvykis susijęs su siauruoju geležinkeliu kursuojančiu traukinuku? Vilija Zaborskė apie šį įvykį medžiagos ieškojo Ypatingajame archyve. Byla buvo nesutvarkyta. Joje rado į rusų kalbą išverstą laišką (neoriginalą). Ji mano, kad tai yra partizanų vado laiškas. Apklausų protokoluose kalbama, kad partizanai siauruku važiuodavo į Latviją pasiimti surinktas lėšas, išspausdintus atsišaukimus. Trumpa kelionė siauruku net pokario kovose turėjo labai svarbią reikšmę. Išlikęs rašyto laiško turinys.

„Brangūs draugai Liudai ir Vladai, gražus saulėtas rytas, man labai liūdna, kad mano žvilgsnis ir širdis

krypsta link Tėvynės, jos miškų, kuriuose visai neseniai skambėjo dainos, o šiandien ten ramu ir tylu. Prisiminimai prabunda ir maloniai primena mūsų būrelį, su kuriuo teko išgyventi džiaugsmą ir nemalonumus. Likimas mane nubloškė į svetimą kraštą, dažnai su liūdesiu prisimenu tėvynę, linksmus draugus. Nors aš čia gyvenu gerai, turiu gerų draugų, negaliu per šią šventę sėdėti su jumis už vieno stalo, todėl siunčiu geriausius linkėjimus, kad sektųsi jums sunkiomis dienomis, kad jūsų širdyse užtektų drąsos ir energijos vykdant Tėvynės užduotis. Tegul žūsta mūsų draugai didvyriai, mes sugebėsime už juos atkeršyti. Man uždarytos visos sienos ir galimybių sugrįžti nėra. 1946 m. liepos 24 d.“¹⁰⁷

Kelionės tęsėsi ir paskutiniu siauruko gyvenimo laiku. Pasak mokytojos A. Raišienės, iš Skapiškio į Pandėlio gimnaziją važinėjo net ketverius (1950–1954) metus.

A. Raišienė prisiminė paskutinę savo kelionę traukinuku į Pandėlį. Ji su būsimu vyru 1960 m. rugsėjo mėn. vežė paduoti prašymus dėl santuokos. Santuokos dieną ši transporto priemonė jau buvo uždaryta.

Buvusios Pandėlio geležinkelio stoties pastatas ir sandėlis, 2015 m.

Pagrindinis siaurojo geležinkelio vežamas krovinyvis visą laiką buvo mediena. Paskutinį dešimtmetį miškų turto vežimas sulėtėjo. „Vežama buvo viskas: įvairios trąšos, žvyras, grūdai, statybinės medžiagos, ypač rąstai, malkos... Skapiškio glž. st. iš plačiųjų vagonų darbininkai perpildavo šiupeliais trąšas į siauruko pusvagonius, o salietrą veždavo sufasuotą maišuose“¹⁰⁸.

Medienos ruošiniai – rąstai, popiermalkės (mediena skirta degtukams ir popieriui gaminti) – buvo vežami iš Taručių šilo. Sukraudavo labai tvarkingai ir paruošdavo eksploatuoti. Medieną į pusvagonius kraudavo darbininkai. Vasarą reikėdavo papildomos jėgos, todėl keliems mėnesiams samdydavo jaunus vyrus. Medienos ir kitų krovinių vežimas skatino jaunimą krėsti išdaigas. „Prieš Vrubliausko kalną bėgius patepdavome lašiniais. Šį pokštą vietos jaunimas, matyt, kartodavo dažnai. Traukinukas su kroviniu jokių būdu negalėjo užvažiuoti. Reikėdavo vėžlio greičiu judančią transporto priemonę sustabdyti. Išlipęs padėjėjas su anglies kibirais barsto bėgius“¹⁰⁹.

Anot V. Liolio, medieną veždavo ištisus metus, šiek tiek toliau nuo Taručių stoties, į Kalniečių pusę, nuolat buvo sukrauta daug rūšiuotos – rąstinės, malkinės, spormedžių (skirta anglių kasykloms) – medienos.

Siaurąjį geležinkelį medienai pardavinėti labai sumaniai pritaikė žydai. Žydas nebus žydas, jei negaus pelno. 1923–1924 m. žiemą žydai prisipirko daug (arti tūkstančio kubinių metrų) miško medienos ir suvežė į Panemunio siauruko stotelę. Vasarą šalia medienos krūvų pastatė garo variklį su gateriu medienai pjauti. Supjautas lentas ir sienojus pardavinėjo kaip statybinę medžiagą.

„Kartą 1924 m. vasarą, gal liepos mėn., garo variklis sprogo, užmušė keletą žmonių, keletą sužeidė. Apie sprogimo jėgą nusako toks faktas, kad garo variklio sraigtas sprogimo jėgos buvo nusviestas už kokio puskilometro nuo sprogimo vietos į ūkininko Martinonio Prano dirvoj augančius medžius. Aš buvau 12 metų. Sekmadienį kartu su atostogaujančiu Rokiškio gimnazijos moksleivių būreliu buvome nuėję į sprogimo vietą pažiūrėti“¹¹⁰.

Įvykusi nelaimė nesustabdė medienos ruošimo pardavimui. Medieną Panemunio gel. stotyje krovė į siaurojo geležinkelio platformas ir vežė traukiniu į Pandėlį. Žydai konkuravo su Pandėlyje buvusia bendrove „Žalgiris“. Pandėliečiai kalbėjo, kad garo gaterį susprogdino „Žalgirio“ bendrovės pasamdyti agentai. Šios nelaimės priežastis tyrusi ekspertų komisija nustatė, kad variklis sprogo pakilus garo slėgiui.

Tarpukariu dalį siaurojo traukinuko krovinių sudarė Pandėlio pieninėje pagamintas sviestas.

Straipsnio autorės kalbinti šio krašto žmonės teigė, kad sovietų okupacijos metais kaimų gyventojai privalėjo kirsti miškus ir nustatytą medienos kiekį atvežti į artimiausią siaurojo geležinkelio stotį. Paruoštą medieną iškraudavo Panemunio, Suvainiško ir Pandėlio gel. stotyje. „Liepta kiekvienai šeimai paruošti 30 kietmetrių medienos“¹¹¹. Medieną temdavo dviem arkliais pakinkytas vežimais. „Mano vaikystės metais matydavau, kaip tempė į Pandėlį iš Vozgučių, Alizavos, Lebedžių, Martinonių ir kitų kaimų. Vaikai lėkdavo pasitikti atriedančių vežimų. Mes prašydavome, kad mūsų rogutes leistų prikabinti prie vežimo. Beveik visi vadeliotojai mums suteikdavo šią vaikystės pramogą. Tik neleisdavo užlipti ant sukrautų medienos rąstų. Man atrodo, kad ši prievolė buvo vykdoma iki 1948 metų“¹¹².

Pagal 1954 m. keleivinių ir krovinių traukinių tvarkaraštį iš Skapiškio siaurukas išvykdavo 11.57 min., o Suvainiškį pasiekdavo 15.12 min. Iš Taručių stoties suikęs išriedėdavo 15.42 min., o Skapiškyje I keleivius išlaipindavo 18.57 min.

Prieš siaurojo geležinkelio uždarymą darbininku dirbo R. Dovidėno tėvas. Jis kartu su kitais bendradarbiais prižiūrėjo kelio atkarpą Pandėlys–Panemunis. Sūnus Rimantas

pasakojo: „Kai tėvelis dirbo, aš dar buvau mažas. Išardžius siaurojo geležinkelio kelią, geležinkelininkiečiams, gal ir kitiems žmonėms išdalijo riedmenis, pabėgius. Aš iš jų pasidariau štangą. Prie geležinkelio išdirbtame žemės lopinėlyje sodindavome bulves. Jas patys rankomis kasdavome“¹¹³. Sukrautus siauruko pabėgius Taručių stotyje apie metus saugojo V. Susnys. Dovidėnų šeimos išsaugotos nuotraukos antroje pusėje yra įrašas „Šis traukinys nuo Pandėlio iki Suvainišio uždarytas 1962 gegužės 27 d. Iš viso ruožas Skapiškis–Suvainišis uždarytas 1962 m. liepos 15 d. Pradėtas ardyti 1962 m. liepos 26 d., baigtas tų pačių metų lapkričio 10 d.“¹¹⁴

Siaurojo geležinkelio ruožas Latvijoje nuo Suvainiškių II stoties iki Neretų buvo išardytas 1952 metais. Dar esantys gyvi pateikėjai teigia, kad siaurojo geležinkeliu traukinukas nevažiavo nuo 1960 m. vėlyvo rudens. Kartais pravažiuodavo garvežys su keliais krovininiais pusvagoniais.

Ar vietos gyventojai jautė nostalgiją netekę įprastos susisiekimo

priemonės? Kitaip ir negalėjo būti. „Stotis Taručių kaime buvo suaugusiųjų ir vaikų pagrindinė susibūrimo priemonė. Laukdavo atvažiuojančių, išlydėdavo išvažiuojančius, nes traukinukas buvo visos apylinkės pagrindinė susisiekimo priemonė. Stotį išardė apie 1957 m. ar 1958 m. Kaimas ištuštėjo. Dabar stoties pastatas sutvarkytas, priklauso Boleslovui Jasiūnui.“¹¹⁵

Straipsnio autorė aplankė Taručių kaime, didelio kalno nuokalnėje, gyvenantį B. Jasiūną. Jis teigė, kad buvusios geležinkelio stoties pastatą nusipirko grįžęs iš armijos. Pardavė Suvainišio kolūkio valdyba. Labai džiugu, kad ši vieta nevirto dykviete. Sodyba labai skoningai atnaujinta, pastato konstrukcija nekeista. Buvusių Taručių gel. stotį primena likę ūkiniai pastatai, įrankiams skirtas sandėliukas. Pažvelgus į žaliuosius Taručių šilo plotus, atrodo – tuoj tuoj pūškuodamas sutūtuos garvežiukas ir sustos galutinėje stotelėje.

„Skapiškyje, siauruko vietoje, išvesta Lauko gatvė. Per laukus ejęs siauruko kelias suardytas, nebėra nė žymės“¹¹⁶.

Šiuo metu Panemunio gel. stoties name gyvena Danos Kaulienės šeima. Pandėlio gel. stoties vietą mena išlikęs sandėlio pastatas, tačiau to laikmečio visai neprimena.

Tik vienoje siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainišiai vietoje yra atminimo ženklas: buvusį tiltą per Apaščią pandėlietis „V. Pipikas pažymėjęs simboliniu garvežiu su dviem vagonais, išpjautais iš metalo lakštų. Lieptelis – iš orginalių bėgių“¹¹⁷.

XX a. pirmoji pusė – siaurojo geležinkelio Skapiškis–Suvainišis gyvenimo laikas. Šiuo keliu traukinukas pūškavo, prieš sustodamas prie kiekvienos stoties ūkavo apie 44-erius metus. O svarbiausia, kad jis buvo reikalingas šio krašto žmonėms ir jų mylimas. Sako, istorijos pakeisti negalima. Pastatytas kaizerinės Vokietijos iš Lietuvos išvežti jos turtą, pirmaisiais nepriklausomybės metais tenkino atkuriamos valstybės vietinius keleivių ir krovinių vežimo poreikius, sovietų okupacijos metais paskirties nepakeitė, tačiau sulaukė netikėtos savo mirties.

Nuorodos

¹ Stasiukaitienė O. Siaurasis geležinkelis Lietuvoje, *Kultūros paminklai*, 2000, Nr. 6, p. 53.

² Ten pat, p. 54.

³ Lastas V. Pabaltijo geležinkelių tinklo formavimasis ir augimas iki 1940 m., *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Istorija*, XXI (2), 1981, p. 62.

⁴ Čepėnas P. *Naujausių laikų Lietuvos istorija*. Vilnius, 1982, p. 454.

⁵ Kosakovskis G. *Lietuvos geležinkeliai*. Vilnius, 1975, p. 27.

⁶ LVCA, f. 378, b. s., 1869, b. 1410, 18.

⁷ Kosakovskis G. *Lietuvos geležinkeliai*, p. 87–88.

⁸ Rudokas J. Prisiminimai, 1997 m. Asmeninis V. Aleknienės archyvas.

⁹ LVIA, f. 378, BS 1873, b. 50, l. 15–16.

¹⁰ LVIA, f. 557, ap. 1, b. 711.

¹¹ Taparuskaitė I. Lietuvos geležinkelių raida, *Žiemgala*, 2010, Nr. 2, p. 32.

¹² Ten pat, p. 33.

¹³ Ten pat, p. 33.

¹⁴ Lastas V. Pabaltijo geležinkelių tinklo formavimasis ir augimas iki 1940 m., *Lietuvos TSR Aukštųjų mokyklų mokslo darbai*, p. 71.

¹⁵ S. J. Svarbiausi Lietuvos geležinkelių įvykiai iš pirmojo dešimtmečio istorijos, Lietuvos geležinkelių pirmasis dešimtmetis. – Kaunas: Geležinkelių valdybos leidinys, 1929, p. 83.

¹⁶ Stasiukaitienė O. Siaurasis geležinkelis Lietuvoje, *Kultūros paminklai*, 2000, Nr. 6, p. 52.

¹⁷ Landsbergis Č. Lietuvos geležinkelių darbų apžvalga 1924–1925, *Lietuvos ūkis*, 1926 m. liepa, Nr. 7(46), p. 7–8.

¹⁸ Ten pat, p. 8.

¹⁹ Taparuskaitė I. Lietuvos geležinkelių raida, *Žiemgala*, 2010, Nr. 2, p. 52.

²⁰ Ten pat, p. 54.

²¹ Ten pat, p. 53.

²² Stasiukaitienė O. Siaurasis geležinkelis Lietuvoje, *Kultūros paminklai*, 2000, Nr. 6, p. 53.

²³ Žagarys P. *Jonavos kaimas*. Vilnius, 2015, p. 148.

²⁴ Ten pat, p. 148.

²⁵ LCVA, f. 1160, ap. 5 b. 1864, l. 2.

²⁶ Ajutienė D. Prisiminimai, 2023 m., Asmeninis V. Aleknienės archyvas.

²⁷ Liolys V. Prisiminimai, 2023 m., Vlodo Liolio asmeninis archyvas, p. 19.

²⁸ Ten pat, p. 19.

²⁹ Šapranauskienė B. Prisiminimai, 2023, Violetos Aleknienės asmeninis archyvas.

³⁰ Liolys V. Prisiminimai, 2023, p. 21.

³¹ Ten pat, p. 19.

³² Šarkiūnėlienė K. Prisiminimai, 1972, Violetos Aleknienės asmeninis archyvas.

³³ Markevičius V. Apie Skapiškio mišką ir ūkinę veiklą juose, *Skapiškis*. Vilnius, 2019, p. 82.

- ³⁴ Jakubėnas E. ir kt. *Siaurasis geležinkelis, Suvainiškis ir jo apylinkės*. Vilnius, 2014, p. 143.
- ³⁵ Ten pat, p. 144.
- ³⁶ Atbergs T., Augustane K. *Petersone Dzelzceli Latvija*. Jumava, 2009, p. 130–135.
- ³⁷ Žeimantas L. V. *Liepojos–Romnų geležinkelis*, Vilnius, 2005, p. 230–231.
- ³⁸ Susisiekimo ministerijos etatų papildymas ir pakeitimas, *Vyriausybės žinios*, 1922, Nr. 109, eil. Nr. 849.
- ³⁹ Susisiekimo ministerijos metraštis, 1937, p. 50, 174 ir 183.
- ⁴⁰ Manevrams vykdyti instrukcija, Kaunas, Eksploatacijos dėš. Leidinys, 1937, p. 51.
- ⁴¹ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. II, Vilnius, 1991, p. 184–185.
- ⁴² Prekių turėto I–IV dalių pervežimo tarifo pakeitimas, *Vyriausybės žinios*, 1939, Nr. 583, p. 2.
- ⁴³ LCVA, f. 1160 ap. 4, b. 444, l. 56, b. 452, l. 67.
- ⁴⁴ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. II, p. 187.
- ⁴⁵ Raišienė A. Prisiminimai, 2024. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁴⁶ Likaitė-Karpinskienė N. Prisiminimai, 2023. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁴⁷ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 342, l. 21, ap. 5, b. 1864, l. 5.
- ⁴⁸ Kviklys B. *Mūsų Lietuva*, t. II, p. 191.
- ⁴⁹ Jasiūnas B. Prisiminimai, 2023. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁵⁰ *Viltis* 1915 sausio 15 (28), Nr. 11, p. 1.
- ⁵¹ Ten pat.
- ⁵² Susisiekimo ministerijos etatų papildymas ir pakeitimas, *Valstybės žinios*, 1922, Nr. 109, eil. Nr. 489.
- ⁵³ Susisiekimo ministerijos etatai, *Vyriausybės žinios*, 1924, Nr. 149, eil. Nr. 1074.
- ⁵⁴ *Lietuvos žinios*, 1932, Nr. 27, p. 7.
- ⁵⁵ Likaitė-Karpinskienė N. Prisiminimai, 2023. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁵⁶ LCVA, f. 1160, ap. 7, b. 5, l. 15.
- ⁵⁷ LCVA, f. 1160 ap. 7, b. 5, l. 15.
- ⁵⁸ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 434, l. 23.
- ⁵⁹ LCVA, f. 1160, ap. 4. B. 127, l. 91–93.
- ⁶⁰ LVCA, f. 1160, ap. 4, b. 306, l. 225.
- ⁶¹ LVCA, f. 1160, ap. 4, b. 57, l. 26.
- ⁶² LVCA, f. 1160, ap. 4, b. 438, 1926 m. apskaita, p. 7.
- ⁶³ LVCA, f. 1160, ap. 4, b. 127, 1929 m. apskaita, p. 206.
- ⁶⁴ *Geležinkelininkas*, 1938, Nr. 10, p. 170.
- ⁶⁵ Savickienė L. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁶⁶ Trumpa Lietuvos geležinkelių penkių metų darbuotės apžvalga (1926–1931). – Kaunas: Ekonominės direkcijos leidinys, 1931, p. 23, 26 ir 28.
- ⁶⁷ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 313, l. 134.
- ⁶⁸ *Metraštis*, 1937, p. 186–187.
- ⁶⁹ LCVA, f. 1160, ap. 5, b. 1864, l. 3.
- ⁷⁰ LCVA, f. 1160, ap. 5, b. 1864, l. 7.
- ⁷¹ Ten pat, b. 455, l. 170.
- ⁷² LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 152, l. 165.
- ⁷³ LCVA, f. 1160, ap. 5, b. 404, l. 46.
- ⁷⁴ LCVA, f. 1160, ap. 5, b. 1994, l. 70.
- ⁷⁵ Raišienė A. Prisiminimai, 2024 m., V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁷⁶ Savickas J. *Obelių geležinkelio ruožas*, – Šiauliai: Titnagas, 2014 m., p. 24.
- ⁷⁷ Ten pat.
- ⁷⁸ Jakubėnas E. ir kt. *Suvainiškis ir jo apylinkės*, p. 144.
- ⁷⁹ Šapranaušienė B. Prisiminimai, 2023 m., V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁸⁰ Likaitė-Karpinskienė N. Prisiminimai, 2023 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁸¹ Minelgaitė A. Prisiminimai, 2004. V. Liolio asmeninis archyvas, p. 21.
- ⁸² Ten pat, p. 24.
- ⁸³ Raišienė A. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁸⁴ Ten pat.
- ⁸⁵ Savickienė L. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁸⁶ Savickas J. *Obelių geležinkelio ruožas*, p. 66.
- ⁸⁷ Raišienė A. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁸⁸ *Kronika, Lietuva*, 1927, sausio 21 d.
- ⁸⁹ *Geležinkelininkas*, 1937, Nr. 23–24, gruodžio 23 d. p. 385.
- ⁹⁰ LCVA, f. 1160, ap. 4, b. 448, l. 60–61.
- ⁹¹ Lietuvos geležinkelių traukinių tvarkaraštis, 1926, p. 98.
- ⁹² Šarkiūnėlienė K. Prisiminimai, 1972 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁹³ Lietuvos susisiekimo ministerija. Keleivinių traukinių tvarkaraštis, 1933, p. 38, 49, 50 ir 51.
- ⁹⁴ *Dienos naujienos*, 1933 02 09, Nr. 33, p. 4.
- ⁹⁵ Raišienė A. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁹⁶ Likaitė-Karpinskienė N. Prisiminimai, 2023 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁹⁷ Savickas J. *Obelių geležinkelio ruožas*, p. 18.
- ⁹⁸ Liolys V. Prisiminimai. 2023 m., V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ⁹⁹ Vošteris J. Prisiminimai, 2023 m., V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹⁰⁰ Šapranaušienė A. Prisiminimai m., 2023, V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹⁰¹ Ajutienė D. Prisiminimai, 2024 m., V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹⁰² Ustinavičius J. *Vėjas*, Vilnius, 2021, p. 106–107.
- ¹⁰³ Žagarys P. *Jonavos kaimas*, 2015, p. 36.
- ¹⁰⁴ Tindžiulis R. Prisiminimai, 2004 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹⁰⁵ Minelgaitė A. Prisiminimai, 1999 m., p. 23, V. Liolio asmeninis archyvas.
- ¹⁰⁶ Zaborskė V. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹⁰⁷ LYA, f. K-1, ap. 58, b. 6477, l. 103.
- ¹⁰⁸ Raišienė A. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹⁰⁹ Jasiūnas B. Prisiminimai, 2023 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹¹⁰ Martinonis A. RKM, b. „Pandėlio apylinkės“, 1994, p. 61.
- ¹¹¹ Jasiūnas B. Prisiminimai, 2023 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹¹² Likaitė-Karpinskienė N. Prisiminimai, 2023 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹¹³ Dovidėnas R. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės archyvas.
- ¹¹⁴ Dovidėnas R. Užrašas ant antros nuotraukos pusės. R. Dovidėno asmeninis archyvas.
- ¹¹⁵ Jakubėnas E. ir kt. *Suvainiškis ir jo apylinkės*, p. 145.
- ¹¹⁶ Raišienė A. Prisiminimai, 2024 m. V. Aleknienės asmeninis archyvas.
- ¹¹⁷ Rušėnienė L. Spaustuvės atlieką želatiną vaikai kramtė kaip gumą, *Panevėžio kraštas*, 2024 sausio 12, Nr. 3.

Kelionė su gabalėliu vitražo...

REDA KISELYTĖ

Rankose laikau dvi prozininko, poeto, kritiko, diplomato Antano Vaičiulaičio knygas ir gabalėlį vitražo... Tai nepaprastas šviesos gabalėlis. Jis mane ves, lydės, spindės ir primins įvairius gyvenimo etapus. Tas gabalėlis vitražo atkeliavo neatšitiktinai, o skaitant autoriaus kelionių knygą „Nuo Sirakūzų lig Šiaurės elnio“. Dabar prieš mane atsiveria platūs praeities ir dabarties keliai. Mano delnuose karštai spindi nepaprasta šviesa. Tai brangi dovana, kuri atskriejo į mano delnus iš kelionių pasakotojo pasaulio. Vitražų detalė – prasingomis spalvomis spindintis Paryžiaus Dievo Motinos katedros stiklo gabalėlis. Akys glosto knygoje suguldytas A. Vaičiulaičio mintis: „Kas mūsų nustebusiai akiai atvožė šitą grandiozinę knygą, iš kurios senųjų laikų žmonės skaitė pasaulio istorijos eigą, išskobtą skulptūrose ir ištirpdytą vitražų stikluose, o mes patys patiriam tikrą pagarbą tolimų amžių kūrybinei dvasiai, kuri buvo galingesnė už mūsų dienų jokios atsparos neturinčius teptuko, kalto ir plunksnos darbus, nors supelijusio proto išminčiai dar tebetauškia mūsų knygose ir laikraščiuose apie „juodus viduramžius“.

Mano delnuose spindį katedros vitražų detalė. Tik... Mintys blaškos, nerimsta. Jos sugrįžta į netolimą praeitį. Prisimenu laiko atkarpą,

bendradarbiavimą su Lituanistikos tyrimo ir studijų centru Čikagoje. Šis centras tuometinei Rokiškio „Romuvos“ gimnazijos bibliotekai dovanojo grožinės ir mokslinės literatūros leidinių siuntą. Joje buvo Kultūros instituto leidinys A. Vaičiulaičio „Kur bakužė samanota“. Knyga 1947 m. spausdinta „Amerikos“ spaustuviėje, Niujorke. Labai svarbus akcentas, kad šis leidinys su rašytojo A. Vaičiulaičio autografu. Tai didelė ir vertinga dovana gimnazijai, papildanti Gedimino Matiekaus skaityklos leidinių su autografais kolekciją.

Saugiai prie mano delnų prisiliejęs vitražo gabalėlis. Jis mane veda į dar gilesnes A. Vaičiulaičio kūrybos gelmes. Čia susitinku su senos trobos išgyvenimais ir naujų namų pradžia... Dar stipriau ima plakti širdis skaitant autoriaus istorijas ir pasakas iš knygos „Kur bakužė samanota“. Akimis vedžioju teksto eilutes: „...kaip toji lūšnelė pilna atsiminimų, pasakų, dainų, gimdymo vaitojimų, šokių, verksmų, barnių, krikštynų klegesio ir tartum alsuote alsuojanti visu tuo praėjusiu gyvenimu. Dabar ji sunki, aukštu stogu, metė savo niūrų šešėlį naujam namui, apleista, likusi be padėkos ir be meilaušio žodžio.“ Kiek daug čia išgyvenimų, kiek daug jautrių epizodų...

Rankų pirštai šildo vitražo gabalėlį, jis mane veda per atsiminimų erdves ir nugramzdina į vaikystės dienas. Šiandien savęs klausiu:

– Kiek man pažįstama Vilkaviškio krašto žemė, jo žmonės?

Atsakymas būtų lyriškas, bet nuosirdus. Maža širdies dalele teko prisiliesti prie šio krašto žymių žmonių kūrybos. Su didžiausiu entuziazmu vaikystėje skaitydavau prozininko, publicisto Vinco Pietario knygėlę „Lapės gyvenimas ir mirtis“, iš atminties neišblėsta originalių raštų ir vertimų serija „Prano Mašiotto knygynėlis“, o ką jau bekalbėti apie prozininko, poeto, vertėjo, tautinio sąjūdžio ideologo, gydytojo Vinco Kudirkos leidinius. Jų dvasia lydi visą gyvenimą. Šildo ir poeto Kazio Bradūno įrašai leidiniuose su autografais. Juos gimnazijai padovanojo Amerikos lietuvių kultūros archyvas.

Sklaidau fotografijas, atvirukus ir lankstinukus su autografais, įrašais... Su didžiausia pagarba žvelgiu į Lietuvos teatro ir kino aktorės Elvyros Žebertavičiūtės autografą...

Tai nuoseklūs žingsniai ir kruopšti literatūrinė veikla, atvedusi mane iki prozininko, poeto A. Vaičiulaičio išsamesnės kūrybos analizės, paskatino skaityti kelionių įspūdžius ir kitus leidinius.

Kartu su manimi keliauja paslaptingoji vitražo detalė. Ji šioje

kelionėje man kelrodė žvaigždė, kuri veda dar niekada nevaikščiotais labirintais, kviečia užėti į latomijas – kasyklų liekanas, kur nusikorę mėsingi kaktusų lapai, kur raitosi vešlūs vijokliai, kur tiesiasi kiparisių gedulingi liemenys... Nepaleidžiu spindinčio vitražo gabalėlio iš savo rankų, o kelionių įspūdžių autorius man tarsi primena: „Ir štai kodėl aš vis grįžtu savo mintyse prie šito žavesio, prie to gryniausio kūrybos šaltinio, prie tos gūdžių amžių mums paliktos pasakos ir bijausi, kad ano meisterio rastos spalvos neimtų dilti mano atminime: noriu, kad jos ilgai būtų gyvos su tais dangaus aukštybes siekiančiais bokštais, toli regimais iš Beauce slėnių, iš kalvų, kad būtų gyvas ir nenunykstamas su tosiomis portalų statulomis, apie kurias vienas meno istorikas, kurio sielai ta gadynė šiaip svetima, atsidūsėjęs pasakė: „Jos priverčia tarpais užmiršti senosios Eladės kūrinius.“

Yra reiškinių žemėje, kurie niekada nepamirštami. Mintyse daug sumaišties, ilgesio, liūdesio ir praradimų. Tas pasaulis neramina, drasko širdį. Vėl paimu knygą „Kur bakužė samanota“. Girdžiu senos trobos dūsavimus. Gilios ir skaudžios autoriaus įžvalgos: „Daug žmonių, daug atsiminimų ir atsitikimų būta šioje senoje pirkioje. Čia gimę jo seneliai ir skambėjo daug dainų. Čia maželių akys su smalsumu žvelgė į pasaulį. Čia plėšikai tėčiui padus degino ir senelis knygnešys slėpdavo raštus kamine. Anose senose gadynėse, kai prieš carą kėlė maištus, čia sukilėliai buvo užėję, o per karą ant šių grindų miegojo rusai, o paskui vokiečiai ir galop mūsų savanoriai. Daug linksmų vakarynų ir šokių čia nuskambėjo, daug pasakų buvo pasekta ir giesmių sugiedota, – ir nūn tik tuščios sienos beliko, pilnos praeities kuždėjimų.“ Liejasi per kraštus gilūs autoriaus atviravimai.

A. Vaičiulaitis daug keliavo po pasaulį, bet Lietuvos viziją širdyje visuomet išlaikė. Jo kūryboje jaučiamas jautrių liūdesio stygų virpesys, persmelktas skausmu...

Iš kelionių įspūdžių knygos „Nuo Sirakūzų lig Šiaurės elnio“ prasiveržia gilus širdies balsas:

Ant marių krašto sukniumbu, glaudžiuosi ir bučiuoju žemę, ir šaukiu:

– O tėviškės gelsvasis smėli, o sese mažutėle, o sugriuvę kryžiai ant senų kapų, – į jus iš žemių tolimų grįžau...

Delnais sugniaužiu vitražo gabalėlį. Jaudulys suspaudžia širdį. Jautrios akimirkos. Springsta žodžiai gerklėje...

Nenoriu tokia liūdna gaida baigti kelionės po prozininko, poeto A. Vaičiulaičio kūrybą. Džiaugiuosi, kad savo delnuose laikau spindintį Paryžiaus Dievo Motinos katedros vitražo gabalėlį. Jis, skaitant autoriaus kelionių įspūdžius, man spindėjo šviesiomis spalvomis ir vedė dvasingumo keliu.

Vėl sugrįžtu prie Rokiškio Juozo Tumo-Vaižganto gimnazijos Gedimino Matiekaus skaityklos. Joje esanti leidinių su autografais kolekcija šildo gimnazijos bendruomenės narių širdis. Gera, kad turime ir rašytojo, poeto A. Vaičiulaičio autografą.

Ant mano darbo stalo dažnai padėta ir kita man labai svarbi knyga. Ji nepraranda aktualumo ir šiandien. Rašydama straipsnius, dalyvaudama renginiuose, dažnai pasinaudoju šmaikščiomis mintimis iš leidinio. Tai kraštiečio žurnalisto, „Naujosios Romuvos“ redaktoriaus, rašytojo Juozo Keliuočio studijų ir straipsnių apie literatūrą bei meną rinkinys „Meno tragizmas“.

Šviesiomis spalvomis spindi Paryžiaus Dievo Motinos katedros vitražo gabalėlis. Jis mums paliudija dar vieną bendrystės tiesą, gimusią tarp dviejų žymių žmonių – A. Vaičiulai-

čio ir J. Keliuočio. Rašytiniai šaltiniai liudija, kad A. Vaičiulaitis, būdamas užsienyje, „Naujosios Romuvos“ redaktoriaus J. Keliuočio paragintas siuntė savo kelionių apybraižas į Lietuvą. A. Vaičiulaitis tekstus pildė, taisė ir taip gimė knygos „Nuo Sirakūzų lig Šiaurės elnio“ ir „Italijos vaizdai“. Intelektuali bendrystė.

Gerbiamos Aurelijos Karaliūtės straipsnyje „Juozas Keliutis – pamirštas KGB izoliuotas praeities atminties „stulpas“ teigiama, kad Lietuvos diplomatas A. Vaičiulaitis išsakė savo poziciją, jog būtent „Naujoji Romuva“ „stipriausiai ir kūrybiškiausiai judino kultūrinį (Lietuvos) gyvenimą“. Taip pat „Naujojoje Romuvoje“ buvo spausdinami ir žurnalistikos teorijos, praktikos bei spaudos ir leidybos klausimus analizuojantys tekstai, kurių autorius dažnai ir būdavo pats Keliutis. Gilus dviejų intelektualų susikalbėjimas.

Kelionė su vitražo gabalėliu neprailgo. Į ją leidausi su A. Vaičiulaičio dviejų knygų herojais, perskaičiau nemažai lietuvių literatūros kritikos medžiagos, straipsnių periodiniuose leidiniuose. Džiaugiuosi, kad mane lydėjo autoriaus gilios įžvalgos, kurios praplėtė akiratį, nutiesė gijas į naujų kūrybinių sumanymų erdves. Žinau, kad gimtoji žemė prozininko, poeto A. Vaičiulaičio visada ilgėjosi, pasigedo, laukė... Literatūrinis autoriaus palikimas – brangi dovana LIETUVAI.

Mano delne spindi vitražo gabalėlis... Atrodo, kad prieš mane atsiveria visas pasaulis. Apkabinu ąžuolą, valgau iš molinio dubens, dėviu lininį audinį, grožiuosi medine klumpe, padabinta gintaro akele, kramsnoju duonos žiauberę, kvepiančią ajerais, skaitau prozininko, poeto A. Vaičiulaičio kūrinius, akimis glostau jūros bangas. Visa tai yra čia, mano namuose, mano LIETUVOJE. Džiaugiuosi, kad visa tai turiu...

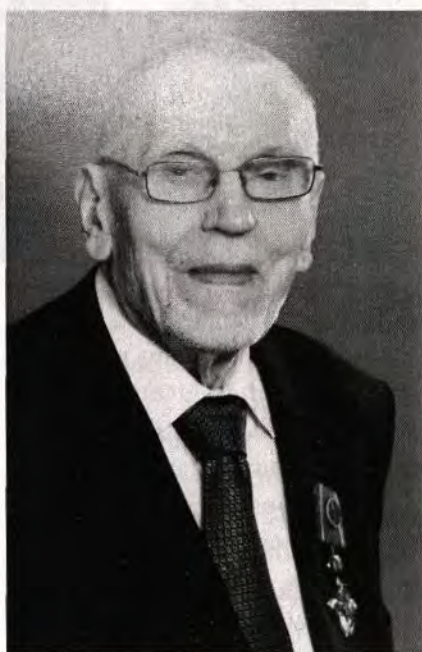
Algimantas Indriūnas: „Mokslo šviesos siekiau Kamajėlių, Kamajų, Rokiškio mokyklose“

VYTAUTAS ŽEIMANTAS

Giminėje – šešios tremtinių kartos

„Sveikinimai iš sodybos...“ – laišką pradeda Algimantas Indriūnas, ir jau suprantai, kad jis jaukų butą Vilniaus Žirmūnuose vėl, kaip ir kiekvieną pavasarį, iškeitė į savo sodybą kaime. Vadinasi, vėl ūkininkaus, bitininkaus, vėl rudenį į Vilnių veš medaus stiklainius, obuolių dėžes... Iš pirmo žvilgsnio čia tarsi nieko ypatingo nėra, bet kai žinai, kad jam netrukus sukaks 95-eri, suprantai, kad bendrauji su neeiliniu žmogumi. Juolab prisiminus, kad visai neseniai Vilniuje, Žurnalistų namuose, jis pristatė savo naują knygą „Iki globalinės katastrofos liko tik dvylika metų“, kurią parašė būdamas 94-erių...

A. Indriūnas gimė 1925 m. gegužės 21 d. Rokiškio apskrities Kamajų valsčiaus Duokiškio kaime. Jo gyvenimas tikrai nebuvo rožėmis klotas. „Nedaug rasime giminių Lietuvoje, kurių net šešios kartos būtų buvusios tremtinės. Viena tokių – mūsų gaminė, – sakė A. Indriūnas. – Mano proseneliai ir seneliai iš motinos pusės Rusijos caro valdžios buvo ištremti į Pavolgį po 1863 metų sukilimo. Tėvai ir mes, vaikai, sovietų valdžios 1941 metų birželį, prieš pat karą su Vokietija, buvome ištremti iš pradžių į Altaus kraštą, o po metų į šiaurę, prie

Algimantas Indriūnas su ordinu „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi, 2004 m.

Laptevų jūros. Ten, Jakutijoje, gimė mano sesers Vidos sūnus – šeštos tremtinių kartos atstovas.“

Į Čiornaja Padinos kaimą, esantį Saratovo gubernijoje, po 1863 m. sukilimo atvežė daug tremtinių šeimų iš įvairių Lietuvos vietų: Rokiškio, Utenos, Užpalių, Dusetų, Baisogalos, Švenčionių, Vilkaviškio... Tarp jų buvo ir A. Indriūno prosenelių Masiūlių ir Šutų šeimos. Jo močiutė Rozalija Mačiūlytė buvo ištremta būdama pusantrų metų amžiaus. Nuo vaikystės susidraugavo su tremtinio Jurgio Šuto sūnumi

Justinu, ir sukakus 16 metų už jo ištekojo.

Iš pradžių tremtiniai gyveno žeminėse, vėliau iš molingos žemės pasistatė molinius trobesius. Žemė ten buvo derlinga, lietuviai darbštūs, tai po kelerių metų tremtiniai atkuto, jau statėsi namus iš Pavolgio vokiečių pirktos medienos, įsigijo karvių, augino javus. Praturtėjo taip, kad po penkiolikos metų, gavę leidimą grįžti namo, Masiūliai ir Šutai Lietuvoje jau nusipirko Rokiškio krašte Zanolio, Kamajėlių ir Gudiškio dvarus.

Gilios šaknys Rokiškio žemėje

Taigi A. Indriūno motinos giminės iš pradžių patyrė didelių vargų. O jo tėvo tėvai ir seneliai tremties nepatyrė. Jo tėvo senelis Kazimieras Indriūnas, kilęs iš Tytelių vienkio, 1864 m. nusipirko Rokiškio apskrities Duokiškio miestelyje du ūkius. Vieną jų pardavė, sau pasiliko ūkį su 20 ha žemės. Jame gyveno ir jo senelis. Senelis Juozas Indriūnas palaidotas Duokiškyje. Jo tėvas Pranas Indriūnas po 1920 m. įsigijo Kamajėlių dvarą.

„Gyvenome Kamajėliuose, mūriniame name, – prisimena A. Indriūnas. – Jame ir mane krikštijo 1930 metais, vadinas sulaukus penkerių metų. Krikšto mama buvo teta

Pranas ir Konstancija Indriūnai su dukra Vida ir sūnumi Algimantu Kamajėliuose, 1930 m.

Julija, o krikšto tėvas – Kamajų parapijos kunigas Banaitis. Jis ta proga man padovanojo dėžutę saldinių. 1932 metais persikėlėme gyventi į Kamajėlių dvaro centrą. Mūrinį namą tėvas perdavė Rokiškio švietimo skyriui. Jame buvo įrengta 4 skyrius turėjusi Kamajėlių pradžios mokykla, kurioje ir aš mokiausi. Tuo metu visus vaikus mokė vienas mokytojas Pranas Žinka. Penktą klasę jau lankiau Kamajų miestelio mokykloje. Tarp Kamajėlių dvaro ir Kamajų buvo 6 kilometrai. Į mokyklą eidavau pėsčiomis kartu su keliais Radžionių kaimo vaikais. O gimnaziją jau lankiau Rokiškyje.“

Strazdelio paminklas

Jo tėvas Pranas Indriūnas rūpinosi ne tik Kamajėlių dvaru. Artėjant Antano Strazdelio 100-osioms mirties metinėms, jis kartu su Kamajų bažnyčios klebonu nutarė pastatyti poetui ir kunigui paminklą. P. Indriūnas Kaune įkalbėjo Juozą Tumą-Vaižgantą būti Strazdelio

mirties 100-ųjų metinių minėjimo komisijos garbės pirmininku. Iš Švietimo ministerijos išrūpino leidimą rinkti aukas.

„Komisijos pirmininku tapo Kamajų klebonas, vicepirmininku – mano tėvas, nariais – mokytojai Vajega, Dulkytė, M. Bučiūtė ir mano mama. Tėvas padarė paminklo projektą, priprašė skulptorių Petrą Aleksandravičių sukurti Strazdelio biustą, – prisiminė A. Indriūnas. – Man teko būti prie Strazdelio paminklo ir 2003 metais, kai Kamajai minėjo Strazdelio mirties sukaktį. Aktyvus Kamajų istorijos rinkėjas ir propaguotojas Alfonsas Vasiliauskas „iškasė“, kad mano tėvas suorganizavo Strazdelio paminklo statybą, surado mane ir pakvietė į minėjimo iškilmes.“

Artėjant sovietų okupacijai, Kamajėlių dvare jau buvo 142 ha žemės, 20 karvių, 8 arkliai, įvairių žemės ūkio mašinų. Todėl A. Indriūno tėvas dar 1940 m. buvo suimtas, tardomas ir nuteis-

tas, pateko lagerin, o šeimos turtas nacionalizuotas.

„Mano prosenelių, senelių, tėvų likimas, kurį aš žinojau nuo ankstyvos vaikystės, formavo mano nusištatymą, jog žmogus niekuomet, kad ir kokios būtų sunkios gyvenimo aplinkybės, neturi prarasti vilties ir tada jis pats bus savo likimo šeimininkas.“ – sakė A. Indriūnas.

Altajuje medkirtys, malkų vežikas

Tokio charakterio tvirtumo A. Indriūnui greitai prireikė. Sovietų okupacija sujaukė gyvenimą. Vėl nusitęsė tremties keliai, sunkūs, vedantys į nežinią, tačiau negalintys užgesinti meilės Lietuvai, vilties vėl grįžti į Tėvynę.

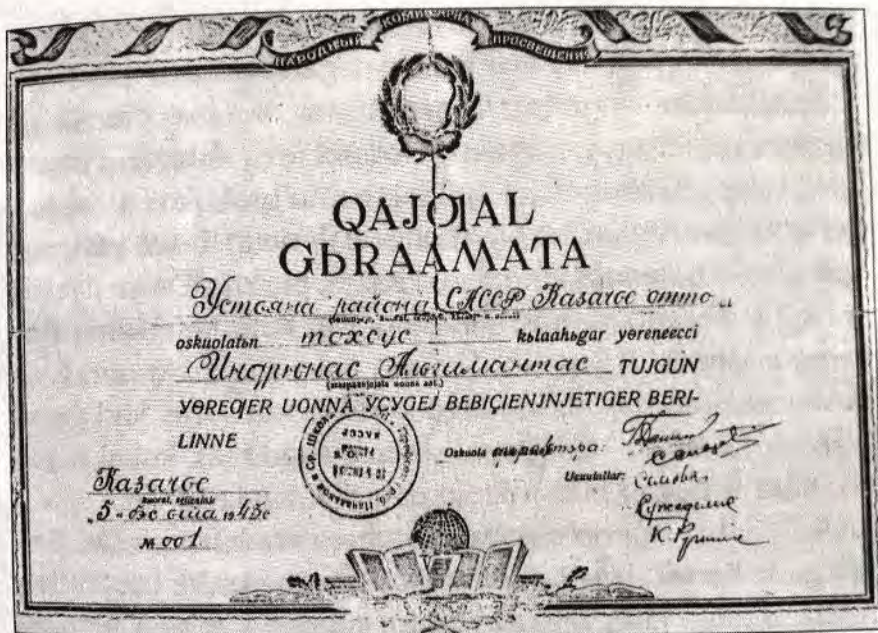
Tuos A. Indriūno ilgus dešimtmečius trumpai galima apibendrinti taip: moksleivis, medkirtys, malkų vežikas, kino mechanikas, mokyklos direktorius, žurnalo vyriausiasis redaktorius, susivienijimo direktoriaus pavaduotojas, instituto dės-

tytojas, katedros vedėjas, fakulteto dekanas, Seimo narys...

„1941 metų birželio 14 dienos ankstų rytą mus pažadino stiprus beldimas į duris... – prisimena A. Indriūnas. – Tėvą suėmė atskirai. Į gyvulinį vagoną patekome keturiose: mama, sesuo Vida, brolis Vytautas ir aš. Rokiškio geležinkelio stotyje, būdami uždaryti vagone, matėme tėvą, kai iš jų geležimi kausyto vagono keletą vyrų sargybiniai, ginkluoti šautuvais, vedė į tualetą, bet pasikalbėti su juo neleido. Po to mūsų laukė trijų savaičių kankinanti kelionė „kiaulių“ vagone. Beje, birželio 22 dieną, privažiavę Velykije Luki geležinkelio stotį, pamatėme raudonus lozungus, skelbiančius, kad prasidėjo karas... Privažiavus Barnaulą, iš „kiaulių“ vagono mus perkėlė į krovininę baržą, plaukėme Obės upe iki mažo Ėaskazichos kaimelio.“

Altajaus krašte jis dirbo medkriu, taigoje vertė medžius, vėliau šešiolikmetį paauglį paskyrė vežiku, teko arkliu vežti malkas iš miško kirtavietės iki prieplaukos prie Obės upės.

„Apie tėvo likimą nieko nežinojome. Iš vietos gyventojų supratome, kad norint surasti lageriuose įkalintus žmones, reikia jiems siųsti laiškus į visus lagerius. Todėl mes pradėjome teirautis lagerių adresų ir jais rašyti laiškus tėvui. Tuose laiškuose būdavo tik keli žodžiai, kad esame gyvi ir sveiki, ir nurodydavome mūsų gyvenamosios vietos adresą. Išsiuntę laiškus daugiau kaip į dvidešimt lagerių, staiga gavome labai trumpą laiškutį iš tėvo. Jo adresas buvo Krasnojarsko kraštas, Rešiotų stotis, 9 lagerių punktas, – prisimena A. Indriūnas. – Iš tėvo laišškai ateidavo retai. Lagerių susirašinėjimą ribodavo, laiškus cenzūrodavo. Kai kurios laiškų vietos būdavo užjuodintos, negalėdavai jų perskaityti.“

Kazačės mokyklos garbės raštas jakutų kalba: blankas lotyniškėmis raidėmis, įrašai – kirilica, 1943 m.

Lietuviai tremtiniai, pradėję suprasti vietines sąlygas, bandė geriau prisitaikyti prie gyvenimo Sibire. „Pavasarėjant pasisodinom bulvių. Įsigyti bulvių sėklai, aišku, neturėjome galimybių. Bet ruošdami bulves maistui išpjaudavome jų akutes. Štai tas akutes ir pasodinome. Bulvės iš akučių gražiai sudygo. Mat žemė ten juodžemio juostoje, labai derlinga. Jau atrodė, turėsime rudenį bulvių ir nebeteks pusbadžiu gyventi kaip praėjusią žiemą. Bet kur tau. Atėjo iš Kalmiankos rajono KGB žinia, kad reikia susiruošti į kelionę. Kur mus veš, niekas nepasakė ir niekas nežinojo. Skubiai pradėjome ruošti. Bulvių lauką pardavėme vietinei mokytojai. Bet ji pinigų neturėjo ir žadėjo rudenį prisiųsti. Jų nesulaukėme iki šios dienos,“ – prisimena A. Indriūnas.

Jakutija, Laptevų jūra...

Po metų Indriūnų šeimą ištremė dar toliau nuo Lietuvos. Ir vėl kelionė barža Obės upe, gyvuliniai vagonai, riedantys į Sibiro gilumą, vėl barža Angaros ir Lenos upėmis iki Arkties vandenyno, vėliau dar į

rytus laivu Laptevų jūra, na, ir kelionės pabaigai vėl su barža 90 km Janos upe, aukštupin. Juos išlaipino Jakutijos užkaboryje, tundroje, prie Janos upės.

„Aplink lyguma, kurioje auga labai reti, nususę berželiai ir maumedžiukai, upės pakrantėje kur ne kur matyti krūmai. Vaizdas labai panašus į kai kuriuos Lietuvos raištus. Krante jokių pastatų, išskyrus iš lentų sukaltą nedidelį sandėlį. Sužinojome, kad ši vietovė vadina ma Kresty, lietuviškai – Kryžiai, bet jokio kryžiaus nesimatė. Čia teko gyventi, – prisimena A. Indriūnas. – Kodėl tokia vieta buvo parinkta, iki šiol man neaišku. Nebent norint mus kuo greičiau išmarinti. Mus lydėjusieji pareigūnai liepė susigrupuoti po 12–16 asmenų, išdavė kiekvienai grupei palapinę, kirvį, vieną ar du kastuvus ir patarė kurtis. Visiems suaugusiesiems liepė iki šalčių pasistatyti jurtas, kad turėtų kur žiemą praleisti.“

Už 12 km, Kazačėje, buvo didesnė gyvenvietė, turėjusi mokyklą-internatą. Kai ten indų plovėja įsidarbino A. Indriūno motina, vaikus irgi priėmė į internatą.

Vilniaus žurnalistų namuose po A. Indriūno knygos „Iki globalinės katastrofos liko tik 12 metų“ pristatymo. A. Indriūnas su žmona Danute Žilyte-Indriūniene sėdi centre, 2019 m.

Bet vėl įvyko nelaimė – neatlaikiusi sunkumų mirė mama.

„Mano sesuo, gavusi teisę išvažiuoti iš Sibiro, paėmė nuo mamos kapo saują žemės ir ją vėliau padėjo į kapą Romainių kapinėse, kur amžinam poilsui atgulė mūsų tėvas ir ji pati su vyru,“ – pasakojo A. Indriūnas.

Su šiaurės elniais, šunų kinkiniais...

A. Indriūnas 1944 m. Kazačėje baigė vidurinę mokyklą, pradėjo dirbti kino mechaniku. „Gavau begarsę kino aparatūrą. Tai ranka sukamas projektorius, kurio kadrą apšviesdavo maža elektros lemputė. Energiją tiekė ranka sukamas nuolatinės srovės generatorius. Aš ranka sukdavau kino projektorių, o generatoriui sukti į patalpą įleisdavau be bilietų kelis paauglius. Kartais per dieną tekdavo demonstruoti net tris kino filmus, taigi man tekdavo sukti projektorių beveik 6 valandas,“ – prisimena A. Indriūnas.

Rajono valdžia sugalvojo, kad kiną reikia rodyti krašto gilumos

gyventojams, kurie niekuomet jo nėra matę. Jam teko šešiais šiaurės elniais kinkytos trejos nartos (jakutiškos rogės), vedlys jakutas, nemokėjęs rusų kalbos, ir mašrutinis lapas su retai išsibarsčiusiomis jakutų gyvenvietėmis, tarp kurių atstumai buvo 100–200 km, o toliausia gyvenvietė net už 450 kilometrų. Ir kiną teko vežti per pačius speigus – sausio mėnesį. Vėliau teko vežioti kiną ir su šešiolikos šunų kinkiniu.

Suklastotais dokumentais į Lietuvą

A. Indriūnas, gyvendamas Jakutijoje, visa laiką ilgėjosi Lietuvos. 1946 m. jis nelegaliai grįžo į Lietuvą, Kaune gyveno su suklastota autobiografija. 2005 m. išėjo publicistinė atsiminimų knyga „Nelegalios karjeros metai. Gyvenimo pamokos“, kurioje A. Indriūnas vaizdžiai parodo, kas ir kaip jam padėjo nepalūžti ir atlaikyti didžiausius gyvenimo smūgius, neatsisakyti lietuviško tautiškumo principų, nuosekliai siekti savo tikslų.

Kaune irgi pradėjo dirbti kino mechaniku. Vėliau buvo pakviestas dirbti į tuo metu Kaune veikusią kino mechanikų mokyklą, tapo jos dėstytoju, laikinai ėjo net mokyklos direktoriaus pareigas. 1952 m. baigė KPI elektromechaniką, tapo inžinieriumi.

1956 m., jau mirus Stalinui, į Lietuvą grįžo ir A. Indriūno tėvas, brolis ir sesuo su vyru.

Nuo 1959 m. A. Indriūno gyvenimas susipynė su žurnalistika. Jis dirbo žurnalo „Mokslas ir technika“ vyriausiojo redaktoriaus pavaduotoju, 1961–1973 m. buvo šio žurnalo vyriausiasis redaktorius.

Dirbdamas žurnalo „Mokslas ir technika“ redakcijoje, jis nuo pat pirmų dienų darė viską, kad pirmasis (ne tik Lietuvoje, bet ir visoje Sovietų Sąjungoje) mokslinio-techninio pobūdžio žurnalas pateisintų su juo siejamas viltis, taptų inžinierių, mokslininkų, įvairių sričių specialistų mėgstamu leidiniu, padėtų spartinti mokslinę ir techninę pažangą Lietuvos pramonėje, transporte, statyboje,

žemės ūkyje. Jo vadovaujama redakcija nuolat ragino žurnale savo straipsnius spausdinti visų mokslo sričių mokslininkus, inžinierius, aukštųjų mokyklų dėstytojus, mokslinio tyrimo institutų darbuotojus, įmonių vadovus bei specialistus. Jis daug nuveikė diegiant lietuviškus inžinerinius terminus. Už sėkmingą inžinerinių-techninių darbuotojų pamėgto žurnalo redagavimą 1969 m. Algimantui Valentinui Indriūnui buvo suteiktas Lietuvos nusipelnusio inžinieriaus vardas.

Tačiau 1973 m. A. Indriūnas iš žurnalo „Mokslas ir technika“ vyriausiojo redaktoriaus pareigų buvo, kažkam įskundus, staiga pašalintas: už savo (kaip tremtinio) ir tėvo (kaip politinio kalinio) praeities slėpimą.

Daktaras, docentas, Seimo narys

Vėliau jis dirbo laikraščių ir žurnalų susivienijimo „Periodika“ direktoriaus pavaduotoju, rūpinosi miestų ir rajonų periodine spauda, redakcijų leidybiniais reikalais, žurnalistų darbo sąlygomis.

1981 m. Maskvos universitete apgynė socialinių sistemų valdymo specialybės socialinių mokslų kandidato disertaciją. 1975–1992 m. dėstė Liaudies ūkio vadovaujančiųjų darbuotojų ir specialistų tobulinimosi institute, vėliau Lietuvos vadybos akademijoje. Buvo katedros vedėjas, fakulteto dekanas, docentas.

2000–2004 m. buvo išrinktas į Lietuvos Seimą, dirbo Valstybės valdymo ir savivaldybių komitete, buvo Konstitucijos pataisoms rengti komisijos narys, vadovavo Pasipriešinimo okupaciniams režimams dalyvių ir nuo okupacijų nukentėjusių asmenų teisių ir reikalų komisijai.

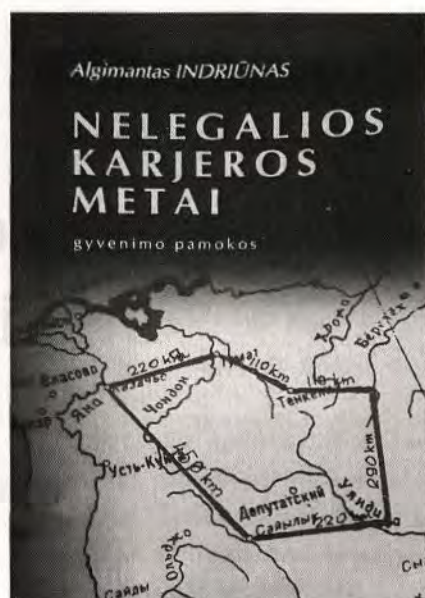
A. Indriūno ekslibrisas.
Dail. Albertas Vaidila

2004 m. jis buvo apdovanotas Ordino „Už nuopelnus Lietuvai“ Karininko kryžiumi.

Knygos, knygos...

1961 m. A. Indriūnas įstojo į Lietuvos žurnalistų sąjungą, aktyviai dalyvavo jos veikloje. Jis daug rašė, stebino savo kūrybiškumu, visą laiką aktyviai bendradarbiavo periodinėje ir neperiodinėje spaudoje. Savo publikacijas, daugiausia politikos, ekonomikos, vadybos, politinių bei socialinių sistemų ir valstybės valdymo tobulinimo temomis, skelbė žurnaluose „Ekstra“, „Gairės“, „Veidas“, laikraščiuose „Lietuvos aidas“, „Respublika“, „Verslo žinios“, „Naujoji politika“, „Verslas ir prekyba“ ir kt.

Remdamasis asmeniniais pastebėjimais ir tyrimais, Lietuvos politinės praktikos analize ir pasaulinio garso politologų nuomonėmis bei išvadomis, A. Indriūnas išleido teorinio ir praktinio pobūdžio knygas: „Vadovavimo technika“ (1971), „Nelegalios karjeros metai: gyvenimo pamokos“ (2005), „Sociali-

A. Indriūno knyga „Nelegalios karjeros metai: gyvenimo pamokos“, 2005 m.

beralizmo pradžiamokslis“ (2006), „Socialinis liberalizmas ir kitos politinės ideologijos“ (su J. G. Siauruku, 2006), „Viešosios vadybos strategija Lietuvoje“ (su A. Makštučiu, 2008), „Laisva ar nelaisva: studija apie laisvąją rinką“ (2011), „Kaip tapti iškiliu politiku ir laimėti rinkimus“ (2012), „Atsakingos demokratijos valstybė“ (2014), „Atsakingos demokratijos valstybės kūrimas“ (2016), „Iki globalinės katastrofos liko tik dvyliką metų“ (2019).

Jo interesų ratas platus: nuo vadovavimo, socialliberalizmo iki laisvosios rinkos, politikų elgesio per rinkimus ir tikrųjų demokratijos vertybių. Tai nestebina, nes šių knygų autorius jau tapo patyręs žurnalistas, mokslininkas, pedagogas, politinis ir visuomenės veikėjas.

2015 m. jis buvo apdovanotas medaliu „Už nuopelnus žurnalistikai“.

Algimantas Valentinus Indriūnas mirė 2022 m. gegužės 29 d. Vilniuje. Palaidotas Saulės kapinėse.

Indrės Gerdvilytės meditacija paveiksluose

AGNĖ ARŽUOLAITĖ

Rokiškio Juozo Keliuočio viešosios bibliotekos parodų kuratorė

Baigiantis pavasariui Rokiškio Juozo Keliuočio viešojoje bibliotekoje vyko ypatinga paroda, kurioje lankytojai galėjo susipažinti su Indrės Gerdvilytės darbais. Indrės kūryba unikali: jos džiovintų augalų paveikslai sukurti pagal japoniškas technikas. Ši debiutinė paroda, pavadinta „Meditacija“, atskleidžia gamtos ir meno samplaiką ir kviečia lankytojus į kelionę per pavasario bei vasaros patirtis, akimirkų momentus.

Parodoje eksponuota dalis Indrės kūrybos – per 50 paveikslų, kurių dar tiek pat laukia jos namuose savo pasirodymo valandos. Ekspozicija buvo suplanuota taip, kad kiekvienas kūrinys turėtų pakankamai erdvės „kvėpuoti“ ir atsiskleisti visu grožiu.

Indrė – savo kūrinių režisierė, jos pagrindinis instrumentas – pievų augalai ir gėlės. Klajodama po pievas, vizijose įamžina savo būsimų paveikslų gamtos fragmentų derinius. Kurdamą naudoja japoniškas technikas: *Oshibana* ir *Terra*. *Oshibana* – meno forma, kai naudojamos presuotos gėlės ir kitos botaninės medžiagos, iš kurių sukuriamas vientisas vaizdas. Gėlių žiedlapiai ir lapai, siekiant juos išlyginti ir išspausti drėgmę, džiovinami gėlių prese. *Terra* metodas leidžia au-

*Indrė Gerdvilytė.**Nuotr. iš asm. albumo*

galams išdžiūti natūraliai, nespaužiant jų, vėliau jie klijuojami ant kartono, padengto medžio glaistu, ir dažomi akriliniais dažais. Taip išlieka natūrali augalų tekstūra. Šio proceso metu augalai tampa tvarūs ir ilgaamžiai, įgauna naują materiją. Šios technikos Indrė išmoko baigusi Kauno karaliaus Mindaugo floristikos ir dekoratyvinio želdinimo studijas, o tėtis pagamino keletą gėlių spaustuvų, kad ji galėtų įgyvendinti savo sumanymus.

Augalai yra svarbūs daugybe aspektų, vienas jų – įkvėpimo šaltinis:

lengvai vėjo glostoma įvairiaspalvių žiedų ir kvapų paletė. Visa tai yra mūsų vasaros tyrinėjimo objektai, panardinantys į meditatyvią būseną, projektuojantys praeities ir ateities sandūrą. Gamta Indrei – stebėjimo ir kartu kūrybos objektas: jos žvilgsnis yra atidesnis, dėmesingai seka juo vaikščiodama po pievas, palikdama gilesnius pėdsakus nei paprastas užklydėlis.

Paveiksluose užfiksuoti augalai pasakoja vasaros istorijas, nukloja kelią jų prisiminimams. Kūriniuose gausu tikrų spalvų, judesio ir kartu ramybės. Indrės kurti paveikslai kviečia žiūrovą ne tik stebėti, bet ir pajusti gamtos energiją bei pasinerti į meditatyvią būseną.

Parodoje lyg antspaudas užfiksuotas lietuviškos gamtos tapatumas, įgavęs meninę raišką. Paveiksluose koduojami Indrės vasaros ritualai, o atidus žiūrovas gali įsitraukti į dialogą su gamta ir patirti vasaros įspūdžius. Po paveikslo stiklu tarsi sarkofagu saugoma gamtos energija ir kartu užgimusios paslaptys žiūrovui leidžia pajusti gamtos tikrumą. Tai tampa ypač prasminga, kai paveikslai nuspalvina nuobodžią žiemos pilkumą, atsiduodant paveiksle atsiveriančiam gamtos vaizdų ilgesiui – pajuntama sugrįžimo pilnatvė.

Koks vaizdinys iškyla pagalvojus apie augalus, gėles, ar turi savo mėgstamas vietas, kuriose randi savo pavikslams tinkančius gamtos turtus?

Prieš akis iškyla didelė pieva pilna įvairiausių žiedų. Mėgstamiausia vieta rinkti augalus – savo sodas, kuris visada pilnas spalvų ir kvapų. Kaimo sodyboje renku laukinius augalus: žoles, medžių lapus. Čia turime ir sodo, ir laukinių augalų. Visada turiu spaustuvus – į juos ir sudedu, kad augalai neapvystų. Patogiausia vieta augalams rinkti – sodyba. Kartais gražių augalų plotus pamatau pro mašinos langus, tada prašau sustoti ir brendu jų nusiskinti. Dažniausiai spaustuvus vežiojuosi su savimi. Būna dienų, kai augalų rinkti važiuoju į pievas.

Lietuviška gamtos tapatybė mūsų geografiniu rakursu, kokie augalai tau yra „Mano Lietuva“?

Saulutės, Petro raktai, našlaitės, pakalnutės, žibutės. Šie augalai asocijuojasi su Lietuva. Man jie patinka. Juos renku, bet man patinka ir daugybė kitų augalų, kurių pavadinimų net nežinau. Kartais randu augalus, kurių nesu mačiusi, bet jų grožis išskirtinis. Galbūt vertėtų pažinti juos visus, kol kas noriu tiesiog išreikšti gamtos grožį savo darbais.

Ši debiutinė paroda tarsi šventė tau ir kartu man – galimybė bibliotekos lankytojams pristatyti unikalią, nematytą parodą. Kaip manai, kokią reikšmę tavo kūryba turėjo bibliotekos lankytojams?

Norėjau, kad žmonės mane pamatytų, įvertintų. Įdėjau daug pastangų ir laiko kurdama paveikslus, todėl noriu sužinoti, kaip jie

vertinami. Savo darbais siekiu parodyti paprastų, bet stebuklingų Lietuvos pievų grožį. Tikiuosi, kad žmonėms mano paroda suteikė gerų emocijų. Parodą pavadinau „Meditacija“ tikėdamasi, kad lankytojai tai pajus.

Ar visuomet esi patenkinta galutiniu rezultatu, ar kai kada tenka nusivilti?

Būna visko. Ne visada pavyksta, kaip įsivaizduoju. Kartais reikia atsitraukti, kad matyčiau norimos vizijos fragmentus, mano darbai – mozaikos, ne viskas susidėlioja, kaip noriu žiūrėdama iš arti. Kita vertus, tai tik popierius ir augalai, juos visada galima pakeisti ir paveikslą daryti tol, kol pavyksta.

Tavo kolekcijoje per 100 džiointų augalų paveikslų. Kiek užtruko laiko jiems visiems sukurti?

Darbas nėra sunkus, reikalauja tik daug laiko sąnaudų ir kantrybės. Yra augalų, kurie nelinkę sudžiūti, o tiesiog supūva, kitą kartą jų neberenku. Viskas ateina su patirtimi, ateityje noriu pažinti augalus geriau, kad negaiščiau laiko juos paruošdama. Nerenku nuodingųjų augalų. Gėles renku pagal sezoną, stengiuosi, kad jos būtų sausos, nerenku rasotų ir šlapių. Paveikslus klijuoju lietingomis dienomis rudenį, žiemą, ankstyvą pavasarį. Klijuodama užtrunku beveik visą dieną. Darbas man labai malonus, todėl laiko neskaičiuoju. Per kiek suklijuoju paveikslą – sunku pasakyti. Kartais pradedu vieną dieną, baigiu kitą dieną ar po savaitės. Dar ir dabar turiu nebaigtų darbų, nes prasidėjo vasara.

Pavasaris ir vasara – daugeliui gražiausias metų laikas. Kokia tavo vasaros paletė, kur prabėga šis laikas?

Mano vasara prabėga sodyboje pjaunant žolę, renkant augalus ir maudantis.

Tavo kūryba – kone juvelyrinis darbas, džiointi žiedai labai glėžni. Kokia būseną ir nuotaiką tinkamiausios kūrybai?

Svarbiausia susikaupti ir ramiai dirbti. Daryti pertraukas, kad mėgstamas darbas netaptų rutina. Dirbu labai atsargiai, tarsi juvelyrė, kiekvieną augalą imu pincetu.

Kokia tavo kūrybos, veiklos perspektyva?

Svajoju daryti paveikslus iš vestuvinių puokščių (jeigu kas pageidautų). Noriai vesčiau edukacijas, tik kyla klausimas dėl augalų kiekio surinkimo, nes nežinau, ar viena suspėčiau.

Tavo kurtuose paveiksluose gamtos dialogų įvairovė. Kaip pripildai savo kūrybos šulinį?

Noriu žmonėms parodyti kažką naujo. Teigiami atsiliepimai skatina kurti ir tobulėti. Domiuosi ir užsienio kūrėjų darbais, žaviuosi jų idėjomis.

Tikiuosi, kad paroda, pradėjusi savo pirmąją kelionę Juozo Keliučio viešojoje bibliotekoje, tęsis ir bus rodoma kitų miestų erdvėse. Linkiu sėkmės!

Nuoširdus ačiū už šiltą priėmimą ir pagalbą, tikiuosi, ateityje galėsime dirbti ir su kitais projektais.

Labai norėčiau surengti parodas ir kituose miestuose.

Išmintis šimtmečiu pažymėto Dienoraščio puslapiuose

KOSTAS MALAKAUSKAS

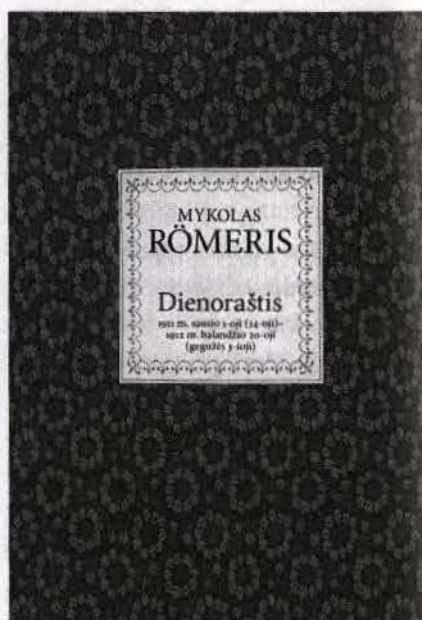
Gegužės mėnesį minimas garsaus Lietuvos teisininko Mykolo Römerio gimtadienis (g. 1880 m. gegužės 17 d.) Tikriausiai nesiras prieštaraujančių, kad svarbaus žmogaus prisiminimas ar jį liečiančios sukakties minėjimas tiek prasmingas, kiek gebama įvertinti jo palikimą. Kad sukaktis netaptų tuščiu, nors ir skambiu džiūgavimu, privalu skirti pastangų. Dažniausiai tai būna nei patogu, nei paprasta, lygiai taip, kaip amžininkams galėjo atrodyti ir paties M. Römerio gyvenimas¹.

Lietuvos kultūriniame gyvenime jau reiškiniu galima pavadinti lietuviškai publikuojamą M. Römerio Dienoraštį. Nuostabą kelia faktas, kad iki šios dienos istoriko Rimanto Miknio rūpesčiu jau pasirodė 10 mąstytojo Dienoraščio tomų, tačiau tai nesiekia nė pusės viso M. Römerio palikimo. Gana lakoniškai galima teigti, kad šis Dienoraštis – unikalus didelės apimties šaltinis, kuriame atsiskleidžia pačios įvairiausios viešojo ir privataus M. Römerio (ir ne tik jo) gyvenimo detalės. Sugrįžtant prie įvadinio sakinio – šis mąstytojo gimtadienis gegužės 11 d. tapo gera proga prisiliesti prie naujausio Dienoraščio publikacijos² Rokiškio krašto muziejuje ir įvertinti, ką jis šiandien reiškia.

Mykolas Römeris.
Nuotr. iš Voruta.lt

Dienoraščio pristatymo proga Rokiškyje lankėsi M. Römerio idėjinio palikimo tyrėjas, daugiatomio Dienoraščio lietuvių kalba rengėjas istorikas profesorius Rimantas Miknys ir, be kitų savo tyrinėjimo sferų, aktyviai XIX amžiaus Lietuvos kultūrą ir istoriją tiriantis profesorius Egidijus Aleksandravičius. Renginio metu buvo diskutuojama apie nevienareikšmį pirmosios Lietuvos Respublikos Piliečio paveikslą, buvo nevengiama permąstyti tautinių mažumų padėtį besikuriančios tautinės Lietuvos valstybės

Mykolo Römerio „Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji)–1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-ioji)“

kontekste ir individualius Piliečio pasirinkimus.

Kad išsakytos svarbios mintys neliktų užmarštyje, kaip renginio moderatorius jaučiu pareigą bent jau fragmentiškai jas įamžinti popieriuje.

Dienoraštį lietuviškam leidimui rengiantis istorikas Rimantas Miknys susirinkusiems atskleidė svarbius leidinio rengimo užkulisius ir atvirai prisipažino, kad kelias iki jų fizinio pavidalo nebuvo paprastas. Tai sakydamas nuošalyje paliko neabejotinai iškylančius iššūkius toli gražu ne tiesiog techniškai iš lenkų

Renginio akimirkos. Iš kairės: Rūta Pūraitė, Viktorija Karosevičiūtė, Justinas Malcius, Mantas Barakauskas, Petras Vičinas, Algis Kazulėnas ir Simona Strumskytė

kalbos verčiant prieš daugiau nei šimtmetį rašytą, vietomis intelektualiai itin sudėtingą, tekstą, taip pat rengiant įvairiausių patikslinimus ir paaiškinimus Dienoraštį skaitančiam. Panašu, kad dar didesniu iššūkiu gali pasirodyti bandymai aktualizuoti šio Dienoraščio leidimo prasmę ieškant finansinio ir, kas ne ką mažiau svarbu, moralinio palai-kymo. Tenka liūdnei konstatuoti, kad stipriai įsisukusio pasaulio ir apskritai mažtančių jėgų skaityti tokius tekstus fone tenka įrodinėti, kad tokio leidinio publikavimas vis tik yra svarbus. Svarbus, net jei ir nepritrauks plačiųjų masių.

Istorikas Egidijus Aleksandra-vičius, reaguodamas į realią šio šaltinio publikavimo problemą, pasidalijo, kad tokie tekstai retai kada patenka į plačiąsias mases ir tikriausiai net nėra joms skirti. Tuo labiau, kad ir pats M. Römeris veikiau įtariai žvelgdavo į mases ir mie-liau rinkdavosi intymesnę erdvę – vietą, kur nuoširdumas užgoždavo bet kokią pozą. Taip dienos šviesą galėdavo išvysti patys brandžiausi darbai. Šis pastebėjimas dar taikliau nuskambėjo ne itin pilnoje muziejiaus menėje ir susiduriant su faktu, kad vietinės žiniasklaidos atstovams, net ir gavusiems kvietimą, renginys

Iš kairės: prof. Egidijus Aleksandravičius, Kostas Malakauskas ir prof. Rimantas Miknys

visgi pasirodė nevertas dėmesio. Su-prasdamas laikmečio iššūkius, profesorius E. Aleksandravičius patikino, kad, net jei ir nepavyktų išleisti viso Dienoraščio, jau dabar esantis įspaudas būtų, jei ir nepakankamas, tai bent jau su aiškia nuoroda, kad nemaža dalis egzistuoja ir laukia būti išleista. Ir net nebūtinai fiziškai – nereikėtų atmesti elektroninių išteklių galimybių.

Naujausia Dienoraščio dalis – itin svarbi Rokiškio kraštui, nes joje M. Römeris atskleidžia savo gimtojo Bagdonišio namų aplinką. O joje visos prielaidos aiškintis

M. Römerio pilietiško ir patrio-tiško aplinkybes. Profesorius R. Miknys pabrėžė, kad šia prasme M. Römerio tapatybę suformavo Bag-doniškio apylinkės – kraštovaizdis ir vietiniai žmonės – viskas, kas pakan-kamai plačiai aprašoma. Didžiausios M. Römerio gyvenimo dramos prie-žastys taip pat slypėjo šiame krašte. Prof. E. Aleksandravičius priminė, kad XIX a. antrojoje pusėje iki pat nepriklausomybės realizacijos Lie-tuva buvo kuriama kaip filologijos produktas, taigi visi lietuviškai nekalbantys ar pakankamai jos neįvaldę Lietuvos žmonės gana

greitai tapo atstumtaisiais. Lietuva Bagdoniško apylinkių veidu primestinais turėjo tapti svetima. M. Römeris negalėjo su tuo susitaikyti.

Įsibėgėjęs abipusis lietuvių ir lenkų antagonizmas galutinai įrodė, kad abu šiuos pradus sugrąžinti į buvusį būvį nebeįmanoma. Prof. R. Miknys atskleidė, kad būtent dėl to M. Römeris krito į gilią depresiją ir, gelbėdamas save nuo šių psichologinių kančių, stačia galva nėrė į Lenkijos legionus gerai suprasdamas, kad gali žūti. M. Römeris puikiai suvokė šią grėsmę, dėl to paliko jau pradėtą rašyti Dienoraštį artimiesiems su įpareigojimu jį išsaugoti. Prof. E. Aleksandravičius bandė sugrąžinti prie minties, kad toks tėvynės vaizdiny, kokį įsivaizdavo M. Römeris, o be kita ko, būtų palaikęs ir Tautos dainiumi laikomas vyskupas Antanas Baranauskas, etnine ir religine prasme būtų įvairiaspalvis. Daugiakultūris pasaulis, kurio buvo atsisakyta formuojantis tautinei Lietuvos valstybei, profesoriaus teigimu, galėjo būti kur kas įdomesnis. E. Aleksandravičius kvietė Lietuvą įsivaizduoti ne tik su lietuviais, tačiau kartu su lenkais, gudais, žydais. Su visais skirtingumais, kurie leistų kurti brandesnę

Prof. Rimantas Miknys

kultūrą. Joje neišvengiamai būtų kur kas daugiau sveikos įtampos, o kylantys nesutarimai, nuomonių, mąstymo modelių skirtingumas duotų geriausią potencialą vystyti. Profesorius pareiškė, kad tokiu atveju veikliausiai Lietuvoje atsispindėtų škotams ar airiams artimi siužetai, kai pastarieji, perėmę dominuojančią anglų kalbą, vis tik išlaikė nepajudinamą atskirumą nuo pačių anglų. Taip ir lietuviai, net jei ir perimtų lenkų kalbą, savo skirtingumus demonstruotų kitais būdais.

Profesoriaus R. Miknio teigimu, M. Römeris net ir visuotinio susipriešinimo akivaizdoje vis tik

buvo ta figūra, kuri siekė santarvės. Suprasdamas, kad tėvynė neišvengiamai keis pavidalą ir nebebus tokia pat, kartu matė, kad kylančią nesaugumą būtina malšinti. Dėl to net ir jausdamasis svetimas tiek lietuvių, tiek lenkų aplinkose, priklausė įvairiausioms ir lietuvių, ir lenkų visuomeninėms organizacijoms. Profesorius E. Aleksandravičius pripažino, kad tokie žmonės kaip M. Römeris mums ir šiandien gali būti sektinas atsakingo piliečio, kūrėjo, intelektualo pavyzdys, rodantis, kad aktyvus dalyvavimas svarstant viešuosius klausimus yra kiekvieno šviesulio pareiga.

Nuorodos

¹ Platesnius M. Römerio gyvenimo siužetus įvertinti galima patogiai prieinamose biografijose žr.: Mindaugas Maksimaitis. *Mykolas Römeris – Lietuvos sūnus*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006 ir Zbigniew Solak. *Tarp Lenkijos ir Lietuvos: Mykolo Römerio gyvenimas ir veikla (1880–1920 metai)*. – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2008.

² Mykolas Römeris. *Dienoraštis 1911 m. sausio 1-oji (14-oji) – 1912 m. balandžio 20-oji (gegužės 3-oji)* – Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2022.

Rokiškio pašto veikla 1918–1940 metais

JUSTINAS MALCIUS

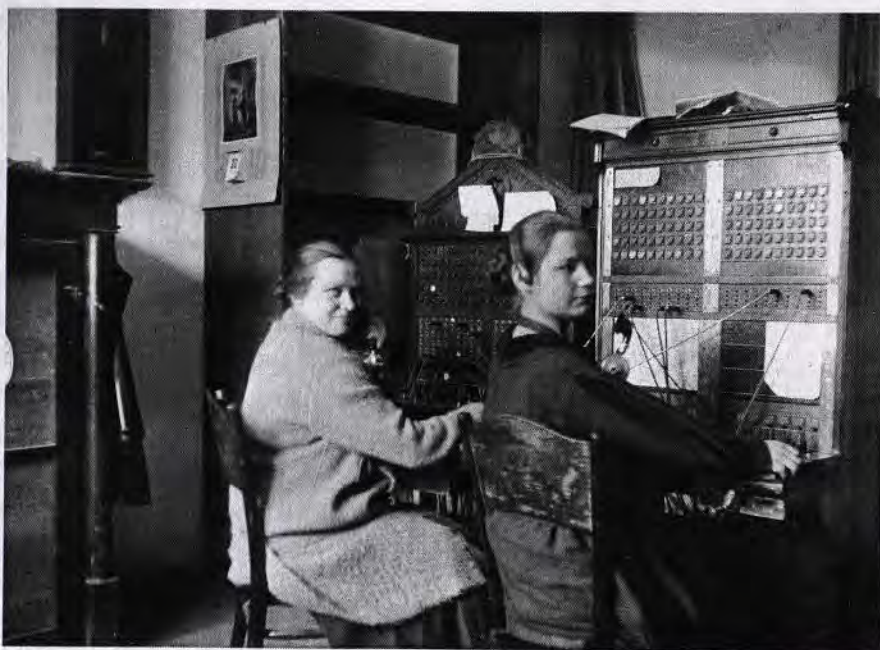
Rokiškio krašto muziejaus muziejininkas

1918 m. vasario 16 d. Lietuvai paskelbus nepriklausomybę, naujai besikuriančios valstybės laukė daugybė darbų ir iššūkių. Vienas iš jų – valstybinių institucijų, užtikrinančių tam tikrą gyverimo sričių visavertį funkcionavimą, sukūrimas. Viena tokių įstaigų – paštas. Kalbant apie pašto atsiradimo istoriją, jo užuomazgų būtų galima rasti senovės civilizacijose. Ne tik tada, bet ir dabar, ko gero, mažai kas iš mūsų apsieitų be pašto atliekamų paslaugų. Paskelbus Lietuvos nepriklausomybę, neilgai trukus, šalies valdžia ėmėsi lietuviško pašto kūrimo darbų. 1918 m. lapkričio 16 d. tuometinis susisiekimo ministras Martynas Yčas paskelbė potvarkį, kuriuo remdamasis Paštų, telegrafų ir telefonų (tuomet Krasos¹, telegrafų ir telefonų) valdybos direktoriumi paskyrė Benediktą Tomaševičių, o jo padėjėjais Juozą Dučinskį ir Adolfą Sruogą². Tačiau reikia nepamiršti, kad tuo metu Lietuvoje vis dar veikė Vokietijos okupacinė valdžia, kuri visaip trukdė Lietuvai kurti savas institucijas, įskaitant ir paštą: „<...> vokiečiai nuolat darė įvairių trukdymų. Pašto valdybai tuo metu teko dirbti valstybės tarybos namų koridoriuose, nes vokiečių patruliai į pašto namus įeiti neleido, nors tie namai buvo

tušti <...>“³. Visas derybų procesas dėl pašto perdavimo su okupacine vokiečių valdžia buvo ištis komplikotas. Apie tai liudija ir faktas, kad vokiečių valdžia nieko nenorėjo atiduoti veltui – už didžiąją pašto ir telegrafo įrangos dalį reikalavo susimokėti⁴. Visgi neilgai trukus, jau 1918 m. gruodžio 26 d., okupacinė vokiečių valdžia Lietuvos pašto valdybai perdavė pašto administravimą ir taip prasidėjo nepriklausomos Lietuvos pašto kūrimo darbai.

Tačiau dėl sudėtingos geopolitinės situacijos pašto organizavimo darbai nevyko taip sklandžiai, kaip norėta. 1919 m. pr. į Vilnių iš pradžią įžengė Lenkijos kariuomenė, o po dar kelių dienų – Sovietų Rusijos raudonoji armija. Vilniaus pašto įstaiga, veikusi vos keletą dienų, buvo uždaryta, o Lietuvos pašto valdyba ir vyriausybė su visomis ministerijomis aplinkybių verčiama pasitraukė į Kauną. Visgi, nepaisant sudėtingų aplinkybių, Pašto valdyba toliau rūpinosi Lietuvos pašto kūrimu. 1919 m. sausį buvo įsteigtos Šiaulių, Jurbarko, Prienų, Marijampolės, Vilkijos, Kalvarijos, Kybartų, Skaudvilės, Seinų ir Jonavos pašto įstaigos⁵. Tuo tarpu ne tik Vilniuje, bet ir Šiaurės Lietuvoje, taip pat ir Rokiškyje bolševikai kūrė savo pašto įstaigas. Nuo 1919 m. kovo iki

gegužės mėnesio Rokiškyje veikė sovietų pašto ir telegrafo kontora⁶. Apie darbą Rokiškio pašte, jį valdant bolševikams, savo prisiminimais laikraštyje „Diena“ dalijosi Petras Kriukelis: „<...> 1919 metais užėmus bolševikams Rokiškį aš parašiau prašymą Revkomo įstaigai, kad mane priimtų į paštą tarnauti. Paštas tuo metu tik kūrėsi. <...> Man buvo išduotas liudijimas, kad esu Rokiškio krasininkas ir kad aš turiu teisę vaikščioti naktimis, kad aš turiu teisę nuo Daugpilio iki fronto pristatyti kariško pašto siuntinius ir net maistą. Vadinas, vienu šuoliu patekau į aukštus valdininkus. Alga tapo paskirta 1400 rublių mėnesiui. Atėjęs į paskirtą paštui namą, radau viršininką Joną Petkūną, valdininkę, jo sesutę Bronislavą ir telegrafo linijos techniką Linodolskį. <...> Patarnavęs mėnesį, algos dar negavau, gavau raštą, kad mano alga padidinama iki 3000 rublių. Nei kiek nepradžiugau, nes su jais vis tiek nebuvo kas veikti <...>“⁷. Tačiau neilgai trukus bolševikai buvo priversti pasitraukti iš Rokiškio krašto. Jau 1919 m. birželį Rokiškyje buvo įkurta lietuviška pašto įstaiga, o jos vadovu paskirtas Petras Petkūnas⁸. Rokiškio paštui pasisekė, kad buvo išsaugota nemaža dalis inventoriaus, skirto pašto reikmėms: „<...> Dėka

Rokiškio pašto telefonistės tarpukariu

pašto viršininko Jono Petkūno ir mūsų pastangų, Lietuvos paštui liko kelios tūkstantys telegrafo vielų, kurios buvo sukrautos pas žydą Klinmelį, telegrafo aparatai ir šiaip nemažai turto <...>⁹ Tiesa, nemažai įrangos, skirtos pašto reikmėms, buvo gauta ir kitais būdais. Baigiantis Pirmajam pasauliniam karui, buvo nuginkluotas besitraukiantis vokiečių traukinys, kuriame buvo 10 numerių telefono komutatorius. Iš komutatorių buvo pajungti ryšiai su valsčiais ir įstaigomis. Vėliau skubėta atkurti paštą, telegrafą¹⁰.

Iš pat pradžių Rokiškio pašte ryšiai buvo primitivūs. Telegrafo aparatas „Morzė“ pranešimus perduodavo brūkšnių ir taškų sistema. Įteikiant telegramas adresatams, jas reikėdavo perrašyti ir tik tada įteikti. Natūralu, kad tai vėlino telegramų išsiuntimą. Telegrafo paslaugomis dažniausiai naudodavosi prekybininkai ir įvairios įstaigos, nes dėl gana didelės kainos ši paslauga ne visiems buvo prieinama. Pagal to meto nustatytus tarifus nuolatinis mokestis buvo 50 centų. Siunčiant telegramas iš vieno miesto į kitą, buvo imamas 25 centų mokestis už vieną žodį. Skubios telegramos

Rokiškio pašto, telefono ir telegrafo įstaigos darbuotojai Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečio proga prie savo įstaigos, 1928 02 16 d.

išsiuntimas kainuodavo tiek, kiek centneris grūdų¹¹. Įprastai per dieną rajone būdavo išsiunčiama po 10–20 telegramų. 1936 m. duomenimis, telegrafo aparatas „Morzė“, be Rokiškio, buvo įrengtas Obelių ir Panemunėlio geležinkelio stotyse¹².

Pasibaigus nepriklausomybės kovoms ir apgynus valstybingumą, Lietuvos valdžia jau lengviau galėjo susikonsoliduoti į pašto kūrimo darbus. Statistiniai duomenys rodo, kad 1920–1939 m. Lietuvos pašto įstaigų ir agentūrų skaičius sistemingai augo: jis padidėjo nuo 129 iki 1038

įstaigų. Akivaizdu, kad pašto įstaigų skaičius tendencingai augo visą nepriklausomos Lietuvos laikotarpį. 1932 m. Rokiškio apskrityje veikė 25 pašto įstaigos ir agentūros, kurios pagal plotą vidutiniškai aptarnavo 90,2 km²¹³. Laikui bėgant pašto įstaigų kūrimas Rokiškyje nesustojo: 1938 m. šioje apskrityje jau veikė net 38 pašto įstaigos ir agentūros, kurios aptarnavo 56,7 km² plotą, arba 2477 gyventojus¹⁴.

Galbūt iš šono atrodytų, kad pašto įstaigose nebūdavo itin daug darbo, tačiau paštininkai turėdavo atlikti be galo daug funkcijų. Visa tai patvirtina ir laikraštyje „Paštininkų žodis“ pateikti statistiniai duomenys iš

Rokiškio pašto 1927 m. sausio 17 d. darbo dienos: „<...> 1) priimta perlaidų 89 št. ant 12735 litų 59 c. Išmokėta 33 perlaidos ant 6619 litų 10 c. 2) Priimta: 5 siuntiniai (su rinkliava 7,75 c). Išduota: 9 neįvertinti siuntiniai, 6 apdėtų mokesčiu ir 4 banderolės apdėtu mokesčiu 738,25 c. 3) Priimta: 1 įvertintas 200 litų laiškas. Išduota: 2 įvertinti 350 lit. laiškai. 4) Telefono abonentų mokesčių priimta 180 litų. Telefono rinkliavos: iš pasikalbėjimo punkto 8 pasikalbėjimai 20 litų, abonentų su užmiesčiu 30 pasikalbėjimų.

1 pakvietimas ir vienas pasikalbėjimas su Latvija 62 litai. Padaryta sujungimu su užmiesčiu 40, su Latvija – 3. 5) Siunčiamųjų telegramų 1337 lit. 75 c. sumos. Gaunamųjų gauta ir įteikta 12, pereinamųjų 1. 6) Parduota pašto ženklų ir blankų 318 litų 20 c. sumai. 7) Išduota 18 registruotų laiškų, Priimta 56 laiškai (kn.2). 8) Išimta iš dėžučių ir išsiųsta paprastos korespondencijos: vidaus 1126 laišk., valdiškų 51, užsienin 180 laiškų. 9) Išnešta gautų laiškų: vidaus 285, tarptautinių 82, valdiškų pakietų 63 št., registruotų 48 laiškai, laikraščių 328, vietinių 24 laiškai¹⁵. Iš pateiktos ištraukos galima ne tik susipažinti (bent jau lakoniškai) su paštininkų pagrindinėmis funkcijomis tarpukariu, bet ir pamatyti, kad darbo krūvis ištis buvo didelis turint omenyje, kad čia yra pateikti būtent vienos dienos veiklos duomenys. Rokiškio pašte tuo metu dirbo vos 11 tarnautojų¹⁶.

Kaip minėta, pašto įstaigų Lietuvoje sistemingai daugėjo, taip pat didėjo ir darbo krūvis jose. Tai liudija ir iš suteiktų paslaugų gautos pajamos. 1923 m. Rokiškio pašto metinės pajamos siekė apie 47 tūkst. litų, 1928 m. apie 121 tūkst. litų. Per 5-erius metus pašto gautos pajamos iš paslaugų išaugo apie 2,5 karto. Tai rodo, kad jomis naudojosi vis daugiau gyventojų. Tiesa, per šį laikotarpį Rokiškio, taip pat ir kitų miestų darbuotojų etatų skaičius pašto įstaigose iš esmės nesikeitė. Dėl to paštininkai negalėdavo visų savo darbų atlikti laiku: „<...> dabartinis pašto, telegrafo ir telefono įstaigų tarnautojų skaičius viso darbo negali pajėgti tinkamai nudurbti. Nesant pakankamo tarnautojų skaičiaus, nėra galima aptarnauti visuomenės reikalų ir pašto tarnautojams tenka nugirsti daug nusiskundimų ir priekaištų“¹⁷. Pašto darbuotojų stoka buvo itin aktuali pačioje pašto kūrimo pradžioje:

Rokiškio paštininkai. Iš kairės: P. Mikulėnas, A. Čaplinskas ir Jonas Masiulis, 1927 02 02. RKM-58042

„<...> Pašto specialistų lietuvių darbininkų yra mažai visų pirma dėl to, kad seniau, siaučiant carizmo reakcijai, tarnauti negalima buvo, nes nepriimdavo, o antra didoka paštininkų dalis yra likusi Rusijoje, kiti gi tarnauja Lenkuose ar net Amerikoje. Trūkstant prityrusių darbininkų, ir patsai darbas negali būti varomas taip, kaip tai privalėtų <...>“¹⁸. Tiesa, tai buvo nevienintelė priežastis, lėmusi darbuotojų trūkumą pašte: „<...> Dabartinės

paštininkų gyvenimo sąlygos ir senus tarnautojus atbaido ir nestoja tarnauti paštan dėlei tos priežasties, kad mažai apmokama, o ieško kitur geresnių pragyvenimo sąlygų. Pasakutiniu laiku iš pašto pradėjo bėgti seni tarnautojai <...>“¹⁹. 1922 m. birželio 2 d. laikraštyje „Lietuvos žinios“ rašoma, kad Rokiškyje beveik kiekvieną mėnesį pasikeičia po 2–3 darbuotojus. Naujai atėję tarnautojai būna paviršutiniškai susipažinę su pašto tarnyba, todėl pasitaiko atvejų,

Rokiškio pašto tarnautojai prie naujojo pašto, 1934 m. RKM-57971

kad šie korespondenciją įteikia ne tiems adresatams, o kai kurie siuntiniai „guli“ pašte po keletą savačių neišnešioti²⁰.

Iš pat pradžių Rokiškio pašto įstaiga veikė Nepriklausomybės aikštėje, 18 numeriu pažymėtame name. Tačiau spaudoje galima rasti ne vieną žinutę, kurioje pabrėžiamas patalpų netinkamumas pašto reikmėms: „Rokiškio pašto įstaigai užimamieji namai ankštūs. Žmonėms maža vietos ir įstaigą negalima sutvarkyti kaip reikiant“²¹. 1934 m. rugsėjo 1 d. pašto įstaiga persikėlė į Kauno g., 4 numeriu pažymėtą namą. Persikėlus į naujas patalpas, pašto darbuotojai džiūgavo dėl naujai suteiktų patalpų: „<...> namas yra nuomojamas, bet statytas specialiai pašto įstaigai, todėl persikėlus ir darbas palengvėjo. Dirbdami šviesiuose, erdviuose kambariuose maloniau jaučiamės <...>“²². Spaudoje rašoma, kad, be pašto, naujai pastatytame name buvo: „<...> viršuje viršininko 5 kambariai ir dar yra vietos liaudies bankeliui bei kitai šeimynai <...>“²³.

Spaudoje buvo rašoma, kad kurį laiką Rokiškio pašte kilo vidinių problemų, o tai atsiliepė jo kokybiškam darbui. Dėl to net susidarė neigiamas požiūris į šią įstaigą ir

jos darbuotojus. Tačiau viskas pasikeitė, kai pašto vadovybėje įvyko pokyčiai: „<...> atvykus dabartiniam energingam įstaigos viršininkui p. M. Rotomskiui, pašto ir tarnautojų autoritetas buvo laipsniškai atstatytas. Nupulti buvo labai lengva bet pasikelti gana sunku. Tik taktingo įstaigos viršininko elgesio dėka, šiandien paštininkai Rokišky jau stovi pirmoje vietoje. Nė viena įstaiga nebūdavo taip gražiai papuošta per tautos šventes kaip pašto p. M. Rotomskio pastangomis. <...>“²⁴.

Pašto korespondencija buvo išvežiojama arkliais. Pašto agentūros spaudą ir korespondenciją gaudavo 2–3 kartus per savaitę. Atokesnės pašto įstaigos korespondencijos sulaukdavo tik dienos pabaigoje²⁵. Iš Rokiškio pašto darbo dienomis korespondencija būdavo išnešiojama vieną kartą per dieną: iš ryto 8–10 valandomis. Spaudoje galima rasti žinučių, kad vietiniai gyventojai yra patenkinti pašto įstaigos darbo valandomis, nes registruotą ir paprastą korespondenciją būdavo galima atsiimti visą dieną²⁶. Tačiau daugelis gyventojų piktinosi pasikeitusia korespondencijos ir laikraščių išdavimo tvarka švenčių dienomis: „<...> Iki šiol Rokiškio paštas šventadie-

niais korespondenciją ir laikraščius išduodavo atvykusiems adresatams į paštą. Pastaruoju laiku privatiems gyventojams – miestiečiams paštas šventadieniais korespondencijos ir laikraščių visai nebeišdavinėja <...>“²⁷. Kadangi spauda iš Kauno atkeliavo apie 16 val., o švenčių dienomis paštas nedirbdavo, rokiškėnai šią dieną likdavo visai be spaudos²⁸.

Rokiškio pašte kaip ir visur pasitaikydavo įvairių, ne itin malonių incidentų. Štai 1930 m. laikraštį „Lietuvos aidas“ pasirodė žinutė apie Rokiškio pašto įstaigoje įvykdytą vagystę. Žinutėje pateiktas visų pavogtų registruotų laiškų sąrašas su adresatais, kurių buvo apie 20²⁹. O 1926 m. traukinys, gabenantis laiškus, pateko į avariją: „<...> Spalių mėn. 14 d. Rokiškio stotyje susidūrė traukiniai 49 nr. su 58 nr. Su traukiniu 49 nr. ėjo ir pašto vagonas, kuris katastrofoje tapo visai sudaužytas į smulkius šiupuliukus. <...> Pašto korespondencija visa buvo išbarstyta, bet nežiūrint į valdininkų sužeidimą, ji tuoj buvo surinkta ir kam reikiant įduota <...>“³⁰. Tiesa, pasitaikydavo ir absurdiškų, keliančių šypseną kuriozų: „<...> Rokiškio pašte kokia tai moterėlė derėjosi dėl ženklo, bet negavusi nuolaidos barėsi, kad už 40 c. tokį mažą popierėlį valdininkė jai davusi. Mat, ji įdavė apdraustą laišką ir valdininkė išdavė kvitą <...>“³¹.

Iš periodinės spaudos matyti, kad Rokiškio paštininkai aktyviai įsitraukė į visuomeninį ir kultūrinį gyvenimą. Jie aktyviai dalyvaudavo įvairių organizacijų veikloje bei mėnėjimuose. Rokiškio paštininkai, rūpindamiesi Vilniaus krašto klausimu, įsteigė Vilniaus vadavimo sąjungos paštininkų skyrių, kurio tikslas, kaip ir kituose miestuose įsteigtų, buvo lešų rinkimas Vilniaus vadavimo reikalams paremti. Nors skyriuje narių buvo nedaug, tačiau jie aktyviai

įsitraukė į šią veiklą. Skyriaus pirminko (pašto viršininko) iniciatyva buvo įsigytas Vilniaus pasas, į kurį kiekvieną mėnesį klijuojami Vilniaus ženkleliai, kuriems nusipirkti paštininkai skirdavo tam tikrą dalį iš savo algos³². Taip pat buvo rengiami įvairūs vakarai, skirti vietiniams gyventojams, kurių metu surinktas pelnas skirtas Vilniaus vadavimo reikalams paremti. Pažymima, kad šiais renginiais vietiniai gyventojai būdavo itin patenkinti³³. Spaudoje buvo džiaugiamasi Rokiškio paštininkų iniciatyva ir kruopštumu minint įvairias valstybines šventes. 1935 m. švenčiant Tautos šventę, Rokiškio pašto darbuotojai savo įstaigą papuošė vainikais, gėlėmis

ir elektros lempučių girliandomis, tai rokiškėnams buvo naujiena. Pažymima, kad ir kitų įstaigų tarnautojai galėtų pasimokyti iš Rokiškio paštininkų, nes tam nereikia daug lėšų, o daugiau noro ir iniciatyvos³⁴. Artėjant Vytauto Didžiojo 500 metų mirties metinėms, Lietuvos miestuose ir miesteliuose buvo steigiami minėjimui skirti komitetai: „<...> Prie tokio komiteto turi garbės priklausyti ir Rokiškio paštininkai. Pašto viršininkas p. M. Rotomskis, vald. p. Vl. Skačkauskas ir mokytojas p. V. Stulgys sudaro meno sekciją. Tos meno sekcijos pastangomis š. m. lapkričio 10 d. buvo suruoštas didelis vakaras su vaidinimu. <...> Dauguma vaidintojų buvo paštinin-

kai. Režisavo Vl. Skačkauskas. Suvaidinta rūpestingai ir gražiai. <...> Gryno pelno gauta 520 litų³⁵.

Sovietų Sąjungai okupavus Lietuvą, baigėsi lietuviškojo pašto raidos etapas. 1940 m. rugpjūtį Lietuvos pašto vadovavimą perėmė SSRS ryšių liaudies komisariato įgaliotinis. Lietuvą okupavus vokiečiams, okupacinė valdžia perėmė visas ryšių įstaigas, tarp jų ir paštą. Pasitraukus Vokietijos kariuomenei ir Lietuvą vėl užėmus Sovietų Sąjungai, paštui vadovauti į Lietuvą buvo atsiųsti pareigūnai iš SSRS. Prasidėjo masiniai pašto specialistų trėmimai į Sibirą. Lietuvos paštas buvo tvarkomas pagal Maskvos potvarkius³⁶.

Nuorodos

¹ Lenkiškos kilmės žodis, reiškiantis paštą.

² Bubnys Vygintas, Normantienė Julija. *Paštas Lietuvoje 1918–1940 metais: valstybės pašto kūrimas ir veikla, ženklių leidyba*. – Vilnius: Lietuvos nacionalinis muziejus, 2014, p. 13.

³ Lietuvos pašto, telegrafo, telefono ir radijo veikimas 1918–1938 m., *Pašto pasaulis*, 1938, Nr. 1, p. 5.

⁴ Bubnys Vygintas, Normantienė Julija. *Paštas Lietuvoje 1918–1940 metais*, p. 14.

⁵ Ibid, p. 14–15.

⁶ Ibid, p. 545.

⁷ Kaip tarnavau bolševikų pašte, *Diena*, 1938, Nr. 7 (967), p. 7, 10.

⁸ Bubnys Vygintas, Normantienė Julija. *Paštas Lietuvoje 1918–1940 m.*, p. 545.

⁹ Kaip tarnavau bolševikų pašte, *Diena*, 1938, Nr. 7 (967), p. 7, 10.

¹⁰ Rokiškio krašto muziejaus archyvas, f-1, b. 149.

¹¹ Lietuvoje iki 1940 m. centneris buvo 50 kg.

¹² Ibid.

¹³ Pašto įstaigų skaičius Lietuvoje, *Paštininkų žodis*, 1932, Nr. 5 (71), p. 142.

¹⁴ Pašto įstaigų skaičius Lietuvoje, *Pašto pasaulis*, 1938, Nr. 3 (51), p. 48.

¹⁵ Rokiškis, *Paštininkų žodis*, 1927, Nr. 3 (9), p. 14.

¹⁶ Ibid.

¹⁷ Kodėl reikia pakeisti pašto telegrafo ir telefono įstaigų etatai, *Paštininkų žodis*, 1929, Nr. 8 (38), p. 1–4.

¹⁸ Iš paštininkų gyvenimo, *Paštininkų balsas*, 1920, Nr. 5, p. 2.

¹⁹ Ibid.

²⁰ Rokiškio pašto įstaiga, *Lietuvos žinios*, 1922, Nr. 77, p. 3.

²¹ Ankštūs pašto namai, *Lietuvos žinios*, 1934, Nr. 81 (4467), p. 6.

²² Rokiškis, *Pašto pasaulis*, 1934, Nr. 10, p. 180.

²³ Atostogos kelionėje, *Pašto pasaulis*, 1938, Nr. 6 (53), p. 102–104.

²⁴ Rokiškis, *Paštininkų žodis*, 1929, Nr. 3 (33), p. 21.

²⁵ Rokiškio krašto muziejaus archyvas, f-1, b. 149.

²⁶ Mes žengiam su gyvenimu, *Pašto pasaulis*, 1935, Nr. 9 (21), p. 168.

²⁷ Rokiškis, *Lietuvos žinios*, 1939, Nr. 253 (6117), p. 7.

²⁸ Ibid.

²⁹ Rokiškio pašto pranešimas, *Lietuvos aidas*, 1930, Nr. 228 (1009), p. 6.

³⁰ Katastrofa Rokiškio geležinkelio stotyje, *Paštininkų žodis*, 1926, Nr. 5, p. 14.

³¹ Kodėl kaltas valdininkas? *Lietuvos žinios*, 1926, Nr. 250 (2271), p. 3.

³² Rokiškio ap., *Mūsų Vilnius*, 1936, Nr. 5 (199), p. 71.

³³ Mes žengiam su gyvenimu, *Pašto pasaulis*, 1935, Nr. 9 (21), p. 168.

³⁴ Ibid.

³⁵ Rokiškis, *Paštininkų žodis*, 1929, Nr. 12 (42), p. 18.

³⁶ „Lietuvos paštas“ *Visuotinė lietuvių enciklopedija*. Internetinė prieiga <https://www.vle.lt/straipsnis/lietuvos-pastas-1/> [žr. 2024 m. birželio 3 d.].

Vaida Rakauskaitė: „Tik asilas iš kelionės negrižta arkliu.“

IRENA VARNIENĖ

Irenos Varnienės interviu su pastoracinės teologijos licenciante, taip pat baigusia neakivaizdines Suaugusiųjų biblinės katechezės studijas Tikėjimo, meno ir katechezės institute prie Katalikiškojo Lilio universiteto (Prancūzija), aktyvia socialinių projektų savanore, edukatore Vaida Rakauskaite.

Irena: Gerbiama Vaida, neseniai paminėjome švento Jokūbo metus. Kuo jie svarbūs? Kas buvo šventasis Jokūbas? Naujajame Testamente skaitau, kad Šv. apaštalo Jokūbo vardą, kitur „griaustinio vaikais“ vadinti du broliai Jokūbas ir Jonas. Kodėl?

Vaida: Tarp dvylikos Jėzaus artimiausių mokinių buvo du Jokūbai: Jokūbas, Jono brolis, Zebediejaus sūnus, ir Jokūbas, Alfiejaus sūnus. Tai, kad Jėzus Jokūbą ir jo brolių Joną vadina *Boanergės* – „griaustinio vaikais“ – leidžia manyti, kad broliai iki tol, kol Jėzus juos pakvietė būti Jo mokiniais, priklausė zelotams – uoliųjų (tautine prasme) partijai, kuri ragino kovoti su romėnų valdžia ir jos rėmėjais. Zelotai atsisakė mokėti romėnams mokesčius, o vardan Dievo karalystės žemėje buvo pasiruošę kovoti su ginklais rankose. Matyt, dėl jų kovingumo Jokūbas ir Jonas buvo praminti „griaustinio vaikais“.

Vienas iš lietuviškojo Jokūbo kelio ženklų

Irena: Be to, perskaičiau faktą, kad Šv. Jokūbo likimas buvęs labai tragiškas, nes jo kūnas nuo pirštų galiukų buvęs sukapotas į dalis. Už kokias nuodėmes? Kodėl taip žiauriai su juo pasielgta?

Vaida: Naujojo Testamento Apaštalų darbuose apie Jokūbo kankinystę parašyta, kad „karalius Erodas pradėjo persekioti kai kuriuos bendrijos žmones. Jis nukirsdino Jokūbą, Jono brolių“ (Apd 12, 1–2). Jokūbas pirmasis iš apaštalų tapo kankiniu dėl tikėjimo Jėzumi Kristumi. Vėliau, amžiams bėgant, kankinystės faktai apaugo istorijomis, legendomis, buvo „sutirštintos spalvos“ pasakojant apie kankinimus, kad klausytojus labiau įkvėptų kankinių herojiškumas.

Irena: Kodėl Šv. Jokūbas Šventajame Rašte dar vadinamas ir Viešpaties broliu?

Vaida: Viešpaties broliu vadin-tas kitas apaštalas Jokūbas, Alfiejaus sūnus, kurį kartu su Pilypu Jėzus pakvietė sekti paskui save. Jis buvo Jėzaus pusbrolis pagal žemiškąją giminytės liniją. Pusbroliai ir puseserės ir netgi tolimesni giminaičiai Šventojo Rašto kalboje vadinami broliais ir seserimis.

Irena: Viduramžių freskose ir vitražuose, dailėje Šv. Jokūbas vaizduojamas kaip tamsiaplaukis vyriš-kis, barzdotas, su kalaviju rankoje ir su lazda kaip piligrimas, keliaujantis link savo kapo. Kitur – kaip šventasis, jojantis ant žirgo su vėliava rankoje. Kaip interpretuoti, kaip perskaityti šių meno kūrinių mintį?

Vaida: Knygoje „Aukso legenda“ pasakojama, kad Jokūbas skelbė Evangeliją Ispanijoje, sutartu su kitais laiku grįžo į Jeruzalę, ten buvo nukirsdintas ir palaidotas. Bet jo mokiniai Teodomiras ir Atanasas nenorėjo čia palikti savo mokytojo, todėl, pagrobę jo kūną, nugabeno į Jafą, ten sėdo į stebuklingai atplaukusį laivą, kuris pasiekė dabartinės Portugalijos krantus ir išmetė inkarą romėnų uoste Saro ir Ulos upių santakoje. Išklėję kūną iš laivo, jie padėjo jį ant akmens. Akmuo ištirpo kaip vaškas ir įgavo karsto pavidalą. Apaštalo kūnas galiausiai buvo palaidotas koplyčioje, vėliau joje atgulė ir abu Jokūbo mokiniai. Paskui viskas nugrimzdo į užmarštį. Bet, Ispaniją užkariavus musulmonams, o mažoms šiaurinėms krikščionių karalystėms atkakliai su jais kovojant, apie 812 metus atsiskyrėlis Pelajas išvydo regėjimą, kuriame buvo nurodyta kapo vieta. Regėjimas buvo suprantas kaip Dievo ženklas pradėti Ispanijos išvadavimą. Lemiamame Klavicho mūšyje šventasis Jokūbas pasirodė ant balto žirgo išklėjęs vėliavą su kryžiaus ženklu, nusileido į mūšio lauką ir išmušė maurus. Dėl to buvo pramintas Santjagu Matamoru (šventuoju Jokūbu maurų žudiku) ir dažnai taip vaizduojamas paveiksluose. Šv. Jokūbo kapo vietoje iškilo Santjago de Kompostela (Šventojo Jokūbo žvaigždės laukas, nes tą vietą atsiskyrėliui nurodė žvaigždė) – „apaštalo miestas“, kurio nuo IX a. pradžios nesiliauja lankę maldininkai.

Irena: Ar Rokiškio bažnyčioje yra Šv. Jokūbo atvaizdų? Kada prie jų meldžiamasi?

Vaida: Rokiškio bažnyčia dedikuota šventajam apaštalui Matui, tad jo ir kitų trijų evangelistų atvaizdus bei simbolius galime rasti, tačiau skulptūros ar paveikslo, vaizduojančio Šv. Jokūbą, neteko matyti. Aišku, galima bandyti ieškoti tarp daugybės

Pastoracinės teologijos licenciatė Vaida Rakauskaitė

skulptūrėlių, puošiančių klausyklas ar altorių, kas žino, gal jis kažkur ir slepiasi. Rokiškio rajone Suvainišio bažnyčia vadinama šventojo apaštalo Jokūbo vardu. Ten turėtų būti švenčiami kartą per metus bažnyčios titulo (tituliniai) atlydai – šventė, kai meldžiamasi Dievui prašant ypatingo užtarimo to šventojo, kuriam dedikuota bažnyčia, ir laukiant dar gausėsių Dievo malonių.

Irena: Kuo Šv. Jokūbas aktualus XXI amžiaus žmogui?

Vaida: Šventasis Jokūbas, kaip ir bet kuris kitas šventasis, visų laikų ir amžių žmonėms yra pavyzdys, kaip, nepaisant asmeninių charakterio savybių, gyvenimo aplinkybių ar

istorinių peripetijų, pasirenkant būti ištikimam Dievui, gali išskelbiančio karą pasikeisti į skelbiantį Dievo gailėstingumą. Galbūt kažkieno mintys ar gyvenimo būdas yra panašūs į Jokūbo, kol jis dar nebuvo sutikęs Jėzaus, ir tas kažkas, matydamas, kaip buvo perkeistas Jokūbas, taip pat ims trokšti atiduoti savo gyvenimą į mylinčio Dievo rankas.

Irena: Ar vien todėl, kad dailėje Šv. Jokūbas vaizduojamas kaip piligrimas, toks populiarus pasidarė Šv. Jokūbo kelias ir iki jo kapo Santjago de Kompostelos mieste Šiaurės vakarų Ispanijoje, ir po Lietuvą? Kaip vertinate tokius žygius? Ar Jums teko juo keliauti?

Pilgrimo kriauklė iš Jokūbo kelio Ispanijoje

Vaida: Piligrimas – žmogus, kuris pėsčiomis keliauja į šventąją vietą su tam tikra intencija, nukreipta Dievop – ar tai būtų prašymas, ar padėka, ar klausimas dėl pasirinkimo/apsisprendimo. Tai prasmės savo gyvenime ieškojimo ir Dievo valios atpažinimo kelias. Kojų malda. Tikėjimo kelionė. Taip buvo nuo pirmųjų amžių. Pastaruoju metu piligrimystė virsta labiau pažintiniais žygiais lankant kultūrinius ir gamtos objektus. Akcentuojamas pasaulio, savęs pažinimas ir mažai kas bekreipia žvilgsnį į Dievą. Religinis turizmas, kaip nūdien sakoma. Man asmeniškai dar neteko keliauti Jokūbo keliu, esu dalyvavusi tik trumpuose piligriminiuose žygiuose. Kiekviena tokia kelionė padeda iš naujo susidėlioti prioritetus, leidžia pajusti savo ribotumą ir parodo, kaip labai man reikia Dievo savo gyvenime. Kaip yra pasakęs šviesios atminties Šventojo Rašto į lietuvių kalbą vertėjas prelatas Antanas Rubšys: „Tik asilas iš kelionės negrįžta arkliu“.

Irena: Kodėl Šv. Jokūbo kelio simboliu pasirinkta kriauklė?

Vaida: Knygoje „Šventieji globėjai ir jų simboliai“ rašoma, kad kriauklė buvo ne tik į Santjagą keliaujančių maldininkų, bet ir kitų maldininkų kelionių simbolis, nes maldininkai į kriauklės rinkdavo aukas ir prikabindavo jas prie savo apdaro kaip ženklą, kad aplankė Šv. Jokūbo kapą.

Irena: *Naujajame testamente skaitome „Jokūbo laišką“, kuris, manyčiau, adresuotas ne tik „dvylikai giminių išeivijoje“, bet ir kiekvienam iš mūsų, nes adresantas pataria, skatina tobulėti, kaip tėvas moko žmogų džiugiai priimti gyvenimo išmėginimus, kurie subrandina ir užgrūdina asmenį, moko valdyti liežuvį, nieko neapkalbinėti, nebūti šališkiems, tikėti, atsisakyti pavyduliavimo ir savanaudiškumo bei kitų ydų, nuolat dirbti ir kurti gėrį.*

Gerbiama Vaida, labai prašau Jus pakomentuoti Šv. Jokūbo laišką (gal atskirai kiekvieną dalį), kas jame norėta pasakyti mums, katalikams?

Vaida: Pirmiausia noriu atkreipti dėmesį, kad Naujajame Testamente esančio Jokūbo laiško autorius nėra apaštalas Jokūbas, Jono

brolis, Zebediejaus sūnus, kurio vardu pavadintas piligrimų kelias. Vieni tyrinėtojai šį laišką priskiria apaštalui Jokūbui, Alfiejaus sūnui, kiti sako, kad laišką parašė Jokūbas, gal „Viešpaties brolis“, kuris nebuvo apaštalas, nes prisistatydamas laiško pradžioje netituluoja savęs apaštalu, bet rašo kaip „Jokūbas, Dievo ir Viešpaties Jėzaus Kristaus tarnas“ (Jok 1, 1). O komentuodama patį laišką nepasakyčiau geriau, negu parašė apaštalas Paulius antrajame laiške Timotiejui, „Visas Raštas yra Dievo įkvėptas ir naudingas mokytis, barti, taisyti, auklėti teisumui, kad Dievo žmogus taptų tobulas, pasirėngęs kiekvienam geram darbui“ (2 Tim 3, 16-17). Manau, todėl ir Jokūbo laiškas nepraranda savo aktualumo, nes jame randame patarimų, išmėginimų naudingumo, tikrojo maldingumo, pagarbos varguoliams, visuotinio laisvės įstatymo, tikėjimo ir darbų, nepažaboto liežuvių blogybės, tikros ir klaidingos išminties, santarvės reikalo, perspėjimo galingiesiems, maldos jėgos klausimais. Nenorėčiau nagrinėti jokios Šventojo Rašto knygos literatūrine prasme. Kaip sakė vienas Evangelijos skelbėjas Nicky Gumbelas, pavartojęs automobilio alegoriją: „Galiu viską išsinagrinėti apie automobilio detales, jų veikimo principus, net galiu išmokti automobilio vairavimo instrukciją originalo kalba, bet jei į jį neįsėsiu ir nepradėsiu važiuoti, viskas bus beprasmiška.“ Juk galiausiai svarbiau yra ne kalbėti apie Žodį, bet tuo Žodžiu gyventi. Todėl, kaip rašė Martynas Mažvydas „Katekizmo“ įžangoje: „Broliai, seserys, imkit mane ir skaitykit. Ir tatai skaitydami permankykit...“

Irena: Ačiū, miela Vaida, už šį dialogą.

Aukštaitijos žemės dukra

VILĖ SARULIENĖ

Rokiškio krašto muziejaus archyvarė, muziejininkė

Aldona Laguckaitė-Varnienė

„Kai 1932 m. balandžio mėn. 15 d. visus budino pavasaris, gandrai atnešė mane ir paguldė Vyžeičių kaimo (Rokiškio r.) sutuoktinių Emilijos Gilytės ir Prano Lagucko troboj lopšyje po balkiu... Vėjai išsupė, upeliukas pagirdė, 9,5 ha ūkio laukų varpos palesino ir gyvenau... Pavasariai budino mane mokslui, menui, literatūrai...“¹

Aldona Laguckaitė-Varnienė, kūrėja, tautodailininkė, juvelyrė, dailininkė primityvistė, literatė, gimė 1932 m. balandžio 15 d. Rokiškio apskr. Vyžeičių kaime. Mokėsi Vyžeičių pradinėje mokykloje, ją baigusi įstojo į Rokiškio gimnaziją, kurią baigė 1951 metais. Dirbo Gindvilių, Meldučių, Obelių, Skemų bibliotekose. Studijavo bibliotekininkystę Vilniaus universitete.

1952–1963 m. dirbo kultūrinėse įstaigose: režisavo spektaklius, statė tautinius šokius, piešė plakatus.

1964 m. baigė dailininkų apipavidalintojų kursų prie Kultūros ministerijos.

Nuo 1964 m. A. Varnienė dirbo Vilniaus „Dailės“ kombinate: darė gintaro ir metalo darbus. Kartu su vyru skulptoriumi Eriku Varnu užaugino du sūnus.

Tapė paveikslus. 1966 m. A. Varnienė priimta į Liaudies meno draugiją, vėliau kūrėjai suteiktas meno kūrėjo statusas. 2006 m. už nuopelnus Lietuvos etninei kultūrai A. Varnienei suteiktas garbės nario

vardas. Darbai eksponuoti Lenkijoje (1969), Vokietijoje (1969), Alžyre (1997), Maskvoje (1967, 1987), Monrealyje (1967) ir kitur.

Autorė surengė daug personalinių parodų, taip pat dalyvavo respublikinėse ir kt. parodose (1960–1999 m. dalyvavo daugiau kaip 50 parodų). 1990 m. iš tautodailininkės didelę papuošalų kolekciją įsigijo japonai.

Aldona Varnienė buvo Lietuvos–Danijos draugijos narė, dalyvavo jos veikloje. 1992 m. Lietuvoje viešėjo Danijos karalienė Margrita II. Viešnagės metu karalienė iš tautodailininkės įsigijo papuošalų.

Po fotografija ranka parašyta: Rokiškis. Liaudies teatras. Statant Tolstojaus pjesę „Krištolinė kurpaitė“ (Pelenė). Stovi (iš kairės): 1. Aldona Laguckaitė (vaidino vieną iš piktųjų dukrų); 2. Neįvardinta; 3. Jonas Mažeikis; 4. Aldona Kunskaite (Vėjas); 5. Neįvardinta; 6. Salomėja Kuzmienė (nevaidino). Tupi: 1. Germa Bieliūnaitė; 2. Jonas Kavoliūnas (rež. Aut.p.); 3. Verbiejūtė (Pelenė), XXa. 7 deš. pr.²

Dailininkų apipavidalintojų kursų praktika Kupiškyje, 1964 m.³

Tautodailininkė su karaliene kalbėjo vokiškai.

Dar vienas talentas, lydėjęs autorę visą gyvenimą – literatūrinė kūryba. Anksti jaunystėje pradėjusi rašyti eilėraščius, ji visą gyvenimą tęsė literatūrinį darbą. Išleistos knygos „Šulinys“ (1993), „Eilėraščiai. Katalogas“ (2000), „Karnavalas“ (2001). Apie knygą „Šulinys“ autorė, duodama interviu dienraščiui „Tiesa“, 1994 m. sakė: „Per tuos penkiasdešimt metų buvo lyg kritimas į šulinį“⁴. Knygos rankraštis buvo įteiktas paskelbto rezistencijos laikus vaizduojančių romanų konkurso vertinimo komisijai ir pakliuvo tarp keleto geriausių.

Kartu su kraštiečiais Pranu Motuzu, Zita Stalauškiene ir Viliumi Stakėnu sudarė knygą „Tarp Rokiškio ir Obelių: kaimai ir žmonės“, kuri išleista 2012 m. – po bendraautorės A. Varnienės mirties. Šios knygos rengimui Aldona Laguckaitė-Varnienė skyrė daug laiko ir žinių: dirbo archyvuose, rinko informaciją apie kaimus ir žmones, lankė pateikėjus, rinko atsiminimus, sudarė giminių genealogijas. Ypač daug informacijos surinko apie savo gimtųjų Vyžeičių kaimą ir jo gyventojus bei aplinkinius kaimus. O ant knygos viršelio puikuoja A. Laguckaitės-Varnienės paveikslas.

Knygos „Šulinys“ viršelis

„Žmogus yra beribis: jis didelis kaip pasaulis, nes jame – visas pasaulis,“ sakė A. Fransas.

„Žmogus yra beribis: jis didelis kaip pasaulis, nes jame – visas pasaulis,“ sakė A. Fransas.

Kiek pasaulio tilpo Aldonos ir Eriko Varnų gyvenime? Labai daug. Tai įrodo Rokiškio krašto muziejų pasiekęs Aldonos Laguckaitės-Varnienės archyvas. Asmeniniame archyve – dienoraščiai, prisiminimai, piešiniai, fotografijos, kūryba. Kuo įstabus tautodailininkės, literatės ir jos vyro skulptoriaus Eriko, retai besiskiriančio su bajanu, pasaulis? Nuostabūs žmonės kuria nuostabius ryšius su kitais žmonėmis.

Šeima palaikė ryšius su daugeliu lietuvių išeivijos atstovų. Vienas jų – Leonas Stepanauskas – Vokietijos ir Lietuvos radijo žurnalistas, publicistas, gyvenęs Vokietijoje.

Knygos „Tarp Rokiškio ir Obelių: kaimai ir žmonės“ viršelis

Aldona ir Eriks viešėjo pas Leoną Vokietijoje. Leono dėka susipažino su vokiečių kompozitoriumi, profesoriumi Raineriu Kunadu (1936–1995), kuris parašė operą „Lietuviški fortepijonai“ (*Litauische Claviere*, pagal J. Bobrovskį). Opera pastatyta 1976 m. Dresdene. O žurnalistas L. Stepanauskas A. ir E. Varnams atsiuntė kompozitoriaus, profesoriaus R. Kunado fotografiją su įrašu reverse apie *Litauische Claviere*⁵.

*Dekoratyvinė lėkštė.
Gintaras, metalas, RKM*

*Akademikas
profesorius R. Kumad
(VOR)*

Das neueste Werk des Komponisten
"LITAUISCHE CLAVIER", wird im Februar an der
Opern- und Ballettschule in Berlin
aufgeführt. Der Künstler, einer der
bedeutendsten, ist nicht nur durch Orchester-
musik, sondern auch durch "Litauische Clavier" nach
U. a. a. "Litauische Clavier" nach
U. a. a. "Litauische Clavier" nach

Leonas Storostaitis
1004 Berlin
Schlesisch 776

Antroje fotografijos pusėje įrašas su operos
pavadinimu „Litauische claviere“ (reversas)

Aldonos ir Eriko Varnų šeima bendravo su į Lietuvą 1984 m. atvykusi lietuvių kilmės JAV rašytoju, kilusiu iš Pensilvanijos Filipu Bonoskiu (Baranausku). Dailininkai jį buvo pakvietę į savo studiją. „Pirmą kartą su Filipu Bonoskiu susitikome pas svetingus dailininkus Aldoną ir Eriką Varnus. Dailininkų studijoje rašytojas ilgai ir mėsliai žiūrino Aldonos Varnienės „primitivistinę“ tapybą, Eriko Varno medalius, eskizus, humoristinius piešinius. Ir vėl susimąstė pamatęs Romeso Čandros, Doloresos Ibaruri portretus. Tuo metu Erikas Varnas pateikė mažą pokštą: matomoje vietoje padėjo skulptūrinį F. Bonoskio portretą. Supratęs pokštą, F. Bonoskis apžiūrėjo biustą ir tarė: „Kažkur matytas vaikas“. O atsisveikindamas su Varnais, ėmė ir nelauktai padainavo kelis posmus aukštaitiškai⁶. Pati Aldona prie šio straipsnio ranka rašytame prieraše mini, kad „... vakare susirinkome pas mus. <...> Vakarieniavom ir šnekėjomės. F. Bonoskis daug pasakojo. Paskui uždainavom: „Kai aš mylėjau kaime mergelę“⁷.

Taip pat palaikė glaudžius ryšius su kalbininku, baltistu, profesoriumi, veikalo „Lietuviškos Biblijos vertėjas Jonas Bretkūnas ir jo tal-kininkai“ (Der Übersetzer der litauischen Bibel Johannes Bretke und seine Helfer, 1941 m.) autoriumi Viktoru Falkehanu (1903–1987) ir jo šeima. Labai nuoširdūs sveikinimai ir laiškai, atskrieję iš Vokietijos Aldonos ir Eriko Varnų šeimai.

Ne išimtis ir Rokiškio krašto žmonės. Rašydama knygai „Tarp Rokiškio ir Obelių: kaimai ir žmonės“ tekstus, bendravo su daugeliu žmonių. Tad nenuostabu, kad kiekvienas jų norėjo atsidėkoti už autorės rūpestį sudarant knygą ir siuntė padėkos kupinus laiškus. O štai poetas A. Keliuotis (1911–1994) laiške Aldonos ir Eriko šeimai rašo: „Gerbiemieji! <...> Labai malonu girdėt, kad Jūs dar retkarčiais dainuojat mano dainą „Ak, neklauskit“. Ją, bent kiek paredagavęs esu įtraukęs ir į savo spaudai paruoštą

eilėraščių rinktinę. Tik nežinia, kada ji išeis. Tikriausiai dar greit. Kadangi Jūs sakot mano dainos visų žodžių nemokat, perduodu ją lapely ištisai. Vietos likus, pridėdau ir kitų žmonių mėgstamą mano eilėraščių „Legendos apie širdį“. Nesvarbu, kad Jūs nebuvot mano mokinė. Svarbu, kad esat maloni ir gera! O tokių žmonių (neįskaitoma) ir nemylėt negalima! Viso geriausio Jums, Vyru ir visai šeimai.

Alf. Keliuotis, 1982 XII 7⁸⁸

Labai šiltą ryšį palaikė su Alfonsa Lioliene. Yra išsaugoti gal net visi Alfonsos laišukai, rašyti su didele meile ir pagarba Aldonai. Viena iš laiškų Alfonsa džiaugiasi, kad Aldonos atsiųsti eilėraščiai „taip mums mieli. Mes skaitėme visi ir džiaugėmės Tavo gabumais. <...> Visus perskaičiau, sudėjau į vieną vietą ir saugau kaip brangų Jūsų atminimą“⁹.

Aldona dėjo daug pastangų, kad surinktų žinias apie išeivijos poetą

Didžiai Brangus, Mylimas ir Gerbiamas Meis-
stre E. Varnai!

Jūsų šešiasdešimtos gimimo dienos proga sakau Jums žirdingiausiai už visą tą džiaugsmą, kurį Jūs man ir mano artimiesiems suteikėte savo labai aukšto lygio meniniais kūriniiais ir savo žirdinga kilmia asmenybe! Linkiu Jums ateidai labai stiprios sveikatos ir kūrybinių jėgų dar daugeliui meistrų veikalų! Sau ir savo šeimai linkiu, kad dar dažnai turėsimė progą susitikti su Jumis ir su Jūsų žavia žmona! Labai norėtume šį metų vasaros metu vėl pasimatyti. Mano žmona su dukra Edina tur būt liepos mėn. praleis Bulgarijoje, Varsoje. Tą laiką aš vienas būsiu namie, Berlyne, reikia man dirbti ir rašyti Bretkūno novelės. Rugsėjo mėn. mes su žmona ketiname gal tris savaites praleisti Vilniuje. Savo vienai novelėi būtų gera susipažinti su žydų gyvenimo žinovu, gal su žymintingu rašiniu. Mano ebrėjų kalbos mokytoja Vilniuje, Rebeką Rijnin, užmūšė nacistai. Žmona Bėrbel Jūmų pažadėtas Vydūno ir mano jaunystės portretą nuotraukas. Dieve duok, kad jas gavote! Malonėkite mums duoti žinių, kad Jūs negavote siuntinio, reikėtų pagalvoti, ką padaryti! Ar Jūs armeniškaip pažįstate Bernardą Alekavičių? Klaipėdoje (235800) Vytauto 22-72? Jis ketina Klaipėdoje padaryti Parodą „Donelaičiai mūsų gyvenime“ kurioje eksponatai daugiausiai yra portretai žmonių, kurie propagavo donelaitį. Jis man parašė, kad mane skaito tarp tokių žmonių: širdingai sveikinu Jūs ir brangią Jūsų žmoną. Jūsų Viktoras Falkehano.

Liebo, sehr erwählter
Herr Varnas!

zu Ihrem Geburtsdag
wünsche ich Ihnen
von Herzen weiterhin
viel Erfolg, Schaffenskraft,
Frieden und Gesundheit.
Gern erinnere ich mich
an die gemeinsamen
Stunden mit Ihnen
und Ihrer lieben Frau.
Da Keramik-Erde-
schwebt in meinem
Zimmer über dem Schreibtisch und macht mir
viel Freude, und der Hohl-
topfens schon auch zu.

Hochachtungsvoll

Ther
Edina Caven

Vienas iš daugelio V. Falkehano ir jo šeimos sveikinimų A. ir E. Varnams

Praną Kozulį (1917–2000). Tai buvęs Aldonos mokytojas, 1942–1944 m. dirbęs Vyžeičių pradinėje mokykloje, kurioje ir mokėsi Aldona. P. Kozulis 1944 m. išvyko į Vokietiją, o 1949 m. – į Kanadą. Apsigyveno Toronte.

„Kozulių vienkiemy po II pasaulinio karo buvo įsteigta septynmetė mokykla. Salkoje buvo mokytojų kambarys, o apačioje klasės. Klasėse ir klojime buvo rodomi vaidinimai („Gieda gaideliai“, „Ropelė“ ir kt.). Vėliau, pristčius priestatą, buvo bendrabutis, dar vėliau – viskas privatizuota. Su vyru (dail. E. Varnas) žvalgėmės, kur būtų galima poetui pakabinti memorialinę lentą. Erikas nupiešė sodybą, aš nuskyniau kelias rūtų šakeles, kurias sudžiovinusi per Toronte gyvenančią Aldoną Karosaitę–Totoraitienę išsiunčiau poetui. Ji pasakojo, kad kartu su poetu traukėsi į Vokietiją, o vėliau susitikdavo Toronte. Su mano siuntinuku, kuriame buvo Eriko piešiniai ir mano mieli žodžiai, ji aplankė poetą senelių namuose. <...>

Kai aš pati vokiečių metais mokiausi ir baigiau Vyžeičių pradžios mokyklą, mane mokė poetas. Išleistuvės buvo jo tėvų namuose. Į juos susirinko Varaščinės ir Vyžeičių mo-

Sagė. Gintaras, RKM

Papuošalas. Gintaras, metalas, RKM

kyklų mokiniai pirmos komunijos dieną. (Varaščinės mokykloje dirbo ir poeto žmona). Jos mokiniai vaidino kažkokius „drugelius“, o mes, pasipuošę pirmos komunijos suknelėmis, dainavom ir deklamavom. Kad mane mokė poetas, tada nieko nežinojau ir man nerūpėjo. Vėliau viena liudininkė Rokiškyje pasakojo, kad net visus kaimo įvykius buvo aprašęs eilėmis¹⁰. Šis tekstas rašytas 2007 m. Tačiau susirašinėjimas su Aldona Karosaitė–Totoraitiene vyko apie 1990–1991 metus. Turimomis A. Laguckaitės–Varnienės archyvo žiniomis, su Aldona Totoraitiene Aldona susipažino 1990 m. rugpjūtį Toronto lietuvių dramos teatre „Aitvaras“ gastrolių Lietuvoje metu. Spektaklio „Aukštadvaris“ lankstinuke yra A. Varnienės ranka parašytas priedas: „Trupė vaidino ir Rokišky, kur viešbutyje susipažinau su Totoraitiene–Karosaitė. Ji tarpininkavo ieškant P. Kozulio. A. Varnienė“¹¹.

Labai nuoširdus Aldonos Karosaitės–Totoraitienės atsakymas A. Varnienei apie tai, kaip ji surado poetą Toronte: „Miela p. Aldona,

pagaliau po ilgo ieškojimo pavyko surasti Pr. Kozulį. Jis gyvena vienas pensininkų namuose. Namų prižiūrėtojas mane perspėjo, kad vargu ar eis su juo susikalbėti, nes yra sergantis žmogus. Kažin ar dar paeina, nes iš kambario nosies neiškiša. Jis nenori jokių lankytojų. Nedrąsiai atidariau duris. Ant lovos sėdėjo sudžiūvęs žila barzda apžėlęs senelis. <...> Atrodė, kad ne tik žmonių, bet ir pasaulio nenorėjo matyti. Bet mano nustebimui mane tuojau atpažino ir maloniai pakvietė užėti. <...> Aš padaviau Jūsų laišką. Labai nustebau. Iš pradžios nesusigaudė nuo ko, bet paskaitęs prisiminė. Labai nudžiugo, kad dar ne visi jį užmiršo. Ilgai žiūrėjo į tėviškę. Stebėjosi, kad medžiai tokie dideli užaugo. Sakė: aš pats juos sodinau, o dabar jau praaugo namą. Paprašiau: gal galėčiau gauti poezijos ir nuotrauką. Atsakė: dabar nieko nerašau, bet gal dar yra kur nors užsilikę. Pabandyčiau surasti. Kai po poros dienų atėjau, jau turėjo man nuotrauką ir rinkinėlį „Dulkės ežere“. Paprašiau pasirašyti. Nors

E. Varnas. Aldona Totoraitienė iš Toronto, 1990 m.

drebančia ranka, bet mielai tai padarė. Ir dar pažadėjo apsiskusti, kad kitą kartą kai ateisiu, taip blogai neatrodytų. Tai toks buvo mano su juo pasikalbėjimas¹².

Erikas Varnas, turbūt atsidėkdamas Aldonai Karosaitei-Totoraitienei, nupiešė jos portretą.

Vėliau A. Laguckaitė-Varnienė susirašinėjo su Janina Kozulienė-Nedzelskiene (P. Kozulio žmona), norėdama kuo daugiau sužinoti apie pirmąjį savo mokytoją Praną Kozulį ir jo artimuosius.

Studijuodama archyvus, daug informacijos surinko apie Felinskių ir Laskary gimines. A. Varnienės straipsnis „Palaimintasis Ž. Č. Felinskis ir Lietuva“ išspausdintas žurnale „Lietuvos bajoras“ 2003, Nr. 8.

Pati būdama plataus profilio kūrėja, tautodailininkė, ji ir jos vyras skulptorius Erikas Varnas (1924–1991), beje, dar ir muzikantas, dalyvaudavo įvairiose šventėse.

Su dirigentu K. Kavecku (1905–1996)

„Abi prisimenam, per kokią šventę Erikas Varnas „tapdavo“ populiariu „Šluotos“ žurnalo herojumi Kindziuliui. Jį lydėdavo ištikimoji Kindziulienė – Aldona Varnienė. Bet kas galėjo kreiptis į Kindziulius pačiu kebliausiu klausimu ir sulaukti sąmojingo atasakymo. O ir padainuoti, pritariant armonika, jų nereikėdavo ilgai prašyti“¹³. 1987 ir 1988 m. Spaudos šventėje būtent ir vaidino šiuos du personažus.

Aldona Varnienė dainavo chore rež. R. Tumino režisuotame spektaklyje H. Miulerio „Tyli naktis“, pastatytame Akademiniam dramos teatre 1984 m. Spektaklyje pagrindinius vaidmenis atliko kraštiečiai kino ir teatro aktorė M. Mironaitė (1913–2000) (Motina) ir Mykolas Smagurauskas (1935–1992) (Verneris).

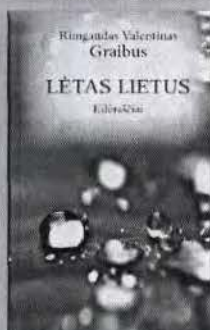
Nuo pat vaikystės Aldoną lydėjo muzika. Dar būdama Rokiškio gimnazijos gimnaziste, ji pas muzikos mokytoją Povilą Čiurlionį išmoko skambinti fortepijonu. Visą gyvenimą dainavo choruose. Dirbdama kultūros įstaigose, pati kūrė ansamblius. Apsigyvenusi Vilniuje taip pat dainavo choruose. Dienoraščiuose Aldona mini, kad diriguojuoju K. Kaveckui labai malonu dainuoti chore.

Deksnys, Vytautas

Laukiu lietaus: [eilėraščiai] / Vytautas Deksnys. – Utena: Utenos spaustuvė, 2024. – 138 p. – Tiražas 200 egz. – ISBN 978-9955-35-242-6

Tai trečioji pedagogo ir literato Vytauto Deksnio poezijos knyga, kurią sudaro keturi skyriai: Mėlynam sapne, Maudosi purienos, Vasara ateis šilais ir Užsidegė rugsėjis. Knygos dizainas Jolantos Gegelevičiūtės.

Graibus, Rimgaudas

Lėtas lietus: [eilėraščiai] / Rimgaudas Valentinas Graibus. – Vilnius: Homo liber, 2024 (Vilnius: Petro ofsetas). – 174, [1] p. – Tiražas [200] egz. – ISBN 978-609-446-295-5 (jr.)

Tai jau 24-oji kraštiečio poeto Rimgaudo Valentino Graibus poezijos knyga, kuria jis pasitinka 50-uosius savo kūrybinio darbo metus. Knygą sudaro 3 dalys: Nuomininkas, Saulėlydžio ugniakuras ir Paslaptis. Jo poezijoje atsiskleidžia plati išgyvenimų paletė – nuo optimistiškai šviesių iki dramatiškų.

Jackūnienė, Ona Zinaida

Smalskiai: apie rokiškėnų giminę / sudarytoja Ona Zinaida Jackūnienė. – Vilnius: [O. Z. Jackūnienė], 2023. – 258 p.: iliustr., faks., geneal. schem., portr., žml. – Bibliografija: p. 258 (9 pavad.). – Tiražas [50] egz. – ISBN 978-609-08-0140-6

Leidinyje pristatoma plačios Smalskių giminės ir jos atšakų Užkurėlių, Meilūnų, Nakų, Deksnų, Spaičių, Masiulių, Gudonių, Vaičiulių, Susnių, Gasiūnų, Brinklių ir Rapų istorija. Daugybė vietovardžių, kurių kilmę autorė taip pat išaiškina. Pateikiama ir pavardžių kilmė bei paplitimas. Pateikiama daugybė dokumentų bei nuotraukų kopijų iš įvairių archyvų, giminės medžių.

Jackūnienė, Ona Zinaida

Smalskiai: apie rokiškėnų giminę / sudarytoja Ona Zinaida Jackūnienė. – Vilnius: [O. Z. Jackūnienė], 2023. – 1 pdf failas (259 p.): iliustr., faks., geneal. schem., portr., žml. – ISBN 978-609-08-0141-3

Kamajų Šv. Kazimiero bažnyčia / [sudarytojas Vakarė Deksnys]. – [Vilnius]: Nestandartiniai.lt, [2023] (Vilnius: Petro ofsetas). – 127, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Bibliografija skyrių pabaigoje. – Tiražas [450] egz. – ISBN 978-609-8244-01-4 (jr.)

Tai Kamajų Šv. Kazimiero bažnyčios istoriją, pradedant pirmąja ir baigiant trečiąja, joje dirbusius kunigus, kitus dvasininkus, varpų istoriją, senąsias kapines, smulkius architektūros paminklus pristatantis leidinys, gausiai iliustruotas nuotraukomis tiek iš įvairių muziejų, tiek iš asmeninių archyvų. Trumpai pristatomos ir bažnyčios, esančios netoliese nuo Kamajų. Pradžioje publikuojamas vyskupo Lino Vodopjanovo žodis ir kunigo klebono Egidijaus Vijeikio mintys.

Marcinkevičiūtė, Marytė

Pranciškus Eigminas – Lietuvos sambo legenda / Marytė Marcinkevičiūtė; [recenzavo Eduardas Rudas ir Jonas Kęstutis Valiūnas]. – Vilnius: Homo liber: Lietuvos sambo federacija, 2023 (Vilnius: Petro ofsetas). – 271, [1] p.: iliustr., faks., portr. – Tiražas 500 egz. – ISBN 978-609-446-291-7 (jr.)

Sporto žurnalistės Marytės Marcinkevičiūtės parengtas leidinys apie kraštiečių sambo sportininką, trenerį, arbitrą, tarptautinių organizacijų vadovą, vadovėlių bei metodikų kūrėją Pranciškų Eigminą. Panaudotos Rokiškio krašto muziejaus, kai kurių asmenų archyvų nuotraukos. Santrauka anglų kalba.

Obeliai: 2024 metų kalendorius / Kalendorių sudarė: Rokiškio rajono savivaldybės administracijos Obelių seniūnija. – [24] p.: iliustr.

Kalendorius parengtas Obelių seniūnijos, Obelių bendruomenės centro, Laisvės kovų istorijos muziejaus Obeliuose. Gausybėje nuotraukų užfiksuoti Obelių krašto gamtos vaizdai, pastatai, gamtos reiškiniai. Jame ir svarbūs miesteliui istoriniai akcentai, aprašomi tradiciniai renginiai ir kt. Nuotraukų autoriai: Darius Baltakys, Deividas Seckis ir Silvija Pupelytė, panaudoti ir Rokiškio krašto muziejaus bei Obelių istorijos muziejaus archyvai.

Parulskis, Sigitas

Kaip aš mečiau: romanas / Sigitas Parulskis. – Vilnius: Alma littera, 2024 (Vilnius: BALTO print). – 238, [1] p. – Skaitmenintas objektas: Vilnius: Lietuvos audiosensorinė biblioteka, 2024. – Yra kopija: Parulskis, Sigitas. Kaip aš mečiau. – Tiražas 1200 egz. – ISBN 978-609-01-5820-3 (jr.)

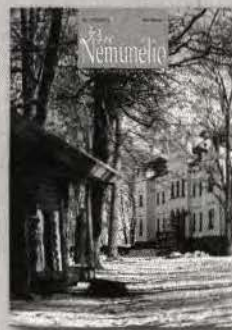
Kraštiečio poeto, dramaturgo, kritiko, vertėjo Sigitos Parulskio romanas, kurį pats autorius pristato taip: „Ši knyga apie žmogų, nusprendusį mesti rūkyti, ir šis sprendimas jį nuveda labai toli: į praeitį, į atmintį, į melancholiškos ir linksmos patirties, į padarumo ribas kartais peržengiančios vaizduotės kelionę. Ir norisi į šią kelionę pakviesti kitus, kad ir koks egoistas būčiau.“

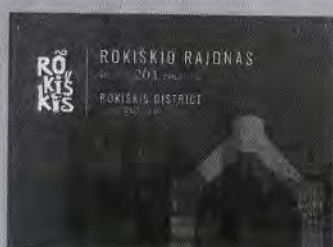
Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006 – . 2023, nr. 2 (51). – 128 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221, 2783-8188

Šiame numeryje pateikiamas pluoštas kultūrinės medžiagos iš archyvų, teatrų, muziejų fondų, asmeninių fotoalbumų, prisiminimų ir kelionių dienoraščių. Kelios publikacijos skirtos rajono kultūros įstaigų jubiliejinėms sukaktims paminėti, atskleidžiamas įžymių krašto žmonių gyvenimo ir kūrybos kelias. Pirmą kartą spausdinama kraštiečio Antano Jasiūno pjesė „Sibiro batalionas“. Tradiciškai žurnalas užbaigiamas rokiškėnų 2023 m. išleistų knygų apžvalga.

Prie Nemunėlio: Rokiškio krašto kultūros žurnalas / Juozo ir Alfonso Keliuočių palikimo studijų centras / ats. redaktorė Alicija Matiukienė. – Vilnius: Margi raštai, 2006 – . 2024, nr. 1–2 (52). – 96 p.: iliustr. – ISSN 1822-6221, 2783-8188

Žurnale spausdinama Rokiškio krašto istorinio, kultūrinio, edukacinio, pažintinio turinio medžiaga plačiajam visuomenės ratui. Straipsniuose panaudota archyvų, atminties institucijų fondų medžiaga. Pristatoma autorių kūryba, dalijamasi mintimis apie knygas, parengtos ryškiausių krašto kultūros renginių ir parodų apžvalgos. Žurnalas iliustruotas autentiškomis nuotraukomis, autorių meninės raiškos pavyzdžiais. Gausi panaudotų šaltinių bibliografija. Žurnalo rubrikose pristatoma miesto istorija, žymių asmenybių atminties galerija, prisiminimai, interviu.

Rokiškio rajonas. Meilė iš 201 žvilgsnio = Rokiškis district. Love at 201st sight [albumas]. – [Vilnius]: [Petro ofsetas], [2023]. – 223, [1] p.: iliustr. – Gretutinis tekstas lietuvių, anglų kalbomis. – Bibliografija: p. 224 (13 pavad.). – Tiražas [500] egz. – ISBN 978-609-420-803-4 (jr.)

Rokiškio rajono savivaldybės parengtas ir išleistas albumas, trumpai pristatantis Rokiškio istoriją, rajono lankytinas vietas: gamtos ir kultūros paminklus, dvarus, bažnyčias ir kt. Iliustruotas gausybe nuotraukų iš įvairių rajono kultūros įstaigų archyvų bei internetinių puslapių. Tekstas pateikiamas lietuvių ir anglų kalbomis.

Šiaudinienė, Kazimiera

Mano Rageliai: atsiminimai / Kazimiera Šiaudinienė (Daščioraitė); sudarytojas Sigitas Šiaudinis. – Vilnius: [S. Šiaudinis], 2023. – 1 pdf failas (140 p.): iliustr., faks., portr. – ISBN 978-609-08-0224-3

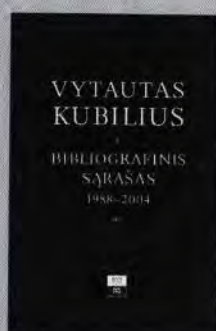
Kraštietės bibliografės Kazimieros Šiaudinienės su didele meile savo gimtinei ir šeimai, labai atvirai parašytas pasakojimas. Pateikiamas ir pokario įvykių Rokiškio krašte aprašymas. Pačią autorę pristato leidinio sudarytojas jos sūnus Sigitas Šiaudinis ir Nijolė Sisaitė.

Vaidiname žemdirbiams, festivalis

Teatrinis Rokiškio genas: Lietuvos profesionalių teatrų festivalis „Vaidiname žemdirbiams“ / [sudarytoja Audronė Vainauskaitė]. – Rokiškis: Rokiškio kultūros centras, 2024 (Biruliškės, Kauno rajonas: Kopa). – 141, [3] p.: iliustr. – Viršelyje antraštė nenurodyta. – Tiražas 400 egz. – ISBN 978-609-96432-0-5

Leidinyje apžvelgia festivalio „Vaidiname žemdirbiams“, gyvuojančio jau keturias dešimtis metų, istoriją, bet ne per faktus, o per asmenybes ir jų santykį su festivaliu. Gausybė nuotraukų iliustruoja ne tik festivalio istoriją, bet ir nūdieną. Jį sudaro atskiros dalys, supažindinančios su Rokiškio kultūros lauko žmonėmis, festivalio mecenatais, pokalbiai su režisieriais ir kolektyvinis interviu su aktoriais, pristatoma festivalio komanda ir pan. Albumo pabaigoje pristatomi visi festivalio laureatai.

Vytautas Kubilius: bibliografinis sąrašas, 1988–2004 / [sudarė Jolanta Matuzaitė, Vaclava Filipovič]. – Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka: Lietuvos nacionalinės Martyno Mažvydo bibliotekos Mokslo ir enciklopedijų leidybos centras, 2023 (Klaipėda: Druka). – 78, [1] p.: portr. – Tiražas 100 egz. – ISBN 978-609-405-246-0

Nacionalinės M. Mažvydo bibliotekos parengta ir išleista bibliografijos rodyklė, skirta žymiam mūsų kraštiečiui, literatūros kritikui, literatūrologui, profesoriui Vytautui Kubiliui. Pirmoje rodyklės dalyje – jo autorinės knygos, parengti, sudaryti ir redaguoti moksliniai leidiniai, antroje – paskelbti straipsniai, recenzijos, kitos publikacijos, trečiojoje – literatūra apie patį V. Kubilių. Pradžioje pateikiama sūnaus Andriaus Kubiliaus pratarinė bei Dainiaus Vaitiekūno mintys apie Vytautą Kubilių.

Zovė, Jokūbas

Iš arti: [kūrybos katalogas] / Jokūbas Zovė; [sudarytojas Jokūbas Zovė]. – Vilnius: Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka, 2023 (Vilnius: Petro ofsetas). – 79, [1] p.: iliustr. – Tiražas 120 egz. – ISBN 978-609-405-240-8

Kraštiečio, žinomo Lietuvos grafiko, daugelio grafikos projektų konkursų nugalėtojo Jokūbo Zovės kūrybos katalogas, kuriame pateikiami jo piešiniai, šaržai, apipavidalintos ir iliustruotos knygos, pašto ženklai, vokai ir spaudai, plakatai, kaligrafija, įmonių ženklai, fotografijos. Pradžioje apie šį kūrėją rašo dr. Kęstutis Šapoka ir Aldona Žemaitytė.

*Septyniolika metų trūkusi kelionė
per Šelių žemės kultūros klodus
eina į pabaigą. Tokie stori tie klodai,
septyniolika sluoksnių.*

*Durys užsivėrė, už jų jau niekas
nėbelaukia, tos kelionės atradimų.*

*Už tų durų kiti laikai ir kiti žmonės,
kurie dar neseniai buvo tokie
atpažįstami...*

GRAFAS A.K.
Albinas Kuliešis.
Ciklas „Laikas“.
Fragmentai. Rokiškis.

